

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLÂK BİLGİSİ
EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI

ÇOCUĞUN DİN EĞİTİMİNDE
TAKLİT VE ÖZDEŞLEŞME

Sadiye ULUĞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Mustafa Sami BAYBAL

Konya 2010

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Sadiye BAYINDIR	Numarası: 075247001002
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İlköğretim Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Ana Bilim Dalı	
	Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. Mustafa Sami BAYBAL	
Tezin Adı		Çocuğun Din Eğitiminde Taklit Ve Özdeşleşme	

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Sadiye BAYINDIR

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Sadiye BAYINDIR	Numarası: 075247001002
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İlköğretim Din Kültürü Ve Ahlâk Bilgisi Eğitimi Ana Bilim Dalı	
	Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. Mustafa Sami BAYBAL	
Tezin Adı		Çocuğun Din Eğitiminde Taklit Ve Özdeşleşme	

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan “**Çocuğun Din Eğitiminde Taklit Ve Özdeşleşme**” başlıklı bu çalışma 11/11/2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman ve Üyelerin

Ünvanı, Adı Soyadı

İmza

Yrd. Doç. Dr. Mustafa
Sami BAYBAL

Prof. Dr. Mustafa
TAVUKÇUOĞLU

Doç. Dr. Adem ŞAHİN

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Sadiye BAYINDIR	Numarası: 075247001002
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İlköğretim Din Kültürü Ve Ahlâk Bilgisi Eğitimi Ana Bilim Dalı	
	Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. Mustafa Sami BAYBAL	
Tezin Adı		Çocuğun Din Eğitiminde Taklit Ve Özdeşleşme	

ÇOCUĞUN DİN EĞİTİMİNDE TAKLİT VE ÖZDEŞLEŞME

Taklit ve özdeşleşme, doğduğu andan itibaren çocuğun karakterinin ve dinî hayatının şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir. Çocuk kendine örnek seçtiği kişilerin, dinî inançlarını, ibadet şekillerini, davranış ve düşüncelerini taklit ederek öğrenir. Öğrendiklerini tekrarlayarak alışkanlık kazanır ve zamanla bu alışkanlıkları içselleştirerek yaşam tarzı haline getirir. Bu sebeple model olan kişinin çocuğun hayatındaki önemi oldukça büyüktür.

Çocuğun hayatını şekillendirmede son derece etkili olan taklit ve özdeşleşme konusu çalışmamızın temelini oluşturmaktadır. Taklit ve özdeşleşme kavramları, tanımları, psikolojik ve sosyal boyutlarıyla ele alınmıştır. Çocuğun din eğitiminde ailenin önemi ve ailede verilecek din eğitiminde uyulması gereken prensipler çalışmamızda ele alınmıştır. Ayrıca çocuğun din eğitiminde sosyal çevrenin ve kitle iletişim araçlarının olumlu veya olumsuz etkilerine de tezimizde yer verilmiştir.

Çalışmamızın amacı, çocuğun şahsiyetinin oluşmasında önemli bir yeri olan taklit ve özdeşleşme davranışlarını ve bu süreci etkileyen iç ve dış faktörleri tüm yönleriyle ele almaktır.

Çalışmamız hazırlanırken kaynak tarama yöntemi kullanılmıştır. Ağırlıklı olarak Din Eğitimi, Din Psikolojisi ve Çocuk Psikolojisi alanındaki eserler ve bu alanda otorite olarak görülen kişilerin araştırmaları kullanılmıştır.

Çocuğun yetiştirilmesi sürecinde etrafında bulunan her türlü uyarıcı onun hayatında bir yer edinir. Ebeveynler, akrabalar, arkadaşlar, eğitimciler ve kitle iletişim araçları, çocuğun yaşamı boyunca ona davranış örnekleri sunar ve onun için bir model olurlar. Bu sebeple çocuğun din eğitiminde başarılı olmak isteyen anne-baba ve eğitimcilerin bu faktörlerin çocuğun hayatındaki yerini kavrayarak, çocuğa verilecek din eğitimi hususunda daha bilinçli olmaları gerekmektedir.

SUMMARY

Öğrencinin	Adı Soyadı	Sadiye BAYINDIR	Numarası: 075247001002
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İlköğretim Din Kültürü Ve Ahlâk Bilgisi Eğitimi Ana Bilim Dalı	
	Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. Mustafa Sami BAYBAL	
Tezin İngilizce Adı		Imitation And Identification With The Child's Religious Education	

IMITATION AND IDENTIFICATION WITH THE CHILD'S RELIGIOUS EDUCATION

Imitation and identification with the character of the child from the moment he was born and has an important role in shaping the religious life. Children's self-selected sample of individuals, religious beliefs, forms of worship, learn by mimicking the behavior and thoughts. A habit of repeating the patterns of wins and internalizing what they have learned over time that makes your life style. For this reason, the person from whom the child's life, the importance of the model is quite large.

Imitation and identification with the child's life is extremely effective in shaping the basis of the study. Imitation and identification with the concepts, definitions, psychological and social aspects are discussed. The importance of the family and the child's religious education, religious education must be complied with the principles given in the family study are discussed. In addition, the child's religious education, social environment and a positive or negative effects of mass media are included in the thesis.

The aim of our study, imitation and identification with the child's behavior is important in the formation of his personality and influence of this process is to handle all aspects of internal and external factors.

This study used screening method for preparing the source. Mainly Religious Education, Religion, Psychology and Child Psychology and works in the field of research in this area was used as an authority in the people. is to handle all aspects.

Around the process of raising a child with a place in his life acquires any stimulant. Parents, relatives, friends, educators and the mass media, throughout the child's life provides examples of her behavior and become a model for him. For this reason, the child's religious education, parents and educators who want to be successful in life, the location of the child's understanding of these factors, they are more informed regard to religious education should be given to the child.

ÖNSÖZ

Çocuğun gelişmesinde ve şahsiyet kazanmasında taklit önemli bir vasıttır. Birçok psikolog taklidin içgüdüsel bir özelliğe sahip olduğunu, onun ruhsal bir tutkudan neşet ettiğini, çocuğun buna kolayca tutulduğunu ve onda kendiliğinden gelen bir ihtiyaç olduğunu, içten gelen güçlerin etkisiyle kendini gösterdiğini ileri sürerler. Bazı psikologlar da taklidin öğrenme ile kazanılan bir davranış şekli olduğu görüşündedirler. Burada önemli olan, hangi görüşün haklı olduğu değil, çocuğun gelişiminde taklidin önemli bir etken olduğudur.

Çocuğun şahsiyetini şekillendirmede önemli bir yeri olan taklit, onun dinî hayatının şekillenmesinde de son derece önemlidir. Çünkü çocuk büyüklerinin dinî davranışlarından model olarak yararlanır. Öğrenme işi bitip alışkanlık haline geldikten sonra onları kopya edişi sona erer. Yani taklit, çocuğun ileride nasıl inanacağını, ibadetlerini nasıl yapacağını, dinî ritüelleri nasıl yaşayacağını ve nasıl davranacağını yönlendirmiş olur. Şu halde taklit ile başlayan dinî faaliyetler, çevrenin dinî atmosferine ve çocuğun ferdi kabiliyetinin işleniş derecesine bağlı olarak zamanla gelişip dinî yaşayışa dönüşür.

Çocuğun dinî hayatının şekillenmesinde önemli bir yere sahip olan taklit ve taklidi takip eden özdeşleşme hakkında, hem çocuğun anne-babasının, hem de yetişmesinde etkili olan eğitimcilerin yeteri kadar bilgi sahibi olması gerekmektedir.

Çocuğun ileride nasıl bir karaktere ve dinî yaşantıya sahip olacağı konusunda belirleyici etkenlerden biri olan taklit ve özdeşleşme çalışmamızın temelini oluşturmaktadır. Giriş ve üç bölümden oluşan çalışmamızın ilk bölümünde, taklit ve özdeşleşme kavramlarının tanımlarına ve psikolojik tahlillerine yer verilmiş ve bu kavramlar arasındaki farklara değinilmiştir. Ayrıca taklit ve özdeşleşmede algıların özellikle de görme ve işitme duyularının önemi ele alınmıştır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde, taklit ve özdeşleşmenin aile içerisindeki boyutu ve bunun, çocuğun din eğitimi etkisi işlenmiştir. Bu bağlamda ailede çocuğa verilecek din eğitiminde uyulması gereken genel prensipler ortaya konulmuş ve çocuğun aile içerisindeki taklit ve özdeşleşme davranışlarının ortaya çıkmasına

neden olan faktörler psikolojik boyutlarıyla ele alınmıştır. Ayrıca aile ortamında ebeveynlerin yaptıkları ibadetlerin, çocukların ibadet alışkanlığı kazanması üzerindeki etkilerine değinilmiş ve bu konuyla bağlantılı olarak, din eğitiminde son derece önemli olan yaşayarak eğitime (örnek olma) yöntemine vurgu yapılmıştır. Bu konuyu daha anlaşılır kılmak adına, yaşayarak eğitime konusunda peygamberin hayatından davranış örnekleri sunulmuş, konuyla ilgili ayetlere yer verilmiş, taklit ve özdeşleşme konusu, dinin iki temel kaynağı olan hadis ve ayetler ışığında ele alınmıştır.

Çalışmamızın son bölümünde çocuğun din eğitiminde sosyal çevrenin taklit ve özdeşleşmeye etkisi ana başlığı altında, okul ortamının ve kitle iletişim araçlarının, çocukların davranışlarının şekillenmesindeki önemi ele alınmıştır. Eğitim öğretimde kullanılan taklit etkinlikleri, çocukların öğretmen ve arkadaşlarını taklit eğilimi, radyo, televizyon, yazılı basın ve internetin çocuğun taklit ve özdeşleşme sürecine etkileri bu bölümde ele alınmış konulardır.

Taklit ve özdeşleşme davranışlarının çocukta yoğun olarak gözlemlenmesi okul öncesi eğitim dönemlerine denk gelir ve bu davranış biçimi ilköğretim eğitimi boyunca devam eder. Daha doğrusu çocuğun karakterini ve dinî yaşantısını etkileyen taklit ve özdeşleşme okul çağı çocuğunda daha çok görülür. Bu sebeple araştırmamızda ağırlıklı olarak okulöncesi dönem ile ilköğretim çağı çocuğu ele alınmıştır. Bu dönemler 5-6 yaş ile 14-15 yaşları arasına tekabül etmektedir. Ancak taklidi bu iki süreç ile sınırlandırmak mümkün olmadığı için konu bütünlüğünü sağlamak amacıyla zaman zaman ilk çocukluk dönemi ile ilk dönemleri ilköğretimin ikinci kademesine denk gelen ergenlik dönemine de değinilmiştir.

Çalışmalarım esnasında benden yardımını ve desteğini esirgemeyen değerli danışmanım Yrd. Dç. Dr. Mustafa Sami BAYBAL'a, teşekkürlerimi arz ederim.

Sadiye ULUĞ

Konya 2010

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	8
İÇİNDEKİLER	10
KISALTMALAR.....	13
GİRİŞ.....	14
I. Araştırmanın Konusu ve Problemi	14
II. Araştırmanın Amacı ve Önemi	15
IV. Araştırmanın Yöntemi	16
VI. Araştırmanın Sınırları	16

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TAKLİT VE ÖZDEŞLEŞME VE İSLAM EĞİTİMİNDEKİ YERİ	
1.1. TAKLİT VE ÖZDEŞLEŞME KAVRAMLARI.....	17
1.1.1. Taklit Kavramının Tanımı ve Psikolojik Tahlili.....	17
1.1.2. Özdeşleşme Kavramının Tanımı ve Psikolojik Tahlili	25
1.1.3. Taklit ve Özdeşleşme Arasındaki Fark	29
1.2. TAKLİT VE ÖZDEŞLEŞMEDE ALGILARIN ÖNEMİ	30
1.2.1. Görme Duyusunun Önemi	31
1.2.2. İşitme Duyusunun Önemi	32
1.2.3. Tatma, Koklama ve Dokunma Duyularının Önemi	33
1.3. TAKLİT VE ÖZDEŞLEŞMENİN İSLÂM EĞİTİMİNDEKİ YERİ.....	34
1.3.1. Kur'an-ı Kerim'de Eğitim Metodu Olarak Taklit ve Yaşayarak Eğitim (Örnek Olma).....	40
1.3.2. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Eğitim Metodu Olarak Taklit ve Yaşayarak Eğitim (Örnek Olma).....	43

İKİNCİ BÖLÜM

2. AİLEDE ÇOCUĞUN DİN EĞİTİMİNDE TAKLİT VE ÖZDEŞLEŞME

2.1. AİLEDE VERİLECEK DİN EĞİTİMİNDE GENEL PRENSİPLER	48
2.1.1. Ahlak Eğitime Çocuğun Doğumuyla Başlanması	48
2.1.2. Çocuğa Dini/Ahlâkî Davranışlar Hakkında Bilgi Verilmesi	49
2.1.3. Ailede İyi Bir İletişim Ortamının Oluşturulması	50
2.1.4. Aile Bireylerinin Birlikte Hareket Etmeleri	52
2.1.5. Ödül ve Cezanın Yerinde Kullanılması	52
2.1.6. Çocuğa İyi Örnek / Model Olunması	55
2.1.7. Çocuğa Somut Örnekler Gösterilmesi ve Fırsatlar Oluşturulması.....	56
2.1.8. Çocuğa Örnek Alabileceği Kahraman Ve İdealler Gösterilmesi	58
2.1.9. Çocukla Birlikte Geçirilecek Vakit Ayrılması.....	58
2.2. AİLEDE TAKLİT VE ÖZDEŞLEŞMEYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER	60
2.2.1. Benzerlik	60
2.2.2. Sevgi ve Şefkat.....	61
2.2.3. Güç ve Üstünlük.....	62
2.3. AİLE ORTAMINDA SERGİLENEN DİNİ/AHLÂKÎ TUTUM VE DAVRANIŞLARIN ÇOCUK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	67
2.3.1. Anne Ve Babanın Dini/Ahlâkî Tutum ve Davranışları Yerine Getirme Oranı	67
2.3.2. Ebeveynlerin Dini/Ahlâkî Tutum ve Davranışlar Konusunda Teşvik Ya da İlgisizliğinin Çocuk Üzerindeki Etkileri	69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ÇOCUĞUN DİN EĞİTİMİNDE AİLE DIŞINDAKİ SOSYAL ÇEVRENİN TAKLİT VE ÖZDEŞLEŞMEYE ETKİSİ

3.1. OKULDA VE ARKADAŞ ÇEVRESİNDE TAKLİT VE ÖZDEŞLEŞME	73
3.1.1. Eğitim Öğretimde Kullanılan Taklit Etkinlikleri ve Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi.....	73
3.1.2. Çocuğun Öğretmen Ve Arkadaşlarını Taklit Eğilimi ve Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi.....	75
3.1.3. Tiyatro, Kukla Ve Drama Etkinliklerinin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi.....	78
3.2. KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARININ ÇOCUĞUN TAKLİT VE ÖZDEŞLEŞME DAVRANIŞLARINA ETKİSİ.....	81
3.2.1. Radyo Ve Televizyonun Çocuğun Davranışlarını Şekillendirmedeki Etkisi	82
3.2.2. Yazılı Basının Çocuğun Davranışlarını Şekillendirmedeki Önemi	89
3.2.3. Bilgisayar/İnternetin Çocuğun Davranışlarını Şekillendirmedeki Önemi ...	91
SONUÇ.....	94
BİBLİYOGRAFYA.....	97

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
ark.	: Arkadaşları
a.y.	: Aynı yer
b.	: bin (oğlu)
bk.	: Bakınız
c.	: Cilt
bs.	: Baskı
çev.	: Çeviren
ÇÜİF	: Çanakkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
DEİF	: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Edt.	: Editör
H.z.	: Hazreti
İÜEF	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
İÜİF	: İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
MÜİF	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
SÜİF	: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
ts.	: Tarihsiz
UÜİF	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
yay.	: Yayınevi
yay. y	: Yayınevi yok
y.y.	: Yayın yeri yok

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu ve Problemi

Taklit ve özdeşleşme, çocuğun dinî eğitiminde en önemli unsurlardan birisidir. Çocuk dinî inançları, kuralları, ibadet şekillerini, gelenek ve görenekleri, tutum ve davranışları, kendine örnek seçtiği kişilerden öğrenir. Öğrendiklerini tekrarladıkça alışkanlık kazanır ve zamanla bu alışkanlıklar benimsenerek yaşam tarzı haline gelir. Dolayısıyla örnek seçilen kimse çocuğun nasıl inanacağı, nasıl düşüneceği, nasıl yaşayacağı ve nasıl davranacağı hususunda farkında olmadan ona önderlik eder.

Çocuğun hayatını şekillendirmede bu denli etkili olan taklit ve özdeşleşme konusu, çalışmamızın temelini oluşturmaktadır. Taklit ve özdeşleşme kavramları, öncelikle tanımları ve psikolojik boyutlarıyla ele alınmıştır. Ayrıca çocuğun din eğitiminde ailenin önemi ve ailede verilecek din eğitiminde genel prensipler ebeveynlere ipuçları verecek tavsiyeler niteliğinde çalışmamızda yer almaktadır. Ailede taklit ve özdeşleşmeyi etkileyen faktörler, aile ortamında gerçekleştirilen dinî tutum ve davranışların çocuğun din eğitimine etkisi, Kur'an ve hadislerde taklit ve yaşayarak eğitime, eğitimcilerin ve anne babaların uyguladıkları eğitim yöntemlerini sağlıklı ve doğru bir şekilde belirleyebilmeleri açısından ayrıntılı bir şekilde irdelenmiştir. Çocuğun din eğitiminde sosyal çevrenin etkisi, okulda ve arkadaş çevresinde taklit ve özdeşleşme ve kitle iletişim araçlarının çocuğun din ve ahlâk eğitimine etkisi konuları da çalışmamızın içerisinde yer almaktadır.

Çalışmamızın konusunu oluşturan taklit ve özdeşleşme kavramlarını daha önce müstakil bir konu olarak ele alan herhangi bir eserle karşılaşmamamız bu konunun tarafımızdan çalışılmasına zemin hazırlamıştır. 1993 yılında Mehmet Akif KILAVUZ tarafından hazırlanan “*Ergenlerde Özdeşleşme ve Din Eğitimi*” isimli basılmamış doktora tezi ve Mustafa ÖCAL tarafından yazılan “*Ailede Çocuğun Din Eğitiminde Taklit ve Özdeşleşme*” isimli makale, çalışmamızla benzer konuları ele alan eserlerdir. Ancak tezimiz, taklit ve özdeşleşmeyi kavramsal, psikolojik, sosyal boyutlarıyla ele aldıktan sonra ailelerin ve eğitimcilerin bu konunun önemini kavrayarak, davranışlarını bu yönde şekillendirmeleri için tavsiyeler sunması açısından diğer eserlerden ayrılmaktadır.

II. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Taklit ve özdeşleşme çocuğun sosyalleşmesine ve yaşamla ilgili her türlü konuda olduğu gibi, din konusunda da davranışlarının düzenlenmesine yardımcı olmaktadır. Çocuk kendine model olarak seçtiği kişileri taklit ederken aynı zamanda kendi karakterinin şekillenmesini de sağlamaktadır.

Çalışmamızın amacı, çocuğun dinî hayatının şekillenmesinde önemli bir yeri olan taklit ve özdeşleşme davranışlarını ve bu süreci etkileyen iç ve dış faktörleri tüm yönleriyle geniş bir şekilde ele almaktır. Bu sebeple öncelikle taklit ve özdeşleşmenin psikolojik boyutları üzerinde durulmuştur..

Çocuğun karakterinin şekillenmesinde en kritik dönem 0-7 yaşları arası olarak bilinmektedir. Bu dönemin içinde geçtiği aile ortamında, ebeveynlerin çocuğa iyi birer model olabilmesi için uygulanması gereken genel prensiplere vurgu yapılmıştır. Taklit ve özellikle özdeşleşmenin devam ettiği ilköğretim yıllarında, okul ortamında çocukların öğretmenlerini ve arkadaşlarını taklit eğilimine dikkat çekilmiş, bu durumun çocuğun dinî ve ahlakî gelişimine etkisi ortaya konulmuştur. Bu vesileyle çocuğun dinî hayatını şekillendirmede önemli bir yeri olan ebeveynlere ve eğitimcilere iyi birer model olmaları ve çocuğa elverişli bir yetişme ortamı hazırlamaları hususunda ipuçları sunulmuştur.

Çocuğun şahsiyetinin oluşmasında önemli bir yer tutan taklit ve özdeşleşme, onun dinî hayatının şekillenmesinde de son derece önemlidir. Çocuğun dinî hayatının ilk temelleri aile ortamında taklit ve özdeşleşme yoluyla atılmaktadır. Çocuk ebeveynlerinden gördüğü dinî tutum ve davranışları içselleştirmekte ve kendi dinî hayatını bu doğrultuda şekillendirmektedir. Çocuğun hayatı boyunca edindiği davranışların pek çoğunu taklitle öğrendiğini düşündüğümüzde çalışmamızın konusu daha çok önem kazanmıştır. Bu sebeple çocuğun dinî hayatında önemli bir yeri olan taklit ve taklidi takip eden özdeşleşme hakkında, hem çocuğun anne-babasının hem de yetişmesinde etkili olan eğitimcilerin yeteri kadar bilgi sahibi olmaları gerekmektedir.

Çalışmamız ebeveynlere ve eğitimcilere taklit ve özdeşleşme hakkında geniş bir bilgi edinme imkânı sunması ve taklit ve özdeşleşme konusunu sosyal boyutlarıyla da ele alması bakımından önem arz etmektedir. Ayrıca taklit ve özdeşleşmenin dinî boyutuna da vurgu yapılarak bu konuda hadisler ve Kur'an'dan öğütler ve davranış örnekleri sunulmuştur. Çalışmamız taklit ve özdeşleşmeyle ilgili hadisleri ve ayetleri kapsamlı bir şekilde bir araya toplamış olması yönüyle ilk olma özelliği taşımaktadır.

IV. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmamız hazırlanırken kaynak taraması yöntemi kullanılmıştır. Ağırlıklı olarak Din Eğitimi, Din Psikolojisi ve Çocuk Psikolojisi alanındaki eserler ve bu alanda otorite olarak görülen kişilerin araştırmaları kullanılmıştır.

Ayrıca aile ortamında yerine getirilen ibadetler ile dinî tutum ve davranışların, çocuklar üzerindeki etkilerini gerçekçi bir şekilde ortaya koymak amacıyla çalışmamız esnasında aile, okul ve sosyal çevrede yaptığımız gözlemlerden faydalanılmıştır. Yaptığımız gözlemlerin uygulama boyutu yoktur. Yani çalışmamızın hazırlanması esnasında edindiğimiz gözlemler ve yaşadığımız olaylar, konunun daha iyi kavranması için örnek olay olarak sunulmuştur.

V. Araştırmanın Sınırları

Taklit ve özdeşleşme, hayatın her döneminde insanların davranışlarını etkileyen süreçlerden olmuştur. Ancak insan hayatında en kalıcı izleri bırakan, karakterinin ve ahlâkının oluşmasında en etkili olan taklit, çocukluk döneminde yaşanır. Bu sebeple çalışmamızda çoğunlukla çocukluk dönemi üzerinde durulacak, bazen de ergenlik dönemine vurgu yapılacaktır. Bizim ağırlıklı olarak üzerinde duracağımız süreç daha iyi gözlemlene şansımız olması açısından, okulöncesi eğitim ile ilköğretim çağını içine alan 5-15 yaş arası döneme denk düşmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TAKLİT VE ÖZDEŞLEŞME

1.1. TAKLİT VE ÖZDEŞLEŞME KAVRAMLARI

Bu bölümde taklit ve özdeşleşme kavramlarını daha iyi anlayabilmek açısından öncelikle bu kavramların anlamları üzerinde durulmuş, farklı psikolojik ekollerin taklit ve özdeşleşme hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Bu sayede taklit ve özdeşleşme kavramları en kapsamlı haliyle ele alınmıştır.

1.1.1. Taklit Kavramının Anlamı ve Psikolojik Tahlili

Çocuğun gelişmesine ve şahsiyet kazanmasına hizmet eden vasıtalarından birisi de taklittir. Taklit (Imitation), kişinin çevresinde karşılaştığı alışkanlıkların, gelenek ve göreneklerin, tutum ve davranışların, anlatım ve hayat biçimlerinin, bilinçli-bilinçsiz, iradeli-iradesiz, istekli-isteksiz, niyetli-niyetsiz şekillenmesi ve manâ kazanmasıdır.¹

Taklit, insan hayatında yalnızca çocukluk döneminde görülen ve belli davranışların öğrenimini kolaylaştıran ikinci derecedeki bir süreç değildir. O, çocuk psikolojisinde ruhsal gelişmenin merkezî bir etkeni olarak görülmek zorundadır.² Taklit, bireyin ruhsal gelişiminde ve insanî ilişkilerin oluşmasında büyük işlev görür. Eski zaman psikologlarını hiç ilgilendirmemiş olan bu konu, günümüz ruhbilimcilerinin çok ilgisini çekmektedir.³

Taklit tartışmalı bir konudur. Birçok araştırmacı, çocuğun gelişmesinde onun önemli bir faktör olduğunu ileri sürerlerken, birçokları da aksi görüşü benimseyerek inkâra kadar gitmişlerdir. Taklit hakkında çok çeşitli görüşlerin ortaya konması, biraz da taklitten çok değişik manâlar çıkarılmasından ileri gelmektedir. Bu husustaki görüşleri başlıklar halinde şöyle sıralamak mümkündür:

¹ Kerim Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 1978, s. 148.

² Yavuz, *a.g.e.*, s. 146.

³ İbrahim Alaettin Gövsa, *Çocuk Psikolojisi*, Hayat Yay., İstanbul, 1998, s. 84-90.

1) Taklidin İçgüdüsel Boyutu: Taklit içgüdüsel bir karaktere veya doğuştan gelen bir yeteneğe sahiptir. W. Helipach taklidi, çocuk ruhunun en önemli içgüdülerinden biri olarak görmektedir. Ona göre taklit ruhsal bir tutkudur. Hele çocuk buna çok çabuk tutulmaktadır. Çünkü o bulaşıcı ruhsal bir haldir. Spencer, Tarde Baldwin, Wunderle, E. Stern, Remplein, Groos, Heiss, Vierkandt, Burgardsmeler ve Wiedemann taklit güdüsü veya içgüdüsel bir taklit üzerinde durmaktadır. E. Spranger, taklidi kendiliğinden gelen bir ihtiyaç ve duygu olarak görürken, Mc Dougall, doğuştan gelen bir kabiliyetten, W. Stern ise taklit kabiliyetinden ve yine doğuştan gelen bir taklit türünden söz etmektedir. Hurlock, çocuğun taklide ihtiyaç duyduğunu ileri sürerken, Zarncke bu görüşü desteklemekte, taklidi benin doğal özelliği olarak görmektedir. Kısaca taklit içten gelen güçlerin etkisiyle kendini göstermektedir.⁴

2) Taklidin Davranışsal Boyutu: Taklit, behavyorist (davranışçı) açıdan hareketle büyük ölçüde öğrenim süreci içinde kazanılabilen bir davranış olarak kabul edilmektedir. Davranışçı psikolojinin kurucusu J. B. Watson onu gözlenebilen gerçekten hareketle, alışkanlıklar içinde ele alır ve bunların sonradan öğrenilip kazanıldığını ileri sürer. Cornell'e göre taklidî davranış büyük ölçüde öğrenim sürecinin ürünüdür. R. Qerter ise ferdin sahip olduğu tüm değerlerin öğrenildiğini, bunları çocuğun doğarken beraberinde getirmediğini, öyle olsaydı yetişkinlerin de değişmesi gerektiğini, oysaki yetişkinlerin değişmeden hayatlarını sürdürdüklerini söylemektedir.⁵

3) Taklidin Bilişsel Boyutu: Piaget'ye göre gelişimin konuşma öncesi duyu-hareket döneminde çocuğun yaptığı taklitler, zekânın belirtilerinden biridir. Taklit, hazır bir eylem biçiminin çocuğun davranış tablosuna eklenmesiyle oluşan pasif bir süreç değildir. Piaget'ye göre taklit gerçeğe aktif bir biçimde uymayı içeren bir süreçtir.⁶

---

⁴ W. Helipach, Spencer, Tarde Baldwin, Wunderle, E. Stern, Remplein, Groos, Heiss, Vierkandt, Burgardsmeler, Wiedemann, E. Spranger, Mc Dougall ve Zarncke'den nakleden Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, s. 145-146.

⁵ J. B. Watson, Cornell ve R. Qerter'dan nakleden Yavuz, *a.g.e.*, s. 146-147.

⁶ T. Jrsild Arthur, *Çocuk Psikolojisi* (çev. Gülseren Günçe), "S" Yay., Ankara, 1968, s. 123.

Çocuk, taklit eylemlerinde, zekâ davranışının evriminde, belli dönemlerden geçer. Duyu-hareket gelişiminin (refleks) ilk aşamasında çocuğun gerçekten taklit yapıp yapmadığı kesinlik kazanmış bir konu değildir. Mesela, hastanedeki bebek odasında görülen bulaşıcı ağlamanın taklit sonucu olup olmadığı sorulmaya değer bir sorudur. Ağlayan bir bebeğin, komşu beşikteki ağlayan bir başka bebeğin sesinin etkisiyle ağlamayı yoğunlaştırması halinde bir dış etkinin ağlama ya da seslenme tablosuna girdiği açıktır. Çocuk bunu yapabildiği zaman, Piaget'ye göre çocukta taklit olayının başlaması mümkündür.⁷

4) Taklidin Sosyal Boyutu: Sosyal hayatta karşılaştığımız birçok öğrenme durumları sadece koşullanma teorileriyle açıklanamaz. İnsanların birçok karmaşık davranışlarını uzun pekiştirmeler olmadan sadece gözleyerek öğrendikleri görülmektedir. Bebekler, konuşmayı çevresinde bulunan kişileri taklit ederek öğrenir. Cinsiyet rolleri; anne, baba ve kardeşlerden öğrenilir. Gençler ilgi duydukları alanlarda ünlü kişileri model alarak davranış oluşturur ve geliştirirler. Bandura, çevrenin davranış üzerinde etkili olduğunu ancak davranışında çevre üzerinde etkisi olduğunu ileri sürer. Buna karşılıklı gereklilik adını verir. Daha sonra daha da ileri giderek kişiliğe üç şey arasındaki ilişki olarak bakmaya başlar. Bunlar; çevre, davranış ve kişinin psikolojik gelişimidir.⁸

Sosyal öğrenme kuramı gözlem ve model alma yoluyla davranışın ve duyguların değişeceğini belirtmektedir. Birçok davranışımız başkalarını gözlemleyip onların düşüncelerini görmemiz ve bu düşüncelerin bizi yönlendirmesiyle oluşur.

Bandura, üç grup çocuğa deney yapmıştır. Bu üç grup çocuğa, oyun odasında oyuncakına karşı agresif davranışlar sergileyen bir çocuğun filmi izletilmiştir. Bu film üç farklı son ile bitmektedir Birinci grup çocuğa; bu agresif davranışlar sonucunda ödüllendirildiği son, ikinci grup çocuğa; agresif davranıştan dolayı oyuncakla oynamama cezası verildiği son, üçüncü grup çocuğa ise; ne ceza ne de ödül verildiği son izletilmiştir. Daha sonra bu çocuklar oyuncakla oynamak üzere oyun odasına bırakılmıştır ve Bandura bu çocukların davranışlarını gözlemlemiştir. Araştırma sonuçlarına göre; her üç grupta da erkekler kızlardan daha çok saldırgan

⁷ Arthur, *Çocuk Psikolojisi*, s. 123

⁸ Binnur Yeşilyaprak, *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*, Pegem A Yay., Ankara, 2002, sy. 124.

davranış göstermişlerdir. Davranışın ödüllendirildiği ve davranışı sonucunda ödül ve ceza almayan gruptaki çocuklar, saldırgan davranışlar sonucunda ceza alanları izleyenlere göre daha çok saldırganlık göstermişlerdir. Bandura bu deneyden; öğrenmede medyanın özellikle televizyonun çok büyük etkisi olduğu, çocuğun agresif, uysal, paylaşımsal gibi davranışları öğrendiği sonucuna ulaşmıştır.⁹

Bandura'ya göre sosyal öğrenme kuramının basamakları şöyledir:

1) Dikkat: Model alınan davranışın doğru taklit edilebilmesi için öncelikli model alınan davranışa dikkat edilmesi gerekir. Kişi duygularıyla beraber tüm dikkatini beğendiği ve taklit etmek istediği kişiye yönelmelidir.

2) Hatırda Tutma: Modelin tüm davranışları gerektiğinde taklit etmek için belleğe kodlanır. Çünkü gözlenen davranış gözlemden hemen sonra taklit edilmeyebilir. Birey gözlediği davranışı yeri geldiği zaman sergileyebilir. Davranışı bellekte daha iyi tutmak için; davranış belleğe görsel, sözel ya da sembolik olarak kodlanabilir.

3) Yeniden Üretme: Model alınan davranışın gösterilmesi için bireyin gözlemlerini kendi davranışına dönüştürebilmesi gerekir. Bu bazen tam taklit olmayabilir. Çevre şartları, bireyin fiziksel gücü ve imkanları, zaman vb. model alınan davranışın biraz farklı üretilmesine neden olur.

4) Motivasyon: Taklit edilen davranış çevre tarafından beğenilirse tekrar edilir, beğenilmediyse fazla tekrar edilmez ve zamanla söner. Bandura'ya göre motivasyon, davranışın sonucunda kişinin alacağı ödül ya da cezadır.¹⁰

Taklidin ne kadar önemli bir güç olduğunu anlamak için, konuşmayı ancak bu yolla elde ettiğimizi düşünmek yeter. Gerçekten de çocuk konuşma yaşına geldiği zaman, içgüdüyle kendiliğinden sesler, heceler çıkarmaya, dilin unsurlarını dizmeye yeltenir. Ancak anadilin biçimini, başlangıçta hatalı ve tuhaf bir tarzda ve telaffuza yarayan organları olgunlaşıp dikkat yeteneği arttıkça, düzeltip mükemmelleştirerek,

---

⁹ Bandura'dan nakleden Yeşilyaprak, *a.g.e.*, sy. 126.

¹⁰ Bandura'dan nakleden Yeşilyaprak, *a.g.e.*, sy. 130.

taklitte öğrenir. Nitekim hiç konuşma duymamış olsa, yani taklide imkân bulmasa dilsiz olur.¹¹

Taklit yalnızca dilin kazanılması konusunda etken olmakla kalmaz; çocuğun birçok davranışı ve fiilleri de çoğunlukla taklitçilik sonucudur. Psikologlar taklit davranışını ikiye ayırırlar:

Birincisi, bilinçsizce, alışkanlıkla olan taklit yeteneğidir ki, daha çok hayvanlarda, vahşîlerde ve çocuklarda bulunur. Kuşkusuz böyle bilinçsizce taklidi kastederek Bufan şöyle demiştir: “*İnsanların taklide en yetenekli olanları en az düşünenleridir.*”¹²

Çocuk başlangıçta taklit edişinden habersiz, yani yaptıklarının bilincinde değildir. O, bunları neden yaptığını bilmez, taklit ettiğini anlamadan yapar. Ancak zamanla yaptıklarının sebeplerini anlamaya başlar. Bu ise taklidin şuurlu hale gelmeye başladığını gösterir.¹³

İkinci tür taklit ise, bilinçli ve istekli olan, yani görülmüş veya duyulmuş bir durumu bizzat tekrarlama veya mevcut durumda başkalarının yaptıkları biçime uygunluk amacıyla yapılan taklittir. Ancak zekânın uyanması, muhakeme ve dikkat yeteneğinin gelişmesiyle çocuk bilinçli taklit yapabilir. Yetişkin biri için bu tür taklit yeteneği ve örneğe uymadaki başarısı zeki ve kabiliyetli olmasının işareti sayılmalıdır.¹⁴

Bu iki tür taklide bireyde olduğu gibi toplumda da rastlanır. Örneğin başka toplumlarla ve kültürlerle karşılaşan birtakım geri kalmış insanlar, gördükleri modelleri bilinçsizce ve otomatik bir şekilde taklit ederler. Onlar bu davranışların nedenini ve hikmetini anlamaksızın hayran kaldıkları ve model kabul ettikleri kültürleri istisnasız taklit ederler. Oysa bilinçli ve kişilik sahibi insanlar, başka kültürlerle karşılaştıklarında nedenini ve gereğini bilerek ve iradelerine dayanarak

---

¹¹ Gövsa, *Çocuk Psikolojisi*, s. 84.

¹² Gövsa, *a.g.e.*, s. 85.

¹³ Kerim Yavuz, *Çocuk ve Din*, Çocuk Vakfı Yay., İstanbul, 1984, s. 109.

¹⁴ Gövsa, *Çocuk Psikolojisi*, s. 85.

yalnızca yararlı saydıkları şeyleri taklit ederler ve alırlar. Özellikle bu tür taklit toplumların gelişmelerinde büyük bir rol oynar.¹⁵

Çocuklarda hayli erken yaşlarda başlayan taklit eğilimi tamamen iradesiz ve kendiliğindedir. Adeta refleks şeklindedir. Annesi karşısında gülümsese o da güler, ağlasa o da aynı şeyi yapar. Gözüne, kulağına yansıyan her etkiyi çocuk aynen yapmaya çalışır. Fiziksel ve ruhsal yetersizlik ve zaaf, kişiliğin hiç konumunda oluşu, henüz kendinin bile farkında olmayan bu küçük varlığı körü körüne bir taklitçi yapmıştır.¹⁶

Çocuğun benzemeye ve uymaya çalıştığı insan ya da obje ile özdeşleşmesi, başlangıçta şuurlu değildir. O ne yaptığının farkında olmadığı gibi, neden yaptığını da bilemez. Anlamadan ve düşünmeden her nesneyi taklit eder. Taklit süreci sürüp giderken, çocuk neyin neden dolayı yapıldığını kavramaya başlayacaktır. Bu, taklidin şuurlu bir karakter kazanmakta olduğunu gösterir. Zamanla çocuk taklit ettiği objeler arasında seçimler yapar. Claperede bunu, çocuğun gelişme ve içinde bulunduğu anın ihtiyaçlarına bağlamaktadır. Ona göre çocuk, bu sırada daha çok kendini ilgilendiren şeyleri ve kendince önemli gördüklerini taklit eder.¹⁷

Taklit isteği bu en basit haliyle bile düşünsel bir özümsemeyi gerekli kılar. Yani, çocuğun gördüğü ve duyduğu az çok bir bilgi haline gelmiş olmalıdır ki, taklit başlayabilsin. Buna göre taklidin en erken başlayan derecesi için de hiç olmazsa birkaç ay beklemek gerekmektedir. Çocuğun başlangıçta ne yaptığını fark etmeksizin yaptığı bu taklitler yavaş yavaş bir derece bilinçli olmaya, daha doğrusu bir yarar sağlamaya, dikkati ve çabayı gerektirmeye başlar. Nitekim bir araştırmacı, *“biz çocukken her şeyi anlamaksızın taklit ederiz. Fakat bu taklit sayesinde ki, anlamayı öğrenmişizdir.”* demektedir.¹⁸

Çocuğun gördüğünü ve duyduğunu neden taklit etme eğilimi içinde olduğunu araştıran ruhbilimcilerden birçoğu, bunu doğal eğilimlere bağlamaktadırlar. Fakat Karl Groas’a göre doğal eğilimler, örneğin yuva yapmak, avlanmak gibi belirli bir

---

¹⁵ a.y.

¹⁶ Gövsa, *a.g.e.*, s. 85-86.

¹⁷ Yavuz, *Çocuk ve Din*, s. 149.

¹⁸ Gövsa, *Çocuk Psikolojisi*, s. 86.

takım fiillerdir. Oysa taklit doğal eğilimi için konu olacak fiillerin sınırı yoktur. Onun görüşüne göre taklit, doğal eğilim olmaktan çok, zihnimizdeki algıların (images) kinetik yansımaları sonucudur. Çünkü taklit, algıyla ve sürekli bir hareketle belirmek eğilimindedir.

Örneğin şingirdak veya bir çemberin ne olduğunu kime sorsanız, onda dokuz ihtimalle sorulan kişi cevabı el hareketiyle destekleyecek ve açıklayacaktır. İşte Karl Graos'a göre taklit de böyle zihinde yer etmiş şekillerin canlanması ve harekete dönüşmesi eğiliminden kaynaklanır. Ama Claparede, "çocukta bir hareketin modele uygun bir şekilde belirmesi için gereken düşünce ve hareket ilişkisi bulunmayacağını" ileri sürerek, taklidi yine bir doğal eğilim kabul etmekte ve buna "uyum arzusu doğal eğilimi" adını vermektedir. Konuyla ilgili olarak Claparede şunları söylüyor: "*Bilinçli taklitte uyum arzusu taklit edenin iradesi ve amacıdır. Bilinçsiz taklitte ise –bütün diğer içgüdülerde olduğu gibi- taklit eden farkında değildir. Ancak bu uyum arzusu insan doğasının bir amacı hükmündedir.*"¹⁹

Taklidin ne olduğunu ve ne gibi sonuçlar ortaya çıkardığını anladıktan sonra, çocuğun neyi taklit ettiğini de bilmek gerekir. Esas olarak çocuk her şeyi taklit etmemektedir. Çünkü öncelikle her şeyi taklit edebilmesine anatomik bünyesi uygun değildir. Nitekim tarla kuşlarının yanında yetiştirilmiş bir serçe, onların seslerini taklit edebilir. Fakat köpeklerle birlikte büyümüş olmasıyla köpeklerin havlamasını taklit edemez. İkinci olarak çocuk kopya edebileceği modeller arasında bile bir ayırım ve bilinçsiz bir seçim yapmakta ve bu seçimler yaşına ve içinde bulunduğu anın ihtiyacına göre değişmektedir. Yani çocuk taklitlerinden doğal olarak kendi gelişimine hizmet eden şeyleri tercih etmektedir.

Her ne kadar çocuğun kendinde, büyüklerde gördüğü sigara içmek, gazete okumak, araba kullanmak, öğretmenlik oynamak gibi doğrudan doğruya gelişimine hizmet etmeyen taklitleri varsa da, bu hareketlere asıl hayatın taklidi, alıştırmaları denebilir. Yani çocuk bir yandan taklidi öğrenmek için yaparken, diğer yandan da hayatı öğrenmek için, uyum arzusuyla taklit eder. Bu nedenle taklit aynı zamanda

---

¹⁹ Claparede'den nakleden Gövsa, a.g.e., s. 86-87.

hem bir amaç, hem de bir araç durumundadır.²⁰ Nitekim taklidin iki gayeye yönelik olduğu söylenir. Birisi çocuğun taklit ettiği şeyi öğrenmek ve anlamak istemesidir. O bununla daha çok kendini düzeltme, anlayışını kolaylaştırma imkânı bulur. İkincisi ise çocuğun taklit ettiğine benzemeye ve uymaya gayret etmesidir. Onun bu kabiliyetlerini geliştirmeye çalıştığı da bir gerçektir.²¹ Claperede bu durumu öğretmen okullarında öğretmen adaylarının ders vermelerine benzetmektedir. Öğretmen adayları staj yaparken hem öğretmen, hem de öğrenci konumunda buldukları gibi; çeşitli taklitler yapan bir çocuk için de taklit, gelişmenin hem aracı, hem de amacı durumundadır.²²

Taklidin neden olacağı, diğer bir deyişle iyi ve kötü örneklerin etkili olabileceği durumları ve şartları üç gruba ayırmak mümkündür:

- a) Çocuğun modele karşı duyduğu sevgi ve ilgi,
- b) Modelin gördüğü saygı ve layık olduğu takdir,
- c) Yaş ve hayat tarzı benzeyişi.

Çocuk sürekli sevdiği, takdir ettiği ve hayret ettiği kişileri taklit etmektedir. Örneğin sevgisinden dolayı ana-babayı ve diğer büyüklerini ve gösterdiği saygı ve takdire göre hocalarını, aynı yaşta ve benzer yaşantıda olan arkadaşlarını herkesten fazla taklit etmektedir. Hele bu sevgi, saygı ve benzerlik gibi şartların ikisi veya üçü bir arada bulunursa, o zaman model daha çok tutkuyla taklit edilecektir. Bu duruma göre anne-babanın, okulun ve arkadaşların taklit duygusu üzerinde ve sonuçta çocuk ruhunun gelişimi üzerinde ne kadar etkili olacağını tahmin etmek kolay olacaktır. Nitekim bir Amerikalı psikolog “*öğrencisine davranışıyla iyi örnek olan bir öğretmen, bin ahlâk kitabından üstündür.*” demektedir.²³

Çocuk ilk aylarda el ve ayaklarının hareketlerini, sesini oluşturduğu heceleri tekrarlamak suretiyle adeta kendi kendini taklit eder. Kendi organından haberi olmaksızın oluşan bu faaliyetleri taklit etmesi ve tekrarlaması kadar ilk aylarda çocuğu sevindiren ve uzun uzadıya meşgul eden hiçbir şey yoktur. Onu bir kanepeye

---

²⁰ Gövsa, *Çocuk Psikolojisi*, s. 86-87

²¹ Yavuz, *Çocuk ve Din*, s. 106.

²² Gövsa, *a.g.e.*, s. 87.

²³ Gövsa, *Çocuk Psikolojisi*, s. 88.

veya yatağa yatırılmış ve kendi âlemine terk edilmiş olduğu zaman incelemek gerekir. Sesiyle, eliyle, ayağıyla nasıl oynadığını ve henüz tamamen sahibi olamadığı bu organlardan tesadüfen beliren faaliyetleri, bir daha ve yapabilirse yüzlerce kez taklit etmek istediğini, başaramadığı zaman da nasıl sıkılıp bağırdığını görmek çok zevkli ve yararlı bir gözlemdir. Bebeklerin ilk cıvıltıları hep mükerrer hecelerden oluşur. Örneğin çoğu kez “ma ma ma” veya “da da da” yahut “ba ba ba” diye cıvıdamalarına tanık oluruz. Duyduğu her kelimeyi tekrar etmesi de bu şekilde olur. Nitekim çocuğun ilk kelimeleri tekrarlardan ibarettir.²⁴

İlk ayların daha çok kendi dünyasında geçen faaliyetlerinden sonra çocuk başkalarını taklide başladıkça bu benzetme tabii ki yalnızca dile özgü kalmaz. Özellikle hareketlerde daha çok olur. Çocuğun taklit ettiği hareketler çoğu zaman tekrar etsin diye yanında defalarca yaptığımız davranışlardır. Örneğin anne-baba selâm vermek, yanmış kibriti, mumu üfleme, topu atıp tutmak gibi hareketleri gerekli görerek tekrarlar. Çocuk taklitle kazandığı bu davranışları gerekli gereksiz harcar. Rastgele selam verir, tavandaki lambayı üflemeğe uğraşır ve her eline geçeni yere fırlatır.²⁵

Büyüdükçe taklitlerde bilinç, ayırım ve seçme bulunsa bile çocuk yine de çevresine benzemekten kurtulamaz. Bundan dolayı eğitimcilerin çocuk çevresi hakkındaki endişeleri haklıdır.

Taklidin gücünü bilen ana-baba ve eğitimci, yalnızca çocuğa iyi örnekler olmakla yetinmemeli, bir yandan da onda kavrama ve girişim yetenekleri oluşturmaya ve bir kişilik kazandırmaya uğraşmalıdır ki, kendi çevresinin iyi veya kötü bir kopyasından ibaret kalmasın.²⁶

1.1.2. Özdeşleşme Kavramının Tanımı ve Psikolojik Tahlili

İlk defa S. Freud tarafından kullanılan özdeşleşme (aynılaşma, identification) terimi, psikologlar tarafından farklı alanlarda, çok değişik anlamlarda kullanılmıştır.

---

²⁴ Gövsa, *a.g.e.*, s. 84.

²⁵ Gövsa, *a.g.e.*, s. 89-90.

²⁶ Gövsa, *Çocuk Psikolojisi*, s. 89.

Özdeşleşme, “Bir kimsenin kendisini başkasıyla bir görme, ona uygun bir şekilde davranma eğilimidir.” “Bir başkasının davranışından sonra bir kimsenin davranışının bu modele olan eğilimidir.” “Bir ferdin, bir başkasının davranış, tutum ve özelliklerinin belirli görüntülerini kendisinde birleştirme sürecidir.” “Bir başka şahsiyetin düşünce duygu ve davranışlarının örnek alınmasıdır.” “Bir kimsenin, bir başkasının değerlerini taklit yoluyla örnek almasıdır.” “Modelin şahsiyet özelliklerinin taklit edenin şahsiyetinde birleştirilmesidir.” Bir kimsenin bir başka kimseden uzun ya da kısa süreli etkilenmesidir.” “Çocuk ve genci bir başkasının özellikleri gibi düşünme, hissetme ve davranmaya götüren bir süreçtir.”²⁷

Özdeşleşme terimini ilk olarak ortaya atan Freud, özdeşleşmeyi, bireyin kendisine bir model seçmesinden sonra egosunu biçimlendirme sürecine girmesi olarak tanımlar. Bronfenbrenner, Freud’un bu terimi kullanımını yeniden gözden geçirip, bu kavramla ilgili açıklamaları bir araya toplamıştır. Bronfenbrenner’e göre, Freud, çocuğun kendisine örnek alabileceği ana-baba tutumlarını üç grupta toplamıştır. Bunlar: çocuk için ortaya konan davranışlar, güdüler ve umulardır. Erikson’a göre benlik duygusu, zamanla yapısal etmenlerin, istedik yetilerin, anlamlı özdeşleşmelerin, etkili savunma ve yüceltmelerin ve çeşitli rollerin bütünleştirilmesi ile biçimlenir. İşte kimlik duygusu bu benlik duygusunun çocukluk ve ergenlik süresince sentezi ile gelişir.²⁸

Macintyre’a göre, Erikson’un kimlik kavramı, özdeşleşme, yeti, ülkü ve fırsat öğelerinin geçerli bir benlik tanımı oluşturmak üzere birleşmesinde odaklanmıştır. Tüm bu öğelerin toplanması ergen için önemli bir görevdir. Eğer bu görev başarılamazsa ergen kimlik karmaşasıyla yüz yüze gelir.²⁹

Stekes, özdeşleşmeyi etkileyen etmenleri şöyle sıralamıştır:

1- Biyolojik bir olgu olarak cinsiyet ve bireyin belirli türdeki davranışlara eğilimi,

---

²⁷ Mehmet Akif Kılavuz, *Ergenlerde Özdeşleşme ve Din Eğitimi* (UÜİF Basılmamış Doktora Tezi), Bursa, 1993, s. 15-16.

²⁸ Karl C. Garrison, *Benlik Gelişimi* (çev. Uğur Öner), 6. bs., yay. y., Ankara, 1975, s. 313.

²⁹ Garrison, *Benlik Gelişimi*, s. 314.

- 2- Çocuğun ait olduğu cinsiyet ile özdeşleşmesi için toplumun onun üzerinde kurduğu baskı,
- 3- Özdeşim kurduğunu sandığı kişi tarafından çocuğa verilen sevginin derecesi,
- 4- Seçilen kişi ya da model tarafından çocuğun gereksinimlerinin karşılanma oranı,
- 5- Kişinin özdeşleşme objesi olarak seçtiği kişi hakkında bilgi sahibi olma derecesi,
- 6- Özdeşleşme kurma amacıyla bir atılım yapan kişinin özdeşleşme kuracağı kişinin rolünün açıklığı,
- 7- Model olarak seçilen kişiye karşı saygın kimselerin tutumları,
- 8- Özdeşleşmeyi amaçladığı kişiye çocuğun ne kadar benzeyebileceği,
- 9- Özdeşleştiği kişi ile olan ilişkisi içerisinde çocuğun ortaya koyduğu huy,
- 10- Model olarak seçilen kişideki davranışların çocukta var olan güçlü gereksinimlerle bağdaşması ya da çatışması.³⁰

Freud özdeşleşmenin iki çeşidinin olduğunu belirtir:

- a. Analitik Özdeşleşme (Anaclitic Identification)
- b. Saldırganla özdeşleşme (Identification with agressor)

Freud'a göre erkek ve kız çocukları değişik şekillerde anne ve babalarıyla özdeşleşir. Hem erkek hem de kız çocuklarının ilk bağımlılıkları kendilerinin bakıcısı olan anne ve babaları ile meydana gelir. Analitik özdeşleşme annenin çocuğuna ilgisiz kaldığı, onun ihtiyaçlarına anında karşılık veremediği zaman başlar. Çocuk tarafından annenin ilgisinin kaybedilmesi onda anksiyete (kaygı) meydana getirir. Bunu öğrenen çocuk, bu sıkıntıdan kurtulmak ve güven kazanmak için annesiyle özdeşleşir. Bu özdeşleşmenin cinsiyetle ilgisi yoktur.

Freud, analitik özdeşleşmenin, özellikle kız çocukları için önemli olduğuna inanır. Psikanalitik teori, bu özdeşleşmeyi şu şekilde açıklar: 3-4 yaşında kızlar,

---

³⁰ Bekir Onur, *Ergenlik Psikolojisi*, 2. bs., Hacettepe-Taş Yay., Ankara, 1987, s. 314-315; Garrison, *a.g.e.*, s. 313.

babalarına karşı kuvvetli bir duygusallık geliştirir. Bu durumun annelerinde kıskançlık yaratacağını düşündükleri için babalarına karşı olan bu duygusal bağlılıktan vazgeçerek anneleriyle özdeşleşirler. Anne ile özdeşleşmekle kızlar, onun sevgisini kazanır ve ahlâkî normları bu şekilde annesinden öğrenir.³¹

Oedipus kompleksi ile açıklanan saldırganla özdeşleşme durumu, erkek çocuklarında görülür. 3-4 yaşında erkek çocuklar anneye sahip olma isteği geliştirirler ve annenin sevgisi için babayı rakip olarak görürler. Erkek çocuklar babalarının kendilerinden güçlü olduklarını anladıkları için bu yasak isteklerinden dolayı babasının öç almasından korkarlar. Bu cezalandırmadan kurtulmak için o, babasıyla özdeşleşerek onun ahlâkî normlarını benimser.³²

Freud tarafından ileri sürülen bu teorilerin bazı klinik olaylarla ilgili çalışmalardan hareket edilerek ortaya konulan anektotlar olduğu ve ancak hayatın ilk dönemi için geçeli olabileceği ileri sürülmüştür.

Freud'dan sonra bazı teorisyenler de özdeşleşme çeşitleri ile ilgili görüşlerini belirtmişlerdir. Bunlardan O.H. Mowrer, Freud'un görüşlerine paralel olarak özdeşleşmeyi "Gelişimsel (Developmental) Özdeşleşme" ve "Savunma (Defensive) Özdeşleşmesi" şeklinde ele almıştır.³³

Sosyal Öğrenme (Social Learning) psikologları özdeşleşmeyi, taklit yoluyla öğrenme prensipleriyle izah ederler. R. Sears özdeşleşmeyi, sosyal öğrenme kurallarıyla izah eden ilk psikologdur. Onun çalışmaları anne, baba ve çocuk ilişkisi üzerinde yoğunlaşmıştır. Sears'ın temel tezi şudur: Çocuğun şahsiyeti anne babanın çocuk yetiştirme tarzı ile belirlenir. Çocuk ile anne-babası arasındaki sevgiye dayanan ilişki özdeşleşme için gerekli bir ön şarttır. Bu ilişki ile çocuk yetişkinlerin değerlerini öğrenir.

Sosyal öğrenmede taklit ve özdeşleşmenin rolü konusunda en yaygın çalışmalar bulunan Bandura'nın teorisine göre özdeşleşme, "görerek öğrenme" (Observational Learning) ile gerçekleşir. Çocuk ve genç, yetişkinlerin duygu,

---

³¹ Sigmund Freud, *Kitle Psikolojisi* (çev. Kamuran Şipal), yay. y., İstanbul, 1975, s. 49-50.

³² a.y.

³³ Kılavuz, *a.g.t.*, s. 18-19.

düşünce ve davranış kalıplarını onları gözlemleyerek öğrenir. Böylece modeli gözlemleyen kişide üç çeşit etki görülür:

a. Önceden bilmediği davranış ve tutumları modeli gözlemleyerek öğrenir.

b. Önceden bildiği fakat benimsediği davranış ve tutumları modelin de benimsemesinden dolayı benzer davranış ve tutumlar oluşturur.

c. Önceden bildiği ve benimsediği davranış ve tutumları modelin de benimsemesi veya benimsememesi sonucu davranış ve tutumların kuvvetinde artma veya azalma görülür.³⁴

Özdeşleşmenin bir üçüncü teorisi de Psikanalitik ve Sosyal Öğrenme görüşlerini birleştiren “Güç Teorisi” dir. Bu görüşün savunucusu olan Parsons’a göre özdeşleşmede baba, sadece korkulacak bir model değildir. O, hem etkili bir mükâfat verici hem de etkili bir cezalandırıcıdır. Parsons’a göre erkek çocuklar, babası güç sahibi olduğu için onunla özdeşleşir ve onu örnek alır.³⁵

1.1.3. Taklit ve Özdeşleşme Arasındaki Fark

Bazı psikologlar özdeşleşme ile taklit (imitation) terimini farklı anlamlarda kullanmışlardır. Bu iki terim arasındaki farkı onlar şu şekilde belirtirler:

1. Taklit özdeşleşmeden daha sınırlıdır. Özdeşleşme daha geniş kapsamlıdır. Taklit sadece hoşça giden belli bir davranışın kopya edilmesidir. Özdeşleşmede ise bireyin kendisini bir başkası ile “eş duruma” getirmesi, ona benzetmesi esastır. Birey hoşuna giden bir ya da birkaç davranışı değil, başka bir kişide hoşuna giden, onun kişiliğini oluşturan davranış, tutum, duygu, düşünce ve idealleri kendi kişiliğine katar. Bir başka deyişle özdeşleşme, model alınan kimsenin kişiliğinin taklit edilmesidir. Taklit ise belirli bir davranışın tekrarlanmasıdır.

2. Özdeşleşmede modele karşı aşırı bir duygusal bağlanma söz konusudur. Bunun için özdeşleşme, modelin bulunmadığı durumda da onun gibi davranmak,

---

³⁴ Kılavuz, *a.g.t.*, s. 19-20.

³⁵ Kılavuz, *a.g.t.*, s. 20.

hissetmek ve düşünmektir. Taklit ise modelin davranışından sonra onun bulunduğu ortamda onun gibi davranmaktır.

Psikologların bazısı, model alma süreciyle ilgili bazı terimlerin özdeşleşme kelimesi ile eş anlamlı olarak kullanıldığını ileri sürerler. Onlara göre “Deneysel Psikoloji” uzmanlarının “taklit”, “görerek öğrenme”, “plânsız öğrenme” olarak isimlendirdikleri sürece, “şahsiyet psikolojisi” uzmanları “özdeşleşme” demektedirler. Sosyal öğrenme psikologlarının “taklit” ve “model alma” dedikleri sürece ise psikanalistler “özdeşleşme”, sosyologlar “rol benimsemesi” demektedirler.

Bir başkasını örnek alma süreci ile ilgili olan özdeşleşme, taklit, görerek öğrenme, plânsız öğrenme, kopya etme, örnek alma, rol alma, rol benimsemesi, özleştirme (introjection) ve içselleştirme süreçleri, zaman zaman birbirinden farklı anlamlarda kullanılmıştır. Ancak sonuçta sujeler modelin bazı davranışlarını bu yollarla kazanmaktadırlar. Ayrıca sujeler bu süreçlerle kendileri ile model arasındaki fark edilen ve gerçek benzerliği artırmaktadır. Bu yüzden bu terimler birbiri ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.³⁶

Özdeşleşme kavramı taklide göre çok daha kapsamlı olması ve duygusallık içermesi nedeniyle bireyin kişiliğinde çok daha derin izler bırakarak şahsiyetin şekillenmesine etki eder. Taklit özdeşleşmeye göre daha dar kapsamlı olduğundan etkisi daha kısa sürer ve bireyde geçici davranış değişiklikleri oluşturur.

1.2. TAKLİT VE ÖZDEŞLEŞMEDE ALGILARIN ÖNEMİ

Duyu organları insanların bilgi edinme ve öğrenme yollarından bir tanesidir. Görme, işitme, koklama, tatma ve dokunma duyuları kişinin etrafındaki nesnelere ve olayları algılaması ve anlamlandırmasında oldukça önemlidir. İnsanlar okuduklarının % 10'unu, işittiklerinin % 28'ini, gördüklerinin % 30'unu, hem işitip hem gördüklerinin % 50'sini, söylediklerinin % 70'ini, hem yapıp hem söylediklerinin ise % 90'ını öğrenirler.³⁷ Görüldüğü üzere duyu organlarından görme ve işitme çocuğun

---

³⁶ Kılavuz, a.g.t., s. 16-17.

³⁷ Burhan Akpınar, “Görme Ve Koklama Duyularının Bilişsel Öğrenme Sürecindeki Rollerinin Karşılaştırılması”, <http://sosyalb.gop.edu.tr/6.sayi/3-akpinar.pdf> 16/05/2010

öğrenmelerinde küçümsenemeyecek bir öneme sahiptir. Çalışmamızda çocuğun taklit davranışlarında da oldukça etkili olan bu iki duyu üzerinde durulacaktır.

Ayrıca duyularla ilgili olan “*algıda seçicilik*” kavramı da konumuzla yakından ilgilidir. Algıda seçicilik, insanın algı sürecinde etkili olduğu kabul edilmiş psikolojik bir kavramdır. Çevrede bulunan uyarıcılardan, olaylardan ya da nesnelere bir ya da birkaçına dikkati yöneltmektir. Kişinin daha önce yaşadığı deneyimlerin, önyargıların, rüyaların ve benzer her türlü duygunun o anki algılama düzeyinde etkili olduğunu ifade eder.

Algıda seçiciliği etkileyen dış etmenler; uyarıcının şiddeti, aşırı zıtlık, hareketlilik, süreklilik, tekrar, alışılmamış dışındaki uyarıcılar ve tanışıklıktır. İç etmenlerse; beklenti, ilgi, gereksinim ve inançtır.

Taklit ya da özdeşleşme sürecinde de bireyin içinde bulunduğu duygusallık, beklenti ve gereksinimler onun kimi model olarak seçeceğini belirler. Örneğin görsel anlamda bireyin dikkatini çeken bir model kılık-kıyafet, makyaj ve giyim tarzı yönünden taklit edilecektir. Yahut sporla çok ilgili olan bir birey o alanda başarılı olan bir sporcuyu kendine model olarak seçip onun gibi olmaya ya da davranmaya başlayacaktır. Müziğe yeteneği olan bir birey müzik alanında başarılı olan kişileri yakından takip ederek onların davranış şekillerini kendine model olarak seçecektir.

Algıda seçicilik bireyin kimleri taklit edeceğini belirlemede etkili olduğu için, anne-babanın veya eğitimcilerin çocuğun ilgi alanlarının oluşması sürecinde onlarla yakından ilgilenerek doğru yönlendirmeler yapmaları, onları faydalı alanlara sevketmeleri ve yanlış kişileri model olarak seçmelerine engel olmaları en önemli görevlerinden biri olmalıdır.

1.2.1. Görme Duyusunun Önemi

Çevreden gelen uyarıcıların değerlendirilmesi ve uygun davranışların geliştirilmesi öğrenme yoluyla olmaktadır. Çocuğun bebeklik yıllarından itibaren etrafındaki uyarıcılarla yüzleşip onları öğrenmesi büyük oranda taklit yeteneği ile sağlanır. Bu sebeple çocuğun öğrenmelerinin büyük çoğunluğu taklit ile gerçekleşir denilebilir. Çocuğun dış dünya ile iletişimini sağlayan en önemli duyu organı gözdür.

Görme duyusu sayesinde birey etrafında gördüğü her şeyi zihninde daha kolay anlamlandırır. Taklit görülen şeyi birebir tekrarlamak esasına dayandığına göre görme duyusu taklit yeteneğinin gelişmesinde en önemli faktördür denilebilir. Görme duyusunun öğrenmedeki önemi bilimsel olarak da ispatlanmıştır. Araştırmalara göre insan edindiği davranışların % 83'ünü görme, % 11'ini işitme, % 3.5'ünü koklama, % 1.5'ünü dokunma, % 1'ini tatma duyuları ile öğrenir.³⁸

Bebeklerin doğumundan itibaren beyinlerindeki sinir hücreleri sinaps adı verilen küçük boşluklarla birbirlerine bağlanır ve beynin çeşitli fonksiyonlarını yerine getiren kümeler oluştururlar. Yaşamın ilk iki senesinde trilyonlarca sinaps oluşturulur. Beynin bazı bölümleri (mesela görsel korteks) hayatın ilk senesinde yoğun olarak gelişmektedir. Gelişim için bebeğin insanlarla, nesnelere çevrili olması ve hareket etmesi yeterlidir.

Çocuğun fitratında olan taklit yeteneğinin tam bir şekilde ortaya çıkabilmesi için görme ve dolayısıyla da gözlemlene yeteneğinin yeteri kadar gelişmiş olması gerekmektedir. Çünkü çocuk dış dünyada karşılaştığı uyarıcıları beyinde anlamlı hale getirirken en çok görme duyusundan faydalanır. Çocuk adeta etrafında gördüğü her şeyin fotoğrafını çeker ve bunları bilinçaltına yerleştirir, davranışlarını da görerek edindiği bu verilere göre şekillendirir. Bu sebeple eğitiminin doğru ve verimli olması için çocuğun görme duyusuna malzeme olacak her şeyin, anne-baba ve eğitimciler tarafından mümkün olduğunca onun gelişim düzeyine ve ahlâkî yapısına uygun olarak düzenlenmesi gerekmektedir.

1.2.2. İşitme Duyusunun Önemi

Anne karnındayken gelişimine başlayan işitsel korteks doğumdan sonra yeni bağlantılarla gelişir. Bu yoğun gelişme dönemi genellikle 12 yaşına kadar devam eder. Çoğu uzman, müzik ve yabancı dil öğretimi için en uygun dönemin bu yaşlar

---

³⁸ Akpınar, a.y.

olduğuna inanmaktadır. Bu süreç aynı zamanda çocuğun taklit ve özdeşleşme davranışlarının en yoğun olduğu dönemdir.

Doğumdan sonraki ilk dönemde bebeğin başka bebeklerin ağlama seslerini duyduğunda, ağlama davranışı sergilemesi işitmeye dayalı taklidin, yaşamın ilk yıllarında başladığını göstermektedir. Ayrıca çocuğun ilk sosyalleşme davranışı olan konuşmayı öğrenmesinin de tamamen etrafından duyduğu sesleri taklit etmesi ve doğru sesleri çıkardığında bu davranışının etrafındakiler tarafından pekiştirilmesi ile gerçekleştiği bilimsel bir gerçektir.

İşitme duyusu, öğrenmede, önem bakımından görme duyusundan sonra ikinci sırada yer alır. Yani birey en çok öğrenmeyi önce görme duyusuyla ondan sonra da işitme duyusuyla gerçekleştirir. Çocuğun daha anne karnındayken maruz kaldığı işitsel uyarıcılar, hayatı boyunca onun birçok şey öğrenmesine vesile olacak ve onun karakterinin şekillenmesini de etkileyecektir. Çocuğun hoşuna gitmeyen yüksek, gürültülü ve çirkin sesler onu saldırganlaştırırken, kulağa hoş gelen güzel sesler onun daha ılımlı bir tabiata sahip olmasını sağlayacaktır. Osmanlı döneminde akıl hastalarına uygulanan müzikle ve hoş seslerle tedavi, seslerin insan tabiatında ne kadar etkili olduğunu göstermektedir.

Çocuğun dinî duygu ve düşüncelerinin şekillenmesinde de seslerin önemli bir yeri vardır. Güzel bir şekilde okunan ezan, güzel sesle süslenmiş bir Kur'ân-ı Kerîm tilaveti, ilahiler, duygulu ve vurgulu bir şekilde yapılan dua, çocuğun dinî konulara olan ilgisinin artmasına vesile olacaktır. Bu konuda anne-babaya ve eğitimcilere önemli görevler düşmektedir. Çocuğun duygu dünyasını zenginleştirmesi ve dinî hayatını desteklemesi amacıyla onu bu tür uyarıcılarla tanıştırmak anne-baba ve eğitimcilerin önemle üzerinde durması gereken bir durumdur.

1.2.3. Tatma, Koklama ve Dokunma Duyularının Önemi

Görme ve işitme duyuları kadar olmasa da tatma, koklama ve dokunma duyuları da taklit ve özdeşleşme sürecini etkiler. Örneğin beğendiği bir kişinin kullandığı bir parfüm taklit eden kişiyi etkileyecek ve o kişi tarafından

kullanılacaktır. Ya da model olarak seçtiği kişinin sevdiği yemekler taklit eden kişi tarafından merak edilecek, öğrenilecek ve tadılacaktır. Hatta örnek alınan kişinin sevdiği yemekler bireyin de sevdiği yemekler haline gelecektir. Bu durum daha çok çocuklarda gözlemlenir. Sevdiği kişinin beğenerek yediği yemekler taklit eden tarafından da zamanla sevilir ya da, taklit ettiği kişinin sevmediği yemekler çocuk tarafından da sevilmez. Mesela bir ailede anne ve babanın beslenme şekli veya yemek zevkleri o ailede yetişmiş olan çocukların neleri severek yiyeceğini ya da neleri sevmeyeceğini belirleme de oldukça etkilidir.

Dokunma duygusu birebir taklit sebebi olmasa da dolaylı yollardan taklidi etkileyen bir faktör olabilir. Uzmanların pek çoğu bir kişiyle etkili iletişim kurma yöntemlerinden birinin de o kişiyle fiziksel temas olduğunu belirtmektedirler. Örneğin yeni tanıştığınız veya karşılaştığınız bir kişiyle samimi bir şekilde tokalaşmanız, eğitimci iseniz öğrencinizin başını okşamanız, konuşma esnasında karşıdaki hencinsinizin eline veya koluna yavaş bir şekilde dokunmanız onda olumlu bir etki oluşturacak ve o kişinin sempatisini kazanmanıza yardımcı olacaktır. Kişi üzerinde oluşan bu olumlu etki taklit ve özdeşleşme sürecini de iyi yönde etkileyecektir.

1.3.TAKLİT VE ÖZDEŞLEŞMENİN İSLÂM EĞİTİMİNDEKİ YERİ

Çocuğun dinî hayatının şekillenebilmesi için öncelikle onun kendini, içinde bulunduğu dinî ortama uydurması gerekir. Uyum yeteneği inancın şekillenmesinde son derece önemlidir. Çocuk dinî uyum aşamasında ilk önce çevresinden edindiği dinî tecrübeleri içten genişletmek ve zenginleştirmek eğilimi gösterir. Gelişmesi ilerledikçe, onları toplayabileceği ölçüde içinde işleyip dinî yaşayışa uymaya çalışır. Çocuk annesi ve babasında gördüğü dua, namaz gibi ibadet biçimlerine içten gelen bir duygu ile katılır. Onlardan dinî norm ve kuralları alıp daha iyi yapmak için öğrenme sürecini aktifleştirir. Bu, çocuğu aynı zamanda onlara ısınmaya ve alışmaya götürür. Böylece o, önceden mevcut geleneksel dinî yaşayış örneklerine kendini uydurmaya çalışır. Esasen burada çocuktan beklenen, onun dinî norm ve kurallara

uymasıdır. Aslında çocuğun çevresinde dinî uyumu sağlayabilmesi için, kendi kişisel özelliklerini, dinin istek ve taleplerini kabul edecek biçimde ayarlayarak, onlara uygun bir tutum ve davranış içine girmesi gerekir. Bu bir yerde çocuğun ilerde gerçekleştireceği dinî entegrasyonuna bir hazırlık olacaktır.³⁹

Çocuk uyumunu sadece çevresindeki dinî kurallara uydurmakla yetinmez. O kendi dışında uyum sürecini yürütürken, içinde de bir denge sağlamaya çalışır. Bu bize çocuğun hem içe hem dışa doğru açıldığını gösterir. Zaten sağlıklı bir uyum insanda iç ve dış dengenin sağlanmasına yöneliktir. Böylece çocuk çevresinde dinî yaşayışa, gelenek ve göreneklere, duygu düşünce ve tutumlara kendini alıştıırır. Onlara uygun olarak davranışlarını ayarlar.⁴⁰

Çocuğun gelişmesinde ve şahsiyet kazanmasında taklit önemli bir vasıtaadır. İnsan başkalarına karşı örnek veya seçkin bir kişi olmakla onları etkiler. O, gelişmekte olan çocuk veya genç insanın dikkatini çekerek onu kendisi gibi olmaya davet eder. Çocuk da bu davetin peşine takılarak kendini örnek aldığı kişi gibi şekillendirmeye başlar. Nitekim terbiye bir bakıma şekillenme ve şekillendirme faaliyetidir. Zira her şekillenmenin önceden mevcut bir şekle veya bir modele göre biçimlenmesi, yani onun gibi olması söz konusudur. Çünkü örnek alınan kimseye karşı sevgi, hayranlık duyma ve bağlanma söz konusudur. “Onun gibi olacağım” derken duygular onun içine işlemiştir.⁴¹

Şüphesiz çocuğun dinî hayata uyum sağlamasında da taklidin önemli bir yeri vardır. Bilhassa onun dinî hayata katılımı ya da dinî yaşayışı öğrenmesi ve ona alışması esnasında taklit önemli bir etkidir. Zira o dinî hayatına taklit ile başlar. Çocuk bu alanda güvendiği bir model bulursa onu taklit etmeye hazırdır. Bu onda bir ihtiyaçtır.⁴²

Başlangıçta çocuk kendisini yetişkinlerin çevresinde bulur. Onlar da onu kendi dinî hayatı ve dünyası içine alırlar. Buna karşılık, çocuk imkânlar elverdiği ölçüde yetişkinlerin dua edişlerine ve namaz kılışlarına küçük yaştan itibaren

---

³⁹ Kerim Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, DİB Yay., Ankara, 1978, s. 150-151.

⁴⁰ Yavuz, *a.g.e.*, s. 150-151

⁴¹ Yavuz, *a.g.e.*, s. 191.

⁴² Yavuz, *a.g.e.*, s. 131.

samimiyetle katılır. Dinî kuralları, gelenek ve görenekleri, dua ve namaz gibi ibadet biçimlerini gördüğü ve duyduğu gibi, bilmeden ve düşünmeden taklit etmektedir. Böylece çocuk üstünlüğünü kabul ettiği ve yücelttiği insana benzemeye ve uymaya çalışır. Çünkü yukarıda da söylediğimiz gibi, çocuk bir örneğe ihtiyaç duyar. Kendine örnek seçtiği kişi, din yönünden de çocuğun duygu ve düşüncelerini, tutum ve davranışlarını etkiler, çocuk da buna açık olduğundan, kendini yetişkinlerin aracılığı ile başta Allah'a olmak üzere dinî kurallara boyun eğecek şekilde düzenlemeye özenir. Böylece taklit, onun ilerde nasıl inanacağını, duygulanacağını, düşüneceğini ve davranacağını hazırlar ve ona destek olur.⁴³

Çocuk taklit etmeye değer birisini bulunca, isteyerek, severek onun peşinden gider. Benzemeye çalıştığı kimsenin arkasından gidilmesi basit bir taklit olayı değildir. Aksine bir faaliyette örnek kimseye bakılarak yeni bir kişinin oluşması söz konusudur. Çünkü örnek olan kimse etkisinde kalan kimseyi işler, yoğurur ve onu kendisi gibi olmaya doğru götürür. Örnek aldığı kimsenin sahip olduğu değerler çocuğa ve gence geçerken, onları da kendisi gibi şahıslştırması söz konusudur. Böyle olunca taklit, şahıslştırılmış değerlerin çocuklara hayat verecek derecede aktarılması veya kazandırılmasıdır. İşte örnek kişinin önemi kendini genç nesillerin dinî ve ahlâkî değerlerle şekillenmesi ve değer kazandırılmasında açıkça gösterir.⁴⁴

Görüldüğü üzere taklit dış uyumdan giderek iç uyuma dönüşmüş olacaktır. Aslında çocuk dinî esasları, kuralları, ibadet şekillerini ve dili taklit ederken, sadece onların dış görünüşlerini ve şekillerini taklit etmektedir. Nitekim o taklit sırasında bütün bunların ötesinde içten gelen bir samimiyetle Allah'a bağlanmış ve kendini O'na vermiştir. Onun duası, namaz kılma ve oruç tutma denemelerinin arkasında gerçekten yaşanan imanın ifadesi vardır. O, bu dinî pratiklerle Allah'a içten gelen duygu ile yaklaşmaktadır.⁴⁵ Aslında o burada Allah ile doğrudan doğruya bir temas halindedir. Araya başka birisini sokmaz. Çocuk dinî fiilinde Allah ile daima kendisi

---

⁴³ Yavuz, *a.g.e.*, s. 152.

⁴⁴ Yavuz, *a.g.e.*, s. 192.

⁴⁵ Yavuz, *a.g.e.*, s. 193.

içten bir bağ kurar. Bu sırada onun bir vasıtaya ihtiyacı yoktur. Çünkü çocuk Allah'ın huzuruna çıkınca, onun karşısında sadece kendisi vardır.⁴⁶

Çocuğun yaşı ilerledikçe taklit dediğimiz olay giderek azalır. Belirli bir zaman geçtikten sonra, artık yaptıklarını kendisi tek başına yapmaya ve bu onda giderek değer kazanmaya başlar.⁴⁷ Ancak insanoğlunun bir örneğe ihtiyaç duyması, beşer ruhuna yerleştirilen bir tabiattan kaynaklanır. Bu ihtiyaç insanın karşılaştığı bazı durumlarda taklit yetisini kullanmasına sebep olur. Taklit, çocuğu, ayırt etmeden zayıfı, kuvvetliyi, iyiyi, kötüyü, üstün veya sıradan bir insanı örnek almaya teşvik eden bir duygudur. Nitekim askerde erin bir komutana, bir örneğe ihtiyacı vardır. Fakat bu, taklit çeşitlerinden sadece birisidir. Taklit cemiyetin yükselmesi ile gelişir. Yani cemiyet ilerledikçe fertlerin örneğe olan ihtiyacı da artar. İslâm eğitiminde taklit zirveye ulaşır. Çocuk ana-babayı, öğrenci öğretmeni, Müslüman peygamberi, çırak ustayı, asker komutanı örnek alır.⁴⁸

Taklidin esaslarını öğrendiğimiz zaman konunun daha iyi anlaşılacağı kanaatindeyiz. Taklidin unsurları üçtür:

1) Örnek alma ve uymaya duyulan istek: Çocuk ve genç, anlayamadığı gizli bir duygunun etkisi altındadır. Mesela o, düzgün konuşanı hoşuna gittiği için taklit eder. Hatta hareket ve davranışlarda, okuma, yazma, konuşma gibi tüm faaliyetlerde bile bu durum açık olarak görülür. Şu halde her insanda olduğu gibi, çocuk ve gençte de en iyi hareket eden, yapan, yazan, okuyan kişi gibi yapma ve olma arzusu vardır. Meşhur birisinin giyim kuşamının bir anda moda olması da bundandır. İşte çocuklardaki bu taklit gayesizdir, fakat sınırlanamaz.

2) İnsanoğlu muhtelif yaş seviyelerinde aynı kabiliyet ve güce sahip değildir. Küçüklerde bu kabiliyet ve güç daha sınırlıdır. Bu sebeple çocuk sadece fizyolojik olarak uygun olduğu davranışları taklit eder.

---

⁴⁶ Yavuz, *a.g.e.*, s. 133.

⁴⁷ Yavuz, *a.g.e.*, s. 194.

⁴⁸ Musa Kazım Gülçür, *Kur'an'da Karakter Eğitimi*, Işık Yay., İzmir, 1984, s. 73.

3) Her taklidin bir gayesi vardır. Fakat bu gaye mukallid tarafından bazen bilinir, bazen de bilinmez. Yani mukallid bazen bilerek, bazen de bilmeden taklit eder.

Kur'an insan karakterini eğitmede yine kendi ifadesiyle en güzel bir örnek olması açısından Hz. Muhammed'in şahsiyetini gözler önüne koyar.

Çünkü İslâm nazarında örnek edindirme, güzel eğitim sunabilme en büyük eğitim metotlarından biridir. Hz. Peygamber de insanlığın bu uzun tarihi boyunca beşeriyet için en güzel örneği oluşturmuştur. O, peygamber olmadan önce dahi şahsî yaşayışıyla bir terbiyeci ve doğruluk rehberi olmuştur. Allah, Hz. Peygamber vasıtasıyla hakkında şöyle dediği ümmeti meydana getirmiştir: *“Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder, kötülükten meneder ve Allah'a inanırsınız.”*⁴⁹ Hz. Peygamberin bu örnek şahsiyeti sadece bir asra ya da nesle ait bir örnek değildir. *“Rasulüm! Biz seni âlemlere rahmet olarak gönderdik.”*⁵⁰ *“Biz seni, ancak bütün insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik; fakat insanların çoğu bunu bilmezler.”*⁵¹ Bütün insanlığa hitab eden, zaman, coğrafya, ırk engellerini aşmış bir eğitimcide, diğerlerinden farklı “örnek olma” özelliğinin olması önemli ve gerekli bir durumdur.⁵²

Çocuk eğitimi hususunda davranış örnekleri göstermenin önemli bir yeri vardır. Çünkü çocukta öğrenmenin ilk şekli, ilk yolu çevresinde gördüğü davranışları taklittir. Öğrenmeye ilk adımını bu mekanizma ile atar. Bundan dolayı çocuğun çevresinde bol miktarda davranış örnekleri meydana getirmeye dikkat etmelidir. Çocuk her yerde soylu davranış örnekleri görmelidir. Bu davranışlar da çocuğa hitab edici tarzda senaryolaştırılmalı, tabiiyet kaidesine uyulduğu kadar gelişigüzelikten de kaçınılmalıdır. Onda oluşturulmak istenen davranışlara onun ihtiyacı olduğuna ikna edilmelidir. Çocuğa taklit edeceği davranışları sunarken, bunların onun yapabileceği davranışlar olmasına dikkat edilmelidir. Çünkü çocuğun taklit edebileceği durumlar

---

⁴⁹ Âl-i İmran, 3/110.

⁵⁰ Enbiya, 21/107.

⁵¹ Sebe, 34/28.

⁵² Gülçür, *Kur'an'da Karakter Eğitimi*, s. 73-74.

sınırlıdır. Yapabileceği taklitlerin içinden bile seçme ve tercihler yapar. Bu tercihe etki eden şey de onun gelişme yolundaki ihtiyaçlarıdır.⁵³

Çocuğun ruh ve beden gelişmesi üzerinde yapılan araştırmalar gösteriyor ki, müşahhas konuları anlaması ve yerine getirmesi daha erken yaşlarda başlamaktadır. Çocuk, İslâm'ın iman esaslarını henüz öğrenmeden, ibadetleri severek yerine getirebilir. Çok küçük yaşlardan itibaren çocukların, namaz kılan anne ve babasının yanında namaz kılmak için denemelere girdiğini görüyoruz. Gördüğü her şeyi anlamını bilmeden taklit etmek ister. Israrla büyüklerden gördüğü davranışları yapmaya çalışır. Hatta dikkatleri üzerine çekmek için en güzel bir biçimde büyüklerin hareketlerinin aynısını yaptığını göstermek ister. Çocuklarda görülen bu büyükleri taklit etme isteği, ibadetlerin sevdirmesinde eğitimciye geniş imkânlar verir.⁵⁴

Çocuk namaz kılınan bir evde büyümüşse, anne ve babasını, nine ve dedesini namaz kılarken görmüşse, yapacağı ilk iş onların yanında namaz kılmak olacaktır. Bu taklit etme arzusunun bir sonucudur.⁵⁵ Yetişkinler evlerinde tek başına namaz kılarken, abdest alırken, Kur'ân okurken çocukların göreceği yerlerde yapmalıdır. Evin temiz olan her yerinde namaz kılınacağına göre, ayrıca bir ibadet köşesi ihdâs etmeye ihtiyaç yoktur. Fakat itinâ ile korunan bir seccade, tespih, evin en üst köşesinde bulundurulmuş ve okunan Kur'ân-ı Kerîm'in, dinî yazı ve levhaların çocuklar tarafından görülmesi müspet sonuçlar doğurur. Özellikle mübarek gün ve gecelerde yapılacak ibadet ve duaların manevî havasından çocukların da faydalanmasına gerekli ortam hazırlanmalıdır.⁵⁶

Çocuk eğitiminde örnek hareketlerin yeri son derece önemlidir. Çocuk kendisine öğretilen, tavsiye edilen davranışların bir örneğini yakın çevresinde, özellikle ailesinde görmek ister. Bu onun için bir öğrenme kolaylığı olduğu gibi ikna ve tatmin olması için de bir ihtiyaçtır. Eğer çevresindeki hareketler kendisine söylenenin aksini gösterirse itimadı kaybolur. Giderek üzerindeki eğitim zorlaşır ve

---

⁵³ Abdurrahman Dodurgalı, *Ailede Çocuğun Din Eğitimi*, MÜİF Yay., İstanbul, 1998, s. 61-62.

⁵⁴ Halis Ayhan, *Din Eğitimi ve Öğretimi*, MÜİF Yay., 3. bs., İstanbul, 1997, s. 166.

⁵⁵ Ayhan, *a.g.e.*, s. 167.

⁵⁶ Ayhan, *a.g.e.*, s. 169.

etkisini kaybeder. Dış tezâhürler, teveccühkâr bir bakış, tatlı bir tebessüm, sevgi dolu bir söz, bir hareket çocuğun kalbini kazanır. Fakat onu asıl bağlayan günlük davranıştır. Eğer, eğitimcinin hareketleri, davranış kurallarına uymuyorsa, onu hemen fark eder ve bunu bir nevi alçalma olarak algılar. Siz, onu küçük ödevlerini yapmaya sevk ediyorsanız, o, sizin büyük ödevlerinizi devamlı olarak yaptığınızı görmelidir.⁵⁷

Her şeyden evvel anne-baba, kendi halleriyle çocuklarına örnek olmaya mecburdurlar. Çünkü kendi yaptıkları şeyleri yaptırabilirler. Yapmadıkları şeyleri zaten söyleyemezler. Söyleseler de yaptırılmazlar.⁵⁸

Anne-babalar, eğitimlerinde ünlü düşünür J. J. Rousseau'nun şu sözünü gözden uzak tutmamalıdır: “Çocuğunuza hiçbir şekilde ağızdan ders vermeyiniz; o ancak derslerin tecrübelerini almalıdır.” Rousseau bu sözle çocuğa bilgiyi soyut düzeyde vermek yerine “yaşayarak öğretme”nin önemine değinmektedir.⁵⁹

1.3.1. Kur'an-ı Kerim'de Eğitim Metodu Olarak Taklit ve Yaşayarak Eğitim (Örnek Olma)

Kur'an'ın davranış örnekleri ile eğitimi, onun genel eğitim metotlarından biridir. Çünkü Kur'an, insanlara çeşitli davranış şekillerini zaman zaman örnek olarak vermekte, insanların onları taklit etmesini istemektedir. Böylece bilgiyi nazarî olmaktan çıkarmakta, pratiğe daha çok yaklaştırmaktadır. Bu yöntemle öğrenme olayının gerçekleşebileceğini Kur'an bize, Rasulullah'ın (s.a.v.) davranışlarından İslâm'ı öğrenebileceğimizi, onun hayatının bize örnek olduğunu belirtmek suretiyle anlatır:

---

⁵⁷ Dodurgalı, *Ailede Çocuğun Din Eğitimi*, s. 30-31.

⁵⁸ Mehmet Yakut Yakupoğlu, *Aile ve Çocuk Terbiyesi*, Demir Yay., 2. bs. İstanbul, 1976, s. 54-55.

⁵⁹ Haluk Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, Remzi Yay., 7. bs., İstanbul, 1992, s. 148.

*“Ey insanlar! Andolsun ki sizin için, Allah’a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah’ı çok anan kimseler için Allah rasulünde pek güzel bir örnek vardır.”*⁶⁰

Ayette belirtildiğine göre, Rasulullah (s.a.v.) bize İslâm’ı sadece teorik olarak öğretmemiş, aynı zamanda hayatın bütün safhalarında, ne şekilde tatbikata konulacağını bizzat kendi davranışları ile göstermiştir. Böylece örnek hareketlerle Müslümanlara ders vermiştir. İşte bu örnek davranışlar, ashâbın İslâm’ı daha kolay anlamasını ve tatbik etmesini sağlamıştır. Kur’an bu gerçeği belirtmekte ve İslâm’ı anlamak isteyenlere Hz. Peygamber’in hayatını örnek göstermektedir. Öğretme konusundaki bu yaklaşım bizim için de bir örnek teşkil etmektedir. Böylece İslâm’ı öğretme olayı tam olarak gerçekleşmiştir. Örneksiz eğitim, tam ve mükemmel olarak ortaya çıkmaz. Başarı da ancak sınırlı olarak gerçekleşir.⁶¹

Yapılmasını tavsiye ettiği bir şeyi kendisi tatbik etmeyen bir eğitimcinin düştüğü çelişkiyi Kur’an şöyle ifade eder:

*“Ey insanlar! Yapmadığınız şeyi niçin söylersiniz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz Allah katında büyük bir nefretle karşılanır.”*⁶²

Bu ayette, teori ile pratik arasındaki irtibatın çok kuvvetli olması gerektiği, bizzat eğitimci tarafından tatbik edilmeyen tavsiyelerin, muhatap üzerinde müspet etki yaratmayacağı ve bunun bir tutarsızlık olduğu anlatılmaktadır. Aynı manâyı tamamlamak üzere bir başka ayette şöyle buyrulmaktadır:

*“Kitabı okuyup durduğunuz halde, kendinizi unutur da başkalarını mı iyilikle emredersiniz? Düşünmez misiniz?”*⁶³

Ayette iyilik yapılmasını isteyip de kendisi iyilik yapmayan kişilerin bu gayretlerinin faydasızlığı ve böyle bir tutumun, ahmaklığın bir çeşidi olduğu zarif bir şekilde belirtiliyor ve bu konuda insanlar, özellikle eğitimciler uyarılıyor. Böyle bir hareket şu üç nokta yerilmiştir:

---

⁶⁰ Ahzab, 33/21.

⁶¹ Dodurgalı, *Ailede Çocuğun Din Eğitimi*, s. 29-30.

⁶² Saff, 61/2.

⁶³ Bakara, 2/44.

1) İyiliği emretmek suretiyle başkasını bu iyiliğin sonuçlarından faydalandırıp, kendi nefsinin bu faydadan uzak tutmak bir çelişkidir.

2) Başkasına vaaz ve nasihat verip, kendisinin, kendi nasihatini dinlememesi, kişinin söylediklerini fiilen tekzip etmesidir.

3) Verdiği nasihatın aksini yapmak, o nasihatın değerini düşürür. Herkesin ondan uzaklaşmasına sebep olur.

Söz konusu bu ayette kendisinin yapmadığı bir şeyi başkasına tavsiye etmenin tutarsızlığı vurgulanmış, yapılmayan davranışların tavsiye edilmesi dînen hoş karşılanmamıştır.⁶⁴

Böyle bir yöntemi yasaklamayıp ince bir şekilde tutarsızlığını belirtmek, onun eğitim değerinin olmadığını göstermek içindir. Sözlerimizin eğitim değeri kazanabilmesi için, en azından kendimizden o sözlerin zıddı davranışlar sudûr etmemesi gerekir. Tabi en güzeli sözlerimizin davranışlarımızla tamamlanmasıdır. Özellikle çocuk eğitiminde buna dikkat etmek gerekir. Çünkü çocuk da sözlerimizle hareketlerimiz arasındaki bağı anlayıp değerlendirebilecek bir idrake sahiptir.⁶⁵

Konu ile ilgili ayetlerden biri de şudur:

*“Doğrusu, ben kendimi Allah’a verenlerdenim diyen, yararlı iş işleyen ve Allah’a çağırان kimseden daha güzel sözlü kim vardır?”*⁶⁶

Ayette en güzel sözün Allah’a davet olduğu, fakat bu davetin ancak bazı esaslar üzerine oturtulursa, en güzel söz olma özelliğini kazanacağı belirtiliyor. Bu esaslar da şunlardır:

Davet, kuru bir sözden ibaret kalmamalı, aynı zamanda ibadet edenin hali, sözüne uygun olmalıdır. Yani, önce kendisini düzeltmelidir.⁶⁷ Ayet aynı zamanda, kalben yapılması istenen bir işin lisânen de söylenmesi gerektiğine işaret etmektedir.

⁶⁴ Dodurgalı, *Ailede Çocuğun Din Eğitimi*, s. 31-32.

⁶⁵ Dodurgalı, *a.g.e.*, s. 31-32.

⁶⁶ Fussilet, 41/33.

⁶⁷ M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, Azim Yay., İstanbul, ts., VIII, 4207.

Kur'an davranışları taklit edilecek kişilerin Allah'a yönelen kişiler olması gerektiğini belirterek, taklitte öncelikle bu şartın aranması gerektiğini bildirmektedir. Öyle ise çocuğa taklit edeceği örnekler sunulurken bu hususa çok özen gösterilmelidir.⁶⁸

Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın insanlara örnek almaları için peygamber efendimizi işaret etmesi, ve insanlara somut, elle tutulur bir örnek göstermesi elbette bu durumun bir şeyler öğrenilmesi için en verimli yol olmasından kaynaklanır. Allah'ın Kur'an'da bize gösterdiği bu yöntem anne-babalar ve eğitimciler için bir ipucu olmalı ve ebeveynler çocukları için, peygamberin kişiliğiyle özdeşleşmiş bir model olmalıdırlar. Yine Kur'an'da Allah'ın insanları birilerine tavsiye ve öğüt verip kendilerinin yapmamaları hususundaki eleştirisi, sadece sözle çocukların eğitilemeyeceğini bizlere anlatmaktadır. Bu yüzden anne-babalar çocuklarına uzun uzun ahlak dersleri vermek yerine, öğütledikleri şeyi kendi hayatlarına tatbik ederlerse daha verimli ve kalıcı sonuçlar elde edeceklerdir.

1.3.2. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Eğitim Metodu Olarak Taklit ve Yaşayarak Eğitime (Örnek Olma)

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) rahmet olma özelliğini topluma kazandırma çabasına bir eğitim yöntemi olarak bakıldığında, onun, en çok örnek olma ve yaparak yaşayarak eğitime yöntemleri ile benzeştiğini söyleyebiliriz. Aslında kaynakların bildirdiğine göre Hz. Muhammed'in hayatının tamamı mükemmel bir örnekti. Onun bu durumu İslâm prensiplerini anlatmak için de bir öğretim metodudur. Böyle bir yaşama tarzının birçok hedefinin var olduğu konusunda şüphe yoktur. Bu hedeflerden biri insanları eğitmektir. Çünkü insanlar kişinin söz ile söylediğini, kendi hayatında uygulamasından çok etkilenmekte ve onun bu durumunu model olarak kabul etmekte zorlanmamaktadır.⁶⁹

---

⁶⁸ Dodurgalı, *Ailede Çocuğun Din Eğitimi*, s. 39-40.

⁶⁹ Dodurgalı, *a.g.e.*, s. 28-29.

Hz. Muhammed'in eğitiminde bizzat göstererek ve uygulayarak öğretme belirgin şekilde görülen bir özelliktir. O, öğüt vermekten çok, tatbikata önem vermiştir. Hz. Muhammed, insanlara teklif ettiği hususları herkesten önce kendi nefsinde, herkesin yapabileceğinden daha çok uyguluyordu. Şüphesiz, bu durum, davet olunanlara tesir eden önemli bir faktör olmuştur. Umman meliki el-Culendî'ye Rasullullah'ın İslâm'a davet mektubu ulaştığı zaman, Hz. Peygamber'in hayatı hakkında bilgiler edinen melikin sözleri şöyledir:

“Allah bana bu ümmî peygamberle delâlet etmiştir. O peygamber hiçbir iyiliği ilk önce kendisi uygulamadan emretmiyor, hiçbir kötülüğü de kendisi terk etmeden yasaklamıyor.”

Peygamberimiz vedâ hutbesinde faizi yasaklarken ilk kaldırdığı faizin, amcası Abdülmuttalip oğlu Abbas'ın faiz alacağı olduğunu, kan davası güdülmesini yasaklarken de ilk kaldırdığı kan davasının amcazadesi Râbia'nın kan davası olduğunu vurgulu bir şekilde ilân etmiştir.⁷⁰

Söz ile davranış arasında uygunluk, muhatabın ikna olması için şart olan güvenilirlik vasfını ortaya çıkarır. Mekkeliler, Hz. Peygamber efendimizin nübüvvet öncesi ve sonrası halini ve yaşayışını gayet güzel biliyorlardı. Bundan dolayı, peygamberliğinde, temel fikrine karşı koyarak tevhidi kabul etmemek, yayılmasını engellemek için her türlü yola başvurdukları halde, şahsî yaşayışı hakkında en küçük bir ithamda dahi bulunamıyor, O'nun “el-Emin”liğini kabul etmek mecburiyetinde kalıyorlardı. Çünkü O, sözü ile işi örtüşen, güvenilir bir kişi idi.⁷¹

Çocukların ve gençlerin dine uyum sağlamasında, gözlenen ibadetin olumlu etkisi vardır. Hz. Muhammed'in “*Namazlarınızın bazılarını evlerinizde kılınız ve oraları kabirlere çevirmeyiniz.*”⁷² “*Farz namazlar dışındaki namazların en faziletlisi evlerinizde kılınandır.*”⁷³ şeklindeki tavsiyelerinin hikmetlerinden birisi, namazı

---

⁷⁰ Dodurgalı, *a.g.e.*, s. 28-29.

⁷¹ *a.y.*

⁷² *Buharî*, Salât 52; *Ebû Davud*, Salât 205.

⁷³ *Tirmizî*, Salât 331.

evde kılmak suretiyle ev halkına örnek olmanın, camide kılarak da topluma örnek olmanın önemini vurgulamaktadır.⁷⁴

On yaşında bir genç iken Hz. Peygamber'in eğitimine arz edilen Enes b. Mâlik, O'nun bu konudaki tutumunu şu cümlelerle ifade eder: “Hz. Peygamber'e yedi yahut dokuz sene hizmet ettim. Rasulullah benim yaptığım bir şey için “Bunu niçin yaptın?”, yapmadığım bir şey için de “Niçin yapmadın?” demedi.⁷⁵ Enes b. Mâlik'in bu sözlerinden anlıyoruz ki, Hz. Peygamber, ergenlik döneminde terbiyesine verilen bu genci nasihat ve sözlü eğitimden çok, örnek davranışlarıyla etkileyerek, onun dinî ve din dışı konularda kendi kendine düşünme, karar verme ve anlama kabiliyetlerini geliştirmesine yardımcı olan “örnek alma” yoluyla öğrenmesine imkân sağlamıştır.⁷⁶

Dinî duygu ve düşünceleri benimseyen ve dinî uygulamaları yerine getiren bir yetişkini örnek alan çocuk ve gençte, o model gibi düşünme ve davranma için güdülenme meydana gelmektedir. Bu güdülenmeden sonra yetişkinlerin, sözlü eğitim ile bu duygu, düşünce ve davranışları şekillendirerek çocuk ve gencin, örnek alma yoluyla kendisini eğitmesine destek vermeleri gerekir. Hz. Peygamber'in uygulaması da bu yöndedir. İbn Abbas hasta olan teyzesi Meymune'yi ziyareti esnasında, Hz. Peygamber ile arasında geçen bir olayı şöyle anlatır: “Gece teyzemde kaldım. Rasulullah gece namazına kalktı. Ben de kalkıp onun sol yanında namaza durdum. Rasulullah bana döndü ve beni sağına aldı. “İşte böyle duracaksın” dedi.⁷⁷ Hz. Peygamber, kendisi gibi davranmak isteyen İbn Abbas'a örnek olma yoluyla ibadet tecrübesi kazanmasına yardımcı olmuş, sonra da ibadetin şekilleri konusunda sözlü öğretimle onu eğitime yoluna gitmiştir.⁷⁸

Yaşayışıyla güzel örnek olma kuralının etkisini gayet iyi bilen Peygamber Efendimiz, bizzat kendisi yaşayışıyla örnek teşkil ettiği gibi, İslâm'a davet ettiği insanların İslâmî yaşayışı görerek fikir ve kanaatlerini ona göre tayin ve tespit

---

⁷⁴ Mehmet Akif Kılavuz, “Anne Babanın Örnek Davranışlarının Çocukların ve Ergenlerin Dini Kişiliğinin Oluşumuna Etkileri” *UÜİF Dergisi*, UÜİF Yay., Bursa, 2005, c. 14, sy. 2, s. 54.

⁷⁵ *Müslim*, Fedâil 51; *Ebü Davud*, Edeb 1.

⁷⁶ Kılavuz, *a.g.m.*, s. 54.

⁷⁷ *Nesâî*, II, 87.

⁷⁸ Kılavuz, *a.g.m.*, s. 55.

etmelerine imkân ve vesileler hazırlıyordu. Bedir Gazvesi'nde ele geçirilen esirlerin topluca bir yerde mahpus tutulmaları yerine birer birer Ashâb-ı Kirâm'a dağıtılarak misafir edilmeleri başka faydalarının yanında, büyük ölçüde, esirler, sahabenin İslâm'ı yaşayışına vâkıf olsunlar diye olsa gerektir. İslâm düşmanı Benî Hanîfe reisi Sümâme'nin Müslüman olmasına Hz. Peygamber'in güzel muamelesi, karşılıksız affi yanında mescitte bir direğe bağlı kaldığı müddet zarfında İslâmî tatbikatı görerek hakikati idrak etmesi de müessir olmuştur diyebiliriz. Taif heyeti geldiği zaman, onları Müslümanların Kur'an okumalarını, ibadetlerini görsünler diye mescidin hemen yanında misafir ettiğini biliyoruz. Bütün bunlar, hep onların görerek eğitilmelerini sağlamak içindir.⁷⁹

Hiz. Peygamber çocukların taklit alışkanlığı kazanmaları için çaba sarfederdi. Vereceğimiz birkaç örnek bunu göstermektedir. İbn Abbas, Hiz. Peygamber'e bakarak O'nun gibi abdest aldığı, O'nunla namaz kıldığını haber verir. Yine Rasul-i Ekrem (s.a.v.)'in Hiz. Enes'i ve başka bir çocuğu yanına çağırarak namaz kıldırıldığı bilinmektedir. Başka bir rivayette Hiz. Enes, Hiz. Peygamber ile bir davete gittiğini, Hiz. Peygamber'in kabak yediğini görünce kendisinin de bundan böyle kabağı sevdiğini söylemiştir.⁸⁰

Hiz. Peygamber zaman zaman da illet ve hikmetini sormadan, sebeplerini araştırmadan, O'nun yaptığını yapmaya çalışanları yani bilinçsizce taklit edenleri de ikaz ederdi. Bir keresinde namaz kıldırırken ayakkabılarını çıkarıp sol tarafına bırakmıştı. Bunu gören topluluk da aynı şeyi yaparak ayakkabılarını çıkardı. Namaz bitince, Hiz. Peygamber, "Niçin ayakkabılarınızı çıkardınız?" diye sorar. Onlar da: "Sizin çıkardığınızı gördük, onun için çıkardık." derler. O zaman Hiz. Muhammed: "Cebrail bana onlarda pislik olduğunu haber verdi." diye bir açıklama yaparak, taklidin bilinçli yapılması gerektiğine dikkat çekmiş, bilinçsizce yapılan taklitten sakındırmıştır.⁸¹

⁷⁹ Dodurgalı, *Ailede Çocuğun Din Eğitimi*, s. 35-36.

⁸⁰ Bekir Demir, *Peygamber Efendimiz'in Çocuklara Davranışları*, Adım Yay., İstanbul, 1999, s. 184-185.

⁸¹ Demir, *a.g.e.*, s. 37-38.

Peygamber efendimizin çocuklara uyguladığı eğitim metotları anne-babaların örnek alması gereken yöntemlerdir. Çünkü peygamber efendimiz karşısındaki insanın psikolojisini ve ruh halini göz önünde bulundurarak ona hitap eder ve her seferinde olumlu sonuç alırdı. Onun çocuklarla diyaloglarına baktığımızda hep güler yüzlü ve ılımlı bir tavır sergilediğini, yapılan hatalarda tatlı dille uymayı tercih ettiğini, çocukları ciddiye alarak onlara birer yetişkin gibi davrandığını ve olumlu davranışlarını gördüğünde bu davranışları pekiştirdiğini görüyoruz. Pedagojik yönden de son derece doğru olan bu davranışlar çocuklarını doğru yöntemlerle eğitmek isteyen anne-babalar için örnek alınması gereken durumlar olmalıdır.

Peygamber Efendimiz'in dini insanlara anlatırken bir yandan da anlattıklarını bizzat tatbik edip dini yaşaması insanların onu daha fazla ciddiye almalarına ve ona saygı duymalarına sebep olmuştur. İnsanlar bu sayede onun gerçekten inandığı şeyleri anlattığını ve yaşadığını görmüş, onu daha ilgiyle dinlemiş ve onun yaşadığı gibi yaşamaya çalışmışlardır. Anne-baba ve eğitimciler de doğruluğuna inandıkları şeyleri davranış boyutuna geçirerek çocuklarına somut örnekler oluşturmaya çaba sarfetmelidirler. Aksi halde insanlara sigaranın zararından bahsedip kendisi sigara içen bir kişinin düştüğü komik duruma düşebilirler. Yine Peygamber Efendimiz'in yardımcısı Enes'i eğitirken ona sözlü hiçbir yönlendirmede bulunmaması, kişinin sadece yaşam şekliyle bile ne kadar iyi bir eğitimci olabileceğini en güzel şekilde göstermektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. AİLEDE ÇOCUĞUN DİN EĞİTİMİNDE TAKLİT VE ÖZDEŞLEŞME

Aile ortamı çocuğun hayata dair bilgilerin pek çoğunu ilk olarak öğrendiği ortamdır. Ailede verilen eğitimin niteliği çocuğun nasıl bir karaktere ve yaşam tarzına sahip olacağını belirler. Çünkü çocuk yaptığı şeylerin pek çoğunu anne-babasının davranışlarını taklit ederek öğrenir. Çocuğa verilecek din eğitimi ebeveynlerin en önemli görevlerindedir. Bu yüzden anne-babanın din eğitimi konusunda pek çok konudan daha hassas davranmaları gerekir. Çocuğa model olma yönünden kendi davranışlarını şekillendirmelerinden, çocuğun özdeşleşeceği kişilerin seçiminde onlara yardımcı olmaya kadar pek çok önemli görevleri olan anne-babaların elbette bu süreçte uygulamak zorunda oldukları bir takım yöntemler söz konusudur. Bu bölümde iyi bir din eğitimi hususunda uyulması gereken kurallara değinilecektir.

2.1. AİLEDE VERİLECEK DİN EĞİTİMİNDE GENEL PRENSİPLER

Çocuğun bedenlen, ruhen, ahlâkî ve dinî yönden sağlıklı yetişmesinde ailede verilecek eğitimin çok önemli bir yeri vardır. Çocuğun davranışlarının şekillenmeye başladığı ilk ortam olan ailede sergilenecek tutum ve davranışlar çocukta kalıcı izler bırakacağından verilen eğitimin doğru ve bilinçli olması oldukça önemlidir. Çocuğun davranışları şekillendirilirken ya da çocuk planlı veya plansız eğitime tâbi tutulurken dikkat edilmesi gereken hususlar ana hatlarıyla şu şekilde sıralanabilir:

2.1.1. Ahlâk Eğitime Çocuğun Doğumuyla Başlanması

Çocuğun eğitimi ve özellikle ahlâk eğitimi uzun ve zorlu bir süreçtir. Bu süreç doğumdan ölüme kadar sürer. Bu nedenle çocuğun ahlâkî eğitimi doğumla birlikte başlar. Çünkü çocuk doğduğu andan itibaren dış dünyadaki uyarıcılarla yüzleşip bir şeyler öğrenmeye başlar.

Bilindiği gibi eğitimde sevginin önemli bir yeri vardır. Sevginin yanında küçük çocuk ve bebeğin eğitiminde güven ihtiyacı da oldukça önemlidir. Yeni bir

dünyaya başlayan bebeğin, güven, sevgi ve ilgiye ihtiyaç duyduğu bilinmektedir. Bebeğe karşı sevgi ve güvenin hissettirilmesi, annenin dokunuşu, okşayışı, güzel sözler ve ninniler söylemesiyle sağlanmaktadır.

Bazı anne babaların “Daha o bebek ne anlar? Onun sadece maddî ihtiyaçları karşılanırsa yeter.” vb. düşünceleri çok yanlıştır. Çocuğun sevgi dolu, şefkatli, sevecen birisi olmasını isteyen anne baba, çocuğuna bebekliğinden itibaren bunları yaşatmalıdır.

Amerikalı yazar Carroll, eğitimin doğumun ardından ilk saatten itibaren başladığını açıklarken, dünyanın çeşitli yerlerindeki uygulamalardan örnekler vermektedir. Çocukların etrafında olup bitenlerden etkilendiğini, konuşmaları hissettiğini açıklayan yazar, bu çerçevede bazı Hıristiyan mezheplerinde ve Kızılderililerde yapılan duaların, Müslümanların çocuğun kulağına ezan okumalarının etkilerinden bahsetmektedir.⁸²

Esasında üstün bir güce inanma ve sığınma isteği çocuğun fitratında olan bir duygudur. Peygamberin her doğan çocuğun İslâm fitratı ile dünyaya geldiğini bildiren hadisi bu düşünceyi desteklemektedir. Bu sebeple anne-babanın, çocuğun doğduğunda içinde var olan bu duyguyu şekillendirmek için bir an evvel harekete geçmeleri ve çocuğun din ve ahlak eğitimini başlamada gecikmemeleri gerekir. Çocuk dünyaya gözlerini açar açmaz dinî ve ahlâkî eğitimi başlamalıdır.

2.1.2. Çocuğa Dinî/Ahlâkî Davranışlar Hakkında Bilgi Verilmesi

Ahlâkî davranışların kazandırılmasında öncelikle, kişinin yaptığı veya yapacağı davranışın, doğru-yanlış, iyi-kötü olduğu hakkında bilgisinin olması gerekir. Bu nedenle, çocuğa, niçin iyi davranışı yapması gerektiği, yanlış davranışını neden değiştirmesi gerektiği açıklanmalıdır. Çocuk başlangıçta doğuştan getirdiği beceriler, içgüdü ve irsî özellikler dışında hiçbir şey bilmediğine göre, davranışları doğal olarak, büyüklerinden, çevresindeki kişilerden öğrenecektir. Bir çocuk

---

⁸² M. Zeki Aydın, “Ailede Çocuğun Ahlâk Eğitimi”, *Teorik ve Pratik Yönleriyle Ahlâk*, Dem Yay., İstanbul, 2007, s. 645.

büyüklerinden iki şekilde öğrenir, ya onları taklit eder ya da büyükler ona ne yapması gerektiğini doğrudan doğruya öğretirler.

Bazı yanlış ve eksik bilgiler çocukta davranış bozukluklarına kadar varabilir, ruhsal bunalımlara neden olabilir. Sol omuzu düşük olarak yürüyen ve bu nedenle psikiyatri kliniğine götürülen bir çocuğun yapılan muayenesinden sonra davranışının nedeninin eksik dinî bilgiler olduğu anlaşılmıştır. Çocuk sağ omzunda sevapları, sol omzunda ise günahları yazan meleğin bulunduğunu, verilen diğer bilgilerle de o şekilde algılamış ve yorumlamış ki, çocuğun her yaramazlık ve söz dinlemeyişleri sonucu, aldığını düşündüğü günahların çokluğu ve defterin büyüklüğünden sol omzu aşağıya düşmüştür. Hâlbuki Allah'ın çocukları çok sevdiği için onların günahlarını dikkate almayacağı, ancak Allah'ın çocukları sevmesi için onların da güzel davranışlar yapmaları gerektiği çocuğa anlatılsa böyle bir durum ortaya çıkmazdı. Ayrıca işlenen suçlardan sonra pişmanlık duyduğu ve bir daha yapmayacağına dair söz verdiği takdirde de günahlarının silineceği bilgisi de çocuğa verilmelidir.⁸³

Ahlâk eğitiminde doğruları öğretmenin bir yöntemi de telkin etmedir. Telkin, bir düşünceyi aşılama, kabul ettirme demektir. Buna bir anlamda öğüt verme de denilebilir. Telkinde, muhatabın söylenilenleri duygusal olarak alma, kabul etme ve tasdik etmeye hazır oluş hâlinde yararlanma söz konusudur. Bu nedenle telkin yapan kişi bilinçli olmalı, asla çocuğun iyi niyeti ve masumiyetini kötüye kullanmamalıdır.

2.1.3. Ailede İyi Bir İletişim Ortamının Oluşturulması

Çocuk ilk dinî bilgileri ailede öğrendiği için, anne-baba ve çocuk arasında iyi bir iletişim ortamının olması oldukça önemlidir. Anne-baba çocuklarıyla dinî konular hakkında yeteri kadar konuşmalıdır. Çocuğun dinî meselelerde sorduğu sorulara onun anlayacağı dilden ve tatmin edici cevaplar verilmesi oldukça

---

⁸³ Hüseyin Peker, "Okul Öncesinde Çocuğun Dinî Gelişimi ve Eğitimi", *Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi İlmî Toplantısı*, Türk Yurdu Yay., Ankara, 1999, s. 308.

önemlidir. Çocuk soru sorduğunda anne-baba çocuğu ciddiye almalı, onun sorularını veya konuşmalarını sonuna kadar dinlemelidir. Çünkü çocuk okuma-yazma bilmediği dönemlerde dinî bilgileri çoğunlukla sorduğu sorulardan ya da dinlediği konuşmalardan öğrenir.

Ayrıca çocukla konuşurken bazı iletişim kurallarına da uymak gerekir. Bu kuralları yerine getirmek çocukla daha sağlıklı iletişim kurulmasına yardımcı olur. Bu konuya Kur'an-ı Kerim'de Lokman suresinde güzel bir örnek verilmektedir.

Lokman kıssasında, şefkatli bir babanın tutumunu, dostça ve samimi tavrını, çocuğu ile olan eğitim-öğretim ilişkisini görmekteyiz. Lokman (a.s) oğluna verdiği öğütte, Allah'ın varlığını birliğini, ortağı ve benzeri olmadığını öğretmeyi hedeflemiştir: *“Lokman oğluna öğüt vererek demişti ki: “Yavrum, Allah'a ortak koşma, çünkü ortak koşmak büyük bir zulümdür.”*⁸⁴

Ayette geçen *“yâ büneyye”* yani *“ey benim küçük oğlum”* ifadesi, çocuğun küçüklüğünü anlatmak için değil, bir incelik, sevgi, şefkat ifadesi olarak kullanılmıştır. Lokman (a.s), oğluna öğüt verirken, insanların en şefkatlisi, en seveceni olarak yaklaşmıştır. Lokman (a.s.), oğluna, nasihat eden bir insan edasıyla hitap etmiştir. Kalbî bir duyarlılık yaratacak bir üslupla doğruyu hatırlatmış, teşvik edip özendirmiş, kötülükten sakındırmıştır. İşte anne-baba ile çocuk arasındaki böyle sağlıklı bir iletişim zemini, çocukları doğruya ulaştırır, kötü sonda kurtarır.⁸⁵

Lokman (a.s.) oğluna iman eğitimi verirken, *“bu işin aslı budur, böyle inanmalısın”* diyerek kestirip atmamıştır. Aksine Allah'a şirk koşmamasını belirttiikten sonra, neden böyle yapması gerektiğinin gerekçesini de açıklamıştır. Yani şirkin büyük bir zulüm olduğunu, bu yüzden şirk koşmaması gerektiğini belirtmiştir. Bunun amacı şudur: Lokman (a.s.), oğlunun, *“babam böyle istiyor”* ya da *“bu işin böyle olduğu söyleniyor”* diye değil, gerçekten Allah'a şirk koşmanın yanlışlığını bilerek, gerekliliğine inanarak, benimseyerek, içselleştirerek, kendi iradesi ve tercihiyle belli bir kanaat ve inanca ulaşmasını sağlamaya çalışmıştır.⁸⁶

Bu örnekte de görüldüğü gibi çocuktan belli bir davranışı sergilemesi istendiğinde, sebepleri de açıklanmalı ve çocuğun bu durumu anlayarak

⁸⁴ Lokman, 31/13.

⁸⁵ Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur'an'a Göre Ailenin Din Eğitimi Görevi”, *Diyanet İlmî Dergisi*, Desen Ofset, Ankara, 2008, c. 44, sy. 2, s. 14-15.

⁸⁶ Kasapoğlu, *a.g.m.*, s. 16.

benimsemesine yardımcı olunmalıdır. Çünkü çocuğun zihninde anlamlandırdığı bir davranış daha kalıcı olacaktır.

2.1.4. Aile Bireylerinin Birlikte Hareket Etmeleri

Aile, insan ilişkilerinin sergilendiği bir sahne gibi düşünülebilir. Çocuk, bu sahnede insan ilişkilerini bütün yönleriyle gözlemler ve yaşar. İstenilen davranışların çocuklara benimsetilebilmesi için aile eğitiminde birlik olmalıdır. Çocukların iyi alışkanlıklar edinmesi, iyi hareketlerin birlikte yapılmasıyla olur.

Ailede çocuklar eğitilirken, anne farklı, baba farklı düşünce ve davranış örnekleriyle çocuğa yaklaşmamalı ve farklı modeller ortaya koymamalıdır. Kezâ aynı çatı altında yaşayan dede, nine, teyze, hala, dayı, amca gibi başka büyükler de varsa, onlarla da fikir ve davranış birliği içerisine girilerek, çocuklara tek tip örnek oluşturulmalıdır. Her birinin tavır ve davranışlarının farklı farklı olduğunu gören veya sezen çocuk onlardan hangilerininkini doğru kabul edip, benimseyeceği konusunda tereddüde düşer. Bu durumda doğru olanı kabullenerek, benimseyerek, yapması gerekenleri değil, büyüklerinden hangisinin söz, tavır ve davranışı hoşuna gidiyorsa, onu benimseyecektir. Muhtemelen bu durum, çocuğu bir takım olumsuzluklara doğru yönlendirmiş olacaktır. Onun için çocuğu etkileme ve eğitme durumunda olan kişilerin kendi aralarında uyumlu olmaları şarttır.⁸⁷

2.1.5. Ödül ve Cezanın Yerinde Kullanılması

Eğitimde ödül ve cezanın yeri, önemli bir konudur. Bu konuda, çok şey söylenmiş ve yazılmıştır. Genel olarak bir eğitim yöntemi olarak ödül, bir teşvik aracı olarak ele alınırken; ceza, disiplin sağlamak, kötü davranışı engellemek ve iyi davranışı zorla yaptırmak amacıyla kullanılmaktadır. Eğitim yöntemi olarak ödüle eğitimcilerin çoğu olumlu bakarken; cezaya, olumlu bakış açısından, tamamen yanlış olduğuna ve eğitim yöntemi olamayacağını söyleyenlere kadar değişik

---

⁸⁷ Mustafa Öcal, "Ailede Çocukların Dini ve Ahlakî Eğitimlerinde Karşılaşılan Problemlerin Başlıca Sebepleri ve Çözüm İçin Bazı Teklifler", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 1996, sy. 3, s. 194-195.

anlayışta olanlar vardır. Bu görüşlere ve ödül ile cezanın eğitimde nasıl kullanılabilceğine aşağıda yer verilecektir.

Ödül: Ödül veya mükâfat, iyi bir iş, hizmet veya başarıdan dolayı verilen şey; iyiliği iyilikle karşılama anlamlarına gelmektedir.

Ödül verirken, dikkat edilecek ana ilke şudur: Ödül, bir ödevi yaptırmanın amacı değil, yapılan iyi bir işin, iyi bir hareketin hoş bir karşılığı olmalıdır. Yani çocuğa normalde yapması gereken bir görevi yaptırmak için onun önüne yaldızlı ödüller koymamalıdır. Ödül, ancak göze batacak derecede yapılan iyi bir şey üzerine verilmelidir. Çocuk, iyi şeyi, ödül beklediği için değil, belki ödülün iyi şeyler üzerine kendiliğinden geldiğine inanmalıdır.

Ödül vermenin çocukların davranışlarını düzeltmeye yardımcı olmasıyla ilgili başımızdan geçen şu olay anne-babalara ve eğitimcilere ödül verme konusunda teşvik edici olacaktır:

Öğretmenlik mesleğimin ikinci yılında, derslerine girmeye başladığım altıncı sınıf öğrencilerinin, ders esnasında ve okul içinde uyumsuz davranışlar sergilediklerini ve bu davranışlarında oldukça ileri giderek hem diğer öğrencileri hem de öğretmenlerini zor durumda bıraktıklarını gözlemledim. Bu öğrencilerin müdür ve öğretmenler tarafından defalarca uyarılmalarına rağmen davranışlarında herhangi bir düzelme görülmemişti. Aynı durumdan ben de mağdur olduğum için bu öğrencileri defalarca kez ikaz ederek veya konuşarak disiplini sağlamaya çalıştım ancak sonuç alamadım. Bir gün derslerine girdiğimde konuyu anlatmaya başlamadan önce “ders esnasında konuşmadan beni dinleyen, derslere katılan ve ödevlerini düzenli yapan öğrencilerden her gün birini günün yıldızı seçeceğimi ve üç kez günün yıldızı seçilen öğrenciye istediği bir kitabı hediye olarak alacağımı” söyledim. Bu sözlerimden sonra öğrencilerin hiç konuşmadan dersi dinlediklerini ve derse daha çok katıldıklarını gördüm. Hatta günün yıldızı olma durumu zamanla öğrenciler arasında rekabet haline geldi ve bunun için birbirleriyle yarışmaya başladılar. Bu yöntem sayesinde uzun süre o sınıfla disiplin sorunu yaşamadık.

Görüldüğü üzere ödül yerinde kullanıldığı zaman, özellikle çocuklar için cezadan veya nasihatlerden çok daha etkili olabilmektedir. Bu durum ebeveynler ve eğitimciler için akıllıca kullanıldığında çocuklara bir şeyler öğretme konusunda oldukça etkili bir yöntem haline gelecektir.

Ceza: Ceza, suç, kusur veya yanlış yapan kişiye uygulanan yaptırım demektir.

“Cezanın eğitimde önemli bir yeri vardır.” diyenlere göre, ceza, bir disiplin sağlama yöntemi olarak ele alındığı gibi, yaptığı bir yanlışın karşılığı olarak da ele alınmaktadır. Ahlâk eğitimi konusunda araştırmalar yapan Hoffman, araştırma bulgularına dayalı şu sonuçlara varmıştır.

1. Sık uygulanan fiziksel ceza ile ahlâk gelişimi arasındaki ilişki olumsuzdur.

2. Sevgiden mahrum bırakma ile ahlâk gelişimi göstergeleri arasındaki ilişki tutarsızdır.

3. Açıklama ve şefkat, ileri düzeyde gelişmiş ahlâk ile olumlu bir şekilde ilişkilidir.⁸⁸

Fiziksel ya da maddî cezalardan biri olan dayak konusu eğitimciler tarafından çok tartışılmıştır. Son yıllarda dayak konusunda olumlu görüş açıklamaları azalmıştır. Ancak toplumumuzda dayakla cezanın hâlâ kullanılmakta olduğu gözlenmektedir. Hâlbuki yine yapılan araştırmalar dayanın olumsuz sonuçlarından bahsetmektedir. Örneğin, ailede başvuru dayak cezasının, çocukta duygusal gerginlik meydana getirdiği, aşırı kaygı ve sinirli eğilimlerin temelinde, katı ve cezaya yönelik otoriter anne baba davranışlarının var olduğu belirlenmiştir. Yine böyle ortamlarda yetişen çocuklar güvensiz, uysal, otoriteye bağımlı, çekingen, tartışmaya ve başkalarını suçlamaya eğilimli, bencil, duygularında kararsız, övgü ve yergiye karşı hassas, ürkek bir kişilik geliştirir, denilmiştir.

---

⁸⁸ <http://www.mehmetzekiaydin.com/bilimsel-makaleler/300-200742-.html> 26/04/2009

Dayağa başvurmeyen anne babanın elinde, yerine ve şartlara göre esnek olarak uygulayabileceği yöntemler bulunmalıdır. Önemli olan, davranış çığıırından çıkmadan veya suç işlenmeden, çocuğun durdurulmasıdır. Soğukkanlı bir tutumla iyi bir sonuç alınabilir.

Çocuğun ilk yaptığı olumsuz davranışlar, görmezlikten gelinmeli, tekrarlanırsa, kimsenin olmadığı yerde ayıplayarak, kızarak, azarlayarak da yanlışı gösterilebilir. Ancak, anne baba, çocuğuna kızmanın, onu sevmemek demek olmadığını, ona öğretmelidir. Önemli olan, öfkelenğinde anne baba olma gücüne güvenerek susturmak ve sürekli azarlamak yerine, yanlısını düzeltmektir. Aynı şekilde iyi işler yaptığında da takdir edilmeli, övülmelidir.

2.1.6. Çocuğa İyi Örnek / Model Olunması

Eğitimde en temel ve de en etkili anne baba yöntemlerinden biri iyi örnek veya model olmaktır. Yaşayarak eğitime, bizzat iyi davranış örnekleri sunmak eğitimde tartışmasız kabul edilen bir husustur. Çünkü çocukta öğrenmenin ilk ve basit şekli, çevresinde gördüğü davranışları taklittir. Bu nedenle çocuğun çevresinde bol miktarda iyi davranış örnekleri meydana getirmeye dikkat edilmelidir. Çocuk her yerde güzel davranışlar görmelidir.

Anne baba bir söze, bir harekete gülerse çocuklar da birlikte güler, hatta kahkaha atarlar. Çocuklar benzer durumla karşılaşırlarsa aynı şekilde gülebilirler. Ayaklarını içe veya dışa basarak ve başı dik yürüyen bir babanın çocuğunun, babası gibi yürümesi; ellerini ceplerine koyarak konuşan bir babanın çocuğunun da öyle hareket etmesi mümkündür. Çocuklar, birçok sosyal davranışı (nerede, ne zaman, ne yapılıp yapılmayacağını) başkalarını gözleyerek öğrenirler. Başkalarına acı ya da zevk veren yaşantıları gözleyerek veya duyarak insanlar duygusal yönden şartlanırlar. Benzer durumlarda aynı davranışları gösterebilirler.

Aile içindeki olumsuz örneklerin çocuğa yansıması doğaldır. 214 hükümlü genç üzerinde yapılan “Suçlu Çocuklarda Zekâ, Kişilik ve Yakın Çevre Özellikleri”

konulu araştırma bulgularına göre, suçlu gençlerin ailelerinde birinci dereceden akrabaları arasında %54 oranında hüküm giymiş suçluya rastlanmıştır.⁸⁹

Özdeşleşme, çocuğun anne baba gibi düşünmek, duymak ve davranmak, onlar gibi olmaya yeltenmek eğilimi, çok sevdiği ve hayranlık duyduğu bir yetişken figürüne kendini benzetme sürecidir. Çocuk sadece davranışlarıyla değil, tüm değerleri, tutumları ve standartları ile yetişkinlere benzemeye çalışır. Özdeşleşme bir kimlik arama sürecidir. Çocuk, kişiliğinin gelişiminde ve sosyalleşirken bir özdeşleşme modeline ihtiyaç duyar. Temel özdeşim modelleri ise anne babadır. Fakat ağabey, teyze, hala, dayı ya da amca gibi aile içinden bir erişkin de özdeşim nesnesi olabilir. Bu üyelerin bozuk bir kişilik yapısına sahip olması hâlinde, olumsuz davranış örneğinin çocuğa yansıma olasılığı artmaktadır. Özdeşleşmenin taklitten farkı, belli bir şahsın model olarak başkalarına tercih edilmesidir. Çocuk bu tercihi o kişinin sevgisini kaybetmemek, zarar vermesinden korktuğu, kendisine sık sık iyilikte bulunduğu için vb. gibi sebeplerle yapabilir.

2.1.7. Çocuğa Somut Örnekler Gösterilmesi ve Fırsatlar Oluşturulması

Bir işi, bir hareketi görmek, çocuklarda o işi ve hareketi taklit ve tekrar etme arzusunu uyandırır. Bir işi ve hareketi sık sık görmek ise, onu sık sık taklit ve tekrar etmek imkânı verir. Çocuklara iyi iş ve davranış örnekleri gösterilmeli, onların iyi iş ve davranışları görmeleri ve seçmeleri sağlanmalıdır.

Bir davranış ne kadar çok gerçekleşme fırsatı bulursa o kadar çok duygu ve heyecan doğurur, o kadar çok kuvvet kazanır. Kötü eğilimlerin ortaya çıkmasına fırsat vermemeli, iyi eğilimlerin ise sık sık ortaya çıkması için fırsatlar oluşturulmalıdır. Çocuklara işbirliği yapmaları, yoksullara yardım etmeleri, sorumlu olmaları söylenir. Çocuklar bunları bilebilir veya bunların iyi olduğunu söyleyebilirler, ancak, bunların neleri gerektirdiğini kavramayabilirler. Şayet çocuk, arkadaşıyla oyuncağını paylaşırsa, kimsesiz çocuklar için yardım toplamaya katılırsa, yattığı yatağı düzeltirse, paylaşmayı, yardımlaşmayı ve sorumluluğu

---

⁸⁹ Aydın, “Ailede Çocuğun Ahlak Eğitimi”, *Teorik ve Pratik Yönleriyle Ahlak*, s. 648.

gerçek anlamda öğrenmiş demektir. Örneğin, çocuğun yardıma alıştırılması için, yapılan yardımları ona verdirmek güzel bir fırsattır. Çevre temizliği yapanları, hasta ziyareti yapanları, yardımlaşanları görmek veya işitmek, çocuklarda, onları yapanlarınkine benzer duygu ve heyecanların doğmasına sebep olarak, onları taklit ve tekrar arzusu uyandırabilir.

Belirli zamanlarda çocukları ile birlikte kimsesiz çocukların barındırıldığı, yaşlıların bakıldığı kurumları ziyaret eden, oralarda yaşayanlara hediyeler götüreren bir ailenin, çocuklarına bir eylem zevki yaşatmış olacağı ortadadır. Kimsesiz yaşlı insanlara kendi elleriyle hediyelerini sunan bir çocuk, yardımlaşmanın insanî ve sosyal sonuçlarını doğrudan görecektir. Çocuk, o yaşlı insanların gözlerinden, sizin anlatmakta zorluk çektiğiniz nice şeyleri öğrenecektir. Tekerlekli sandalyesinde yaşayan yaşlı bir hanımı, haftada bir saat ona refakat ederek, çevrede gezdiren bir anne, çocuğuna uzun ahlâk öğütleri vermek zorunda kalmayacaktır.⁹⁰

Bir annenin ya da babanın çocuğunun elinden tutarak camiye götürmesi, onunla birlikte namaz kılması, çocuğun onun davranışlarını taklit ederek namazı öğrenmeye çalışması için ona fırsat vermesi, namazın öğrenilmesi açısından oldukça etkili bir yöntemdir. Ayrıca çocuğun cami ortamında veya bu tür ortamlarda karşılaştığı uyarıcılar, teneffüs ettiği manevi hava onun dini eğitiminde önemli bir etki oluşturacaktır. Çocuğun yanında insanların hoşuna gidecek “Allah razı olsun”, “Allah şifalar versin”, “afiyet olsun”, “eline sağlık”, “hayırlı günler” gibi güzel cümlelerin kullanılması, öfke ya da sıkıntı anında sabredip etrafındakilere veya kendine zarar vermeden olgun bir tavır sergilenmesi gibi davranışlar çocuklara sunulması gereken somut davranış örneklerinden bazıları olabilir.

Anne-baba veya eğitimcilerin çocuklara nasihat etmekten ziyade onlara uygulayabilecekleri somut örnekler sunmaları ya da karşılaştıkları olaylardan ders almaları açısından bu olayları onlar için birer fırsat haline getirmeleri önemsemeleri gereken bir konu olmalıdır.

---

⁹⁰ <http://www.mehmetzekiaydin.com/bilimsel-makaleler/ailedeçocuğunahlakeğitimi/300-200742-.html> 26/04/2009

2.1.8. Çocuğa Örnek Alabileceği Kahraman Ve İdealler Gösterilmesi

Bir davranış ne kadar çok gerçekleşme imkânı bulursa o kadar çok duygu ve heyecan doğurur, o kadar çok kuvvet kazanır. Bunun için de kötü eğilimlerin ortaya çıkmasına fırsat verilmemeli, iyi eğilimlerin sık sık ortaya çıkması için fırsatlar oluşturulmalıdır. Çocuklara iyi iş ve davranış örnekleri gösterilmeli, kuralların gerekliliği günlük hayattan örneklerle ortaya konulmalı ve onların iyi iş ve davranışları görmeleri ve seçmeleri sağlanmalıdır. Bununla birlikte iyi bir iş ve davranışı göstermek her zaman mümkün olmayabilir, işitmek ve hayal etmek de bir işi ve davranışı taklit ve tekrar arzusu uyandırır. Bunun için tarihî olayları ve tarihteki büyük kahramanları anlatan yazılar, ahlâkî hikâyeler, özenle seçilmiş kıssalar önemli araçlardır. Bunlar, çocukların iyilik duygularını harekete geçirdiği gibi buralarda geçen model şahsiyetlerle özdeşim kurmalarını da sağlayacaktır.⁹¹

Özellikle belli bir yaştan itibaren çocuklar kendilerine model ararlar. Anne babanın iyi bir model olmasının yanı sıra, başarılı olmuş kişilerin çocuklara model olarak gösterilmesi onların iyiye, güzele, doğruya karşı ilgi ve güdülenmesini artıracaktır. Bu sebeple çocuk, olumsuz modelleri örnek almadan ailenin ona ideal bir model olması ya da kendileri dışındaki ideal modelleri onlara sevdirmeleri son derece önemlidir.

2.1.9. Çocukla Birlikte Geçirilecek Vakit Ayrılması

Çocuklar ile geçirilen vakit onların özgüven gelişimi açısından oldukça önemlidir. Çünkü ona vakit ayırmanız ona verdiğiniz değeri göstermektedir. “Sevmek, beraber olmak” demek olduğuna göre zaman ayırmak sevginin bir göstergesidir.

Çocuğa olan sevginin ve verilen değer bir ifadesi de onu dikkatle dinlemektir. Çocuklar her şeyi açıkça ifade ederler. Ama büyükler çoğu zaman onları duymazdan gelirler. Halbuki en iyi iletişim kurma yolu, önce çocuğa kulak

---

⁹¹Ahmet Koç, “Okul Çağı Çocuklarının Ailede Din Eğitimi”, *İÜİF Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Matbaası, İstanbul, 2008, sy. 17, s. 166.

vermek ve ne dediğini anlamaktır. Bu, çocukla olan iletişimi ve anlaşmayı kolaylaştırır.

Çocuğun muhtaç olduğu şey, ortaya çıkan üzüntülerin yılmadan gereğine bakabilen, fakat aynı zamanda çocuğuna bol vakit ayıran ve bol ilgi gösteren bir ana-babadır. Anne-baba çocuğa bütün kusurlarına rağmen, onu içten sevdiklerini ve onunla birlikte bulunmaktan zevk duyduklarını göstermelidir. Çünkü çocuğu itaate yöneltten en etkili şey, saygı ve beraberlik duygusudur. Çocukluk yıllarında kurulmayan iletişimin gençlik yıllarında oluşturulması, kurulabilmesi zordur.⁹²

Çocukluğun ilk beş yılına ait hatırladığımız şeyler oldukça az ve belirsiz olmasına rağmen, bu yılların sevgi dolu bir çevrede ve mutlu bir şekilde yaşanmasının hayatımızdaki önemi ve rolü büyüktür.

Bilindiği gibi çocuğun dış dünya ile ilk ilişkileri aile ortamında başlar ve onun dünyada ilk ilişki kurduğu kimseler anne-babasıdır. Daha sonra varsa kardeşleri ve diğer aile fertleridir. Çocuğun bu insanlarla kurduğu ilişki, onun ileride aile dışındaki kimselerle olan ilişkilerinin temelini oluşturur. Yapılan araştırmalar aile çevresinde yeterince sevgi, anlayış ve ilgi görerek yetiştirilen, aile fertleriyle iyi ilişkiler kurabilen çocukların, okul ve cemiyette, yani aile dışı sosyal çevrede, diğer insanlarla da olumlu ilişkiler kurmakta zorlanmadıklarını göstermektedir.⁹³

Çocuğuna vakit ayıran ebeveynlerin birlikte geçirdikleri süre içerisinde onlarla birebir ilgilenmeleri yani onlarla nitelikli vakit geçirmeleri çocukların güven ve bağlılık duygularının gelişmesi açısından önemlidir. Çocukla aynı ortamda bulunmak ona vakit ayırmak anlamına gelmez. Bulunulan ortamda çocukla birebir iletişim kurmak, onunla oyun oynamak, davranışlarını takip ederek doğruyu-yanlış öğretmeye çalışmak onunla geçirilen vakti daha verimli hale getirecektir.

---

⁹² Faruk Bayraktar, "Ailenin Eğitim Görevi", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* (Edt. Bayraktar Bayraklı), MÜİF Yay., İstanbul, 1995, sy. 2, s. 122.

⁹³ Ayla Oktay, "Okul Öncesi Eğitim ve Aile", *Milli Eğitim ve Din Eğitimi*, yay. y., Ankara, 1981, s. 84.

2.2. AİLEDE TAKLİT VE ÖZDEŞLEŞMEYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Çocuk ve gençlerin aile bireylerini örnek almalarında etkili olan bazı faktörler söz konusudur. Bu faktörleri aşağıdaki başlıklar altında toplamak mümkündür.

2.2.1. Benzerlik

Süje ve model arasındaki benzerlik, sergilenen davranışın örnek alınmasında etkili bir faktördür. Süje, örnek alma sürecinin elde edilmesi esnasında benzerlik derecesini artırmak için modeli taklit eder. İnsanların kendilerine benzediğini algıladığı modeller, taklit meydana getirme konusunda daha çekici etkiye sahiptir. Çocuklar ve orta öğretim gençliği üzerinde yapılan bir araştırmada çocuk ve gençlerin kendilerine benzer olarak gördükleri kimselerden daha fazla etkilendikleri tespit edilmiştir.⁹⁴

Örnek alma süreci içinde insanların kendilerine benzer olarak gördükleri modelden daha fazla etkilenmesinin bazı gerekçeleri söz konusudur. Fertler, kendi düşüncelerinde bilişsel bir uyum sahibi olma konusunda kuvvetli bir ihtiyaç hissederler. İnsan zihninde, birbirine benzeyen şeyleri bir araya getirme eğilimi vardır. İnsanlar nesnelere birbiri ile uyumlu, mantıklı ve tutarlı olmasını istediği gibi kendi inanç, düşünce, davranış, duygu ve tutumlarının da uyumlu ve tutarlı olmasını isterler. Özellikle diğer insanlar hakkındaki duygularının tutarlı olması onlar için büyük önem arz eder.⁹⁵ Bu sebeple bir kimse, model ile genelde bazı ortak özelliklere sahip olduğunu fark ederse o modelin diğer özelliklerini de, bilişsel ve algısal uyumu devam ettirebilmek için kendi düşüncesinde içselleştirmeye çalışır. Model ile süje arasındaki benzerlik modelin davranışlarının taklit edilmesinde ve modelin inançlarının ve değerlerinin benimsenmesinde etkili olur. Süje modeli ne

---

⁹⁴ Kılavuz, Mehmet Akif, “Anne Babanın Örnek Davranışlarının Çocukların ve Ergenlerin Dini Kişiliğinin Oluşumuna Etkileri”, *UÜİF Dergisi*, UÜİF Yay., Bursa, 2005, c. 14, sy. 2, s. 16-17.

⁹⁵ Feriha Baymur, *Genel Psikoloji*, İnkılap ve Aka Yay., İstanbul, 1978, s. 128.

kadar başarılı bir şekilde taklit ederse modele benzediği duygusu da o kadar artar. Böylece artan benzerlik ve kendini modelin yerine koyma olgusu devam eder.⁹⁶

Benzerlik örnek alma tutumunu genellikle artırmakla birlikte model almanın gerçekleşmesinde yegâne unsur değildir. Eğer bilişsel benzerlik özdeşlemenin esas temeli olsaydı çocukların yetişkinlerden çok, arkadaşlarını örnek almaları gerekirdi. Halbuki çocukların arkadaşlarından ziyade yetişkinleri örnek aldığı bir gerçektir.

Genetik özellikler genç ile anne-baba ve kardeşleri arasında bazı ortak özelliklerin ortaya çıkmasına sebep olur. Bu ortak özellikler de ailede örnek davranışların benimsenmesini kolaylaştırır. Bu süreçte en etkili benzerlik faktörü ise cinsiyettir. Bu açıdan erkek çocukları genellikle babalarını, kız çocuklar ise annelerini kendilerine örnek almaktadırlar.⁹⁷

2.2.2. Sevgi ve Şefkat

Anne baba sevgisi, çocukların bio-psiko-sosyal gelişimleri için en büyük ihtiyaçlardan birisidir. Bu ihtiyaçtan mahrum kalan çocuklarda ebeveynin davranışlarının benimsenmesi görülmediği gibi, bu tür çocuklarda fiziksel, zihinsel ve sosyal gelişim de gecikmeye uğramaktadır.⁹⁸

Çocuklara anne-babaları tarafından gösterilen sevgi, bu çocukların onları örnek almalarını kolaylaştırmaktadır. Eğer anne-babalar çocuklarına sevgilerini belirtmezlerse onlarla yeterli iletişim kuramamış olurlar. Bu durum çocuklarca kendilerinin anne-babaları tarafından sevilmediği şeklinde yorumlanır. Özellikle ülkemizde babaların çocuklarına karşı sevgisini belli etmeyen, sert ve baskıcı bir kişi olduğu, annenin ise sevecen ve koruyucu olup gerçekte çocuklarıyla ortak, bağımlı bir hayat sürdürdüğü kanaati yaygındır.⁹⁹

---

⁹⁶ Kılavuz, *a.g.m.*, s. 44.

⁹⁷ Kılavuz, *a.g.m.*, s. 45.

⁹⁸ Kılavuz, *a.g.m.*, s. 45.

⁹⁹ Özcan Köknel, *Cumhuriyet Gençliği ve Sorunları*, Baha Yay., İstanbul, 1979, s. 49.

Erkekler için kalıplaşmış bir yargı olan sevgiyi belirtmedeki utanma ve çekinme sebebiyle bazı babalar, hissettikleri sevgiyi çocuklarına –özellikle oğullarına- iletememektedirler. Bu durum baba ile oğul arasında sevgi iletişimsizliğine yol açmaktadır. Baba ile oğlu arasındaki bu iletişimsizlik sonucunda baba, çocuğu üzerindeki etkisini kaybetmektedir. Oysaki Hz. Peygamber insanların birbirlerine olan sevgilerini açığa vurmalarını istemiştir. Söz ve davranışları ile de sevgi göstermenin gerekliliğine işaret etmiştir.¹⁰⁰ Hz. Peygamber, gerek kendi çocuk ve torunlarını, gerekse diğer çocukları kucağına alır, onları öper, yanaklarını okşar ve onlara sevgi gösterirdi.¹⁰¹ Sütannesinin yanında kalan oğlu İbrahim’i zaman zaman ziyaret eder, yanında sahabileri olduğu halde onu kucağına alır, bağrına basar ve öperdi.¹⁰²

Torunu Hasan’ı öperken gören Akra b. Hâbis’in “*Benim on çocuğum var. Onlardan hiç birisini öpmedim.*” şeklindeki ifadesine karşılık Hz. Peygamber, “*merhamet etmeyene merhamet olunmaz*” diye cevap vermiştir.¹⁰³ Yine bir arabînin “*siz çocuklarınızı öper misiniz?*” şeklindeki sorusuna “*evet*” cevabı vermiş, soruyu yöneltenin “*vallahi biz onları öpmeyiz*” şeklindeki itirazına “*Allah senden merhameti söküüp almış ise ben ne yapayım?*” diyerek sert bir şekilde cevap vermiştir.¹⁰⁴

Çocuğa sevgi, genelde onu okşamak, öpmek ve istediğini yerine getirmek suretiyle gösterilmektedir. Çocuğa gösterilen bu ilgi, onun yetişkinlere güven duymasına, ailesiyle beraber yaşarken şahsiyet kazanmasına yardımcı olmaktadır.

2.2.3. Güç ve Üstünlük

Başkalarının davranışlarının benimsenmesinin ardındaki en önemli etken, güçlü olma duygusudur. Araştırmaların ve gözlemlerin de gösterdiği gibi insan ilişkilerinde güçlü olma duygusu model alan kimseyi bu davranışa götüren en önemli

¹⁰⁰ Ebu’l Hüseyin b. Haccac el-Kuşeyrî en-Nîsabûrî el-Müslim, *es-Sahihu’l Müslim*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, Fedâil 67.

¹⁰¹ Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahihu’l Buhârî*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, Edeb 17, *Müslim*, Fedâil 80.

¹⁰² *Müslim*, Fedâil 62,63.

¹⁰³ *Müslim*, Fedâil 65.

¹⁰⁴ *Müslim*, Fedâil 64; Süleyman b. Eş’as es-Sicistânî Ebû’l Davud., *es-Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, Edeb 4773.

belirleyici etkidir. İnsan kendinde zayıflık, yetersizlik duyguları hissettiğinden dolayı güçsüz olduğunu düşünmektedir. Güçsüzlüğün ortaya çıkardığı acı, insanca dengenin bozulmasından, bütünüyle güçsüz olmayı kabul edememesinden doğmaktadır.¹⁰⁵

Güçlü olma duygusu ilk yaratılan insanla birlikte var olagelmiştir. Kur'an'da insanın yeryüzünde Allah'ın halifesi olarak yaratıldığı ve onun bu üstün niteliklerine meleklerin secde etmesinin istendiği¹⁰⁶ anlatılmaktadır. İnsan bu üstünlük ve güç duygusuyla dünyaya gelmiş ve "Yaratan'ın gücüne ulaşmak" bilinçdışı dürtüsünü de bir miras olarak yüklenmiştir.¹⁰⁷

İnsan bu güçsüzlüğünü giderebilmek için güçlü bir kişiyle ya da grupla özdeşleşme ihtiyacı hissetmektedir. Böylece o kimse, modelin hayatına simgesel bir biçimde katılarak arzuladığı, elde etmek istediği hedefleri tecrübe etmektedir. Süje, modelin güçlü ve başarılı olduğuna inanmışsa o, bu başarıya uygun olumlu bir his duymakta ve bu tecrübe de örnek alma sürecini kuvvetlendirmektedir.¹⁰⁸

İnsanlar çevrelerinde ve yaşadıkları toplumda sayılan, sevilen, başarılı ve üstün kişi olma çabası içindedirler. Toplumsal olan bu güdünün yarattığı gerilimden kurtulmak ve bu ihtiyacı gidermek için kimi insan bedensel, kimi insan da zihinsel gücüyle üstünlüğünü ifade etmek ister. Çoğu zaman da bu çabalar içindeyken, bu alanlarda başarı ve itibar kazanmış birini kendisine model alarak ona benzemeye çalışır.

Çocuk ve ergenlerin bir başkasını örnek almalarını etkileyen faktörlerin en önemlilerinden birisi de modelin güç üstünlüğüdür. İlk çocukluk döneminde acıktığı zaman yediren, üşüdüğünde giydiren, korktuğunda kendisini teskin eden anne, çocuk tarafından en güçlü model olarak görülür. Daha sonra çocuk, evde kurallar koyan ve bu kurallara uyulmasını isteyen babanın gücüne tanık olur. Artık babanın davranışları anneninkinden çok daha büyük etkiler yapmaktadır. Çocuk ailedeki herkesin babanın

---

¹⁰⁵ Kılavuz, *a.g.m.*, s. 48.

¹⁰⁶ Bakara, 2/34.

¹⁰⁷ Rasim Adasal, *Yeryüzü Tanrıları, Liderler, Komutanlar ve Kahramanlar Psikolojisi*, Minnetoğlu Yay., İstanbul, 1979, s. 63.

¹⁰⁸ Kılavuz, *a.g.m.*, s. 49.

kesin emirlerine nasıl uyduğunu görmeye başlamakta ve babasını her hususta güçlü bulmaktadır.¹⁰⁹

Çocukluk döneminde anne-baba ve diğer aile üyelerinin fizikî gücü, özdeşleşmede daha etkili olmaktadır. Ergenlik çağında ise onların çalışma hayatındaki başarıları, saygınlıkları, ergenin bu aile üyelerine saygı duymasının ve onları model almasının en önemli nedenleri arasında yer almaktadır.

Uzmanlar, anne-babanın örnek alınmasında onların disiplin anlayışının temel faktör olduğunu işaret etmişlerdir. Anne-babanın model alınmasında etkisi olan disiplin anlayışı genellikle “güç kaynaklı disiplin” ve “sevgi kaynaklı disiplin” şeklinde iki grupta ele alınmaktadır.

Güç kaynaklı disiplini, “*İstenmeyen davranışlarda bulunan kişinin suçuna karşılık olarak onu tehdit etme, azarlama, bağırma ve dayak vb. fizikî cezaya çarptırma*” şeklinde tanımlayabiliriz.¹¹⁰

Çocuk ve gençlerle ilgili olarak kişilik ve ahlâk gelişmesi konusunda yapılan çeşitli araştırmalar, onlara uygulanan “güce dayalı ceza anlayışı”nın, anne-babanın davranışlarının benimsenmesinde olumsuz etkiler meydana getirdiğini ve dolayısıyla yetersiz iç denetim ve vicdan oluşmasına yol açtığını göstermiştir.

Anne babası tarafından dayakla cezalandırılan çocuk ve ergenler, işledikleri suçun karşılığını ödemiş olduklarını düşünmektedirler. Bu durum da, anne babalarına kızgınlık duymalarına, onlara yabancılaşmalarına ve bazen de isyan etmelerine sebep olarak, onları örnek almalarını engellemektedir.¹¹¹

“Güce dayalı ceza”, yöneltildiği kimsenin istenmeyen davranışını değiştirmede uzun süreli etkili bir teknik olmadığı gibi, bu yöntemle çocuk ve genç neyi yapmayacağını öğrense bile neyi yapacağını öğrenememektedir. Ayrıca bu teknik, çocuğa taklit edeceği bir model sağlayarak ona ancak başkalarının nasıl cezalandırılacağını öğretmektedir. Bazen de cezalandırıcı saldırgan modeli izleyen

---

¹⁰⁹ Kılavuz, *a.g.m.*, s. 49.

¹¹⁰ Çiğdem Kağıtçıbaşı, *İnsan ve İnsanlar, Sosyal Psikolojiye Giriş*, Sevinç Yay., Ankara, 1979, s. 200.

¹¹¹ Kılavuz, *a.g.m.*, s. 50.

kimse, bu tehdit edici modelin saldırma korkusunu azaltmak ve kişiliğini korumak için onun özelliklerini benimsemekte ve onun gibi davranmaktadır.¹¹²

Sevgi kaynaklı disiplini, “*istenmeyen davranışlarda bulunan bir kişinin suçunun sonucunda onu ikna ederek vazgeçirmeye çalışma, hayal kırıklığı gösterme, ona aldırılmaz gibi davranma, sevgi, şefkat ve anlayışın şarta bağlı olarak verilmesi*” şeklinde tanımlayabiliriz.¹¹³

Demokratik bir şekilde yönetilen, sevgi kaynaklı disiplin yöntemi uygulanan çevrelerde yetişen çocuk ve gençlerin ahlâk gelişiminde model alma yoluyla öğrenmeleri daha kolay olur. Çünkü çocuğun suç işlemesinden sonra anne babanın sevgisinde azalma görülür. Çocuk veya genç, onların sevgisini tekrar kazanma duyguları içinde anne babası gibi davranma ihtiyacı duyar ve onların davranışlarını taklit etme duygusu canlanır.

Güce dayalı cezalar ise çocuk ve gençte daha çok korkuya dayalı bir ahlâk geliştirir. Bu tür ceza gören çocuk ve gençte, anne babaya karşı memnuniyetsizlik artar ve onları taklit etme eğilimi azalır. Sevgi kaynaklı disiplin yönetiminin etkin olabilmesi için ise anne baba ve çocuk arasında kuvvetli bir duygusal bağ olması gerekir. Aile içi ilişkilerin soğuk olduğu durumlarda bu tür disiplin tekniği önemini kaybeder.¹¹⁴

Çocuk veya genç ile konuşmamak, ona aldırılmaz bir şekilde davranmak gibi psikolojik disiplin anlayışının, anne babanın kurallarının içselleştirilmesi ve ahlakî gelişmenin oluşması bakımından en etkin disiplin türü olmadığı da ileri sürülmüştür.¹¹⁵ Bazı bilimsel araştırmalar ahlâk gelişimine yol açma bakımından en etkili disiplin türünün ikna etme, pişmanlık duyurma olduğunu ortaya koymuştur. Bu yaklaşımla çocuğun kendi davranışlarının sonucunu anlaması ve kendini bir başkasının yerine koyması sağlanır. Böylece çocuk, anne babasının istemediği kötü

---

¹¹² a.y.

¹¹³ Kağıtçıbaşı, *a.g.e.*, s. 200.

¹¹⁴ Kılavuz, *a.g.m.*, s. 50.

¹¹⁵ Kağıtçıbaşı, *İnsan ve İnsanlar, Sosyal Psikolojije Giriş*, s. 201.

davranışları düzeltmeye veya telâfi etmeye çalışır. Diğer bir deyişle çocuk, kendi kendini kontrol etmeye, yani iç denetim (vicdan) geliştirmeye başlamış olur.¹¹⁶

Hz. Peygamber'in çocuklarda istenmeyen davranışları değiştirme konusundaki tutumu da bu şekildedir. O, çocukların suç işlemesinden sonra hiçbir zaman onları dövmemiş, onları ikna ederek vazgeçirmeye çalışmıştır.¹¹⁷ Henüz bir çocuk iken hurma ağaçlarını taşıdığı için huzuruna getirilen Rafi

b. Amr el Gıfârî'ye, hurmaları niçin taşıdığını sormuş, “*yemek için*” cevabını alınca, “*yavrum bir daha acıyorsan hurmayı taşılama, altına düşenlerden ye!*” tavsiyesinde bulunmuştur.¹¹⁸ Görüldüğü gibi Hz. Peygamber, hatalı bir davranış tespit ettikten sonra çocuğu hemen cezalandırmamış, onu vicdanı ile baş başa bırakarak hatasını anlamasına yardımcı olmuştur.¹¹⁹

Çocuk veya gencin örnek alma süreci, onun dinî inançlarını da etkileyebilmektedir. Kendisine sevgi gösteren anne babasının örnek davranışlarını benimseyen bir çocuk, seven ve bağışlayan bir Allah inancı geliştirebilecektir. Eğer genç, anne ve babanın disiplin anlayışını fazla sert ve olumsuz buluyorsa, anne baba otoritesine ve dinî otoriteye de isyan edebilecektir.¹²⁰

Çocuğun kendinden daha üstün, güçlü ve saygın olan kişileri taklit etme eğilimi daha fazla olduğundan anne-babanın çocuklarının gözünde saygın bir yerinin olması örnek alınmaları açısından önemlidir. Çocuk işinde başarılı olan bir anne veya babayı daha çok benimseyecek onlarla gurur duyacak ve arkadaşlarına onlardan övgüyle bahsedecektir. Yine etrafındaki insanlar tarafından sevilen, arkadaş çevresi geniş olan ve saygı gören anne-baba çocukları tarafından daha üstün görülecektir. Zor durumlarda ve sıkıntılı anlarda sabırlı davranıp soğukkanlılıkla olaylara hükmedebilen ve sağlam duran ebeveynler veya eğitimciler çocuklarının gözünde daha güçlü bir imaj edineceklerdir. Anne-baba ve eğitimciler saydığımız bu faktörleri göz önünde bulundurarak hareket eder ve kendilerine sözlerinin ve davranışlarının

¹¹⁶ Kağıtçıbaşı, a.y.

¹¹⁷ Müslim, Edeb 79.

¹¹⁸ Ebû Davud, Cihad 85.

¹¹⁹ Mustafa Öcal, “Çocuk Terbiyesi ve Peygamberimizin Eğitim Metodu”, *Diyanet Dergisi*, Bursa, 1998, c. XXV, sy. 4, s. 179.

¹²⁰ Kılavuz, a.g.m., s. 53.

arkasında durabildikleri sağlam bir imaj çizebilirlerse çocukları veya öğrencileri tarafından örnek alınma oranları yükselecektir.

2.3. AİLE ORTAMINDA SERGİLENEN DİNİ/AHLÂKÎ TUTUM VE DAVRANIŞLARIN ÇOCUK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Çocukluk döneminde gerçekleştirilen din eğitimi ve öğretimi, ferdin üzerinde hayatı boyunca etkili olmaktadır. Eskiden beri biline gelen bu gerçek, bugün de Çocuk Psikolojisi ve Din Psikolojisi bilim dallarında yapılan araştırmalar tarafından desteklenmiştir. Söz konusu araştırmalarda, ailenin gerek psiko-sosyal gerekse pedagojik açıdan çocuk üzerinde önemli ölçüde söz sahibi olduğu ve çocuktaki dinî duygu ve düşüncenin gelişmesinin aileden aldığı dinî eğitime bağlı olduğu vurgulanmıştır.¹²¹

Yapılan bu araştırmalarda, çocuk üzerinde en önemli etkiyi anne-babanın davranışlarının yaptığı, müspet davranışların doğrudan çocuğa yansıdığı ve onun dinî yaşantısına olumlu yönde katkıda bulunduğu ortaya konulmuştur. Denilebilir ki çocuk, dinî şahsiyetini ailesi içinde kazanmaktadır. Bu itibarla, çocuğun manevî yönden gelişebilmesinde ihtiyaç duyduğu en önemli faktör elverişli bir aile çevresi ve kendisine örnek olacak anne-babadır.¹²²

2.3.1. Anne Ve Babanın Dinî/Ahlâkî Tutum ve Davranışları Yerine Getirme Oranı

Eğitim-öğretimin bir bütün olduğu ve anne-babanın dinî tutum ve davranışlarının da bütünün bir parçası olduğu, kabul edilmesi gereken bir gerçektir.

---

¹²¹ Geniş bilgi için bk. Neda Armaner, *Din Psikolojisine Giriş*, yay. y., Ankara, 1980, s. 89; Kerim Yavuz, *Çocukta Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi (7-12 yaş)*, DİB Yay., Ankara, 1983, s. 197; Hayati Hökelekli, *Ergenlik Çağı Gençlerinin Dinî Gelişimi* (UÜİF Yayınlanmamış Doktora Tezi), Bursa, 1983, s. 66-67, 102-103.

¹²² M. Emin Ay, "Aile Ortamında Yerine Getirilen İbadetlerin Çocuk Üzerindeki Etkileri", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, UÜİF Yay., İstanbul, 1994, sy. 1, s. 163.

Bu bakımdan ailede yaşanan dinî prensiplerin, yerine getirilen ibadetlerin ve ahlâkî davranışların çocuk üzerindeki etkilerini tespit etmek oldukça önemlidir.

Toplumumuzda ibadetleri yerine getirme açısından garip sayılabilecek bir vâkıa söz konudur. Bazı insanlar, dinin en önemli prensiplerinden biri olan namaz ibadetini, diğer zamanlarda yerine getirmezken, Ramazan ayında oruçla birlikte teravih namazlarını da kılmakta, bazıları ise teravihle birlikte beş vakit namazı da edâ etmektedirler. Ancak Ramazan sonunda yine namaz ibadeti terk edilmektedir. Bazı insanlar ise yine namaz ibadetini sadece Bayram ve Cuma günlerinde yerine getirmekte, bir kısmı ise sadece mübarek gün ve gecelerle yetinmektedirler. Bir kısım insanlar ise namaz ibadetini sürekli olarak değil, başlayıp yeniden terk etmek şeklinde kesintili olarak yerine getiren kimselerdir. Bunun yanında, ibadet isteği olduğu halde yerine getirecek bilgidен yoksun olduğu için ibadetleri terk edenler olduğu gibi, ibadetlere karşı isteksiz insanların varlığı da söz konusudur.¹²³

Anne-babaların ibadetlerini bu şekilde düzensiz olarak yerine getirmeleri, çocukta, ibadetlerin önemi ve düzenli yapılmaları gerektiği konusunda gerekli hassasiyetin oluşmasına engel olur. Çocuk ibadetlerin sadece mübarek gün ve gecelerde veya ihtiyaç duyulduğunda yapılması gereken rutinler olduğunu düşünür. Bu da çocukta ibadetler konusunda gerekli maneviyatın oluşmasını zorlaştırır. Çocukta ibadet bilincinin oluşması için en önemli olan husus anne-babanın çocuk için davranış örnekleri sunması ve bu davranışlarını bir yaşam biçimi haline getirmiş olmasıdır. Yani yapılan ibadetlerde istikrarlı bir tutum sergilenmesi çocuk için oldukça önemlidir. Aksi halde zaman zaman terk edilen veya ertelenen ibadetler, zorlandığı zamanlarda çocuğun ibadete karşı lakayt bir tavır sergilemesine sebep olacaktır. Aynı durum ahlâkî tutum ve davranışlar için de geçerlidir. Bilinmektedir ki, tüm ilâhî dinler, özellikle de İslamiyet, kendisine inananlardan, ibadetler ve diğer dinî vecibeler konusunda ciddiyet ve bağımlılık ister.

---

¹²³ Ay, *a.g.m.*, s. 164.

2.3.2. Ebeveynlerin Dînî/Ahlâkî Tutum ve Davranışlar Konusunda Teşvik Ya da İlgisizliğinin Çocuk Üzerindeki Etkileri

Bir kimseyi harekete geçirmek ve kıvılcıktmak için, yapılması gereken en önemli davranış, kişiye hararetili bir ilgi göstermektir. Çocuğun istenilen yöne çekilebilmesi veya ona istenilen bilginin verilebilmesi için ilgisini çeken faaliyetlerde bulunmak, ilgi uyandıran tekniklere başvurmak gerekir. İlgi, öğrenmede ve eğitimde kuvvetli bir motivasyon kaynağıdır. Yeni şeyler ve duyular çocuğun dikkatini çeker. Böylece çocuk dikkatini çeken şeye doğru yönelir. Psikolojik olarak, karşılığı olan şeye ilgi duyulur. İlgiler çocukların ruhen, mânen ve bedenlen durumlarına göre değişir ve farklılık arz eder.¹²⁴

Hız. Peygamber (s.a.v.)'in çocuklarla olan ilişkilerine baktığımızda, onlara karşı büyük bir sevgi ve hoşgörü içerisinde olduğunu, onlara değer verdiğini, selâmlaşır hal hatır sorduğunu, arzu ve isteklerini dikkate aldığını, aralarında adaleti gözettiğini, onlarla şakalaştığını vs. görmekteyiz.¹²⁵ Peygamber (s.a.v.)'in sergilediği bu davranışlar çocuklarla iletişim açısından son derece önemlidir.

Hız. Peygamber (s.a.v.)'in çocuklarla olan ilişkilerine baktığımızda, her fırsatta onların tazecik kalplerine İslâm inancını yerleştirmek için uğraştığını, hatta ilk konuşmaya başlayan çocuklara dahi imanla ilgili kelimeleri ve cümleleri tekrarlattığını söyleyebiliriz. Ayrıca Hız. Peygamber (s.a.v.), yeri ve zamanı geldikçe küçük çocukları da Allah'a iman etmeye çağırmıştır. Nitekim henüz ergenlik yaşına gelmemiş İbnu Seyyad'a "Benim Allah'ın elçisi olduğuma şahadet eder misin?" diyerek, bu çocuğu Müslüman olmaya çağırdığını,¹²⁶ yine kendisine hizmet eden Yahudi bir çocuk hastalanınca, onu ziyarete gittiğini ve bu esnada onu İslâm'a davet ettiğini, çocuğun da babasından izin alarak Müslüman olduğunu¹²⁷ rivayetlerden öğrenmekteyiz.

Hız. Peygamber (s.a.v.) çocukların ibadet eğitimine de son derece önem vermiştir. İbadetlerin bilgi ve uygulama boyutları konusunda çocuklarla birebir

¹²⁴ Yavuz, *Çocukta Dînî Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi (7-12 yaş)*, s. 54-69.

¹²⁵ *Buhârî*, Edeb 18, Cenâiz 44, Nikah 12; *Müslim*, Fedâil 63, 65.

¹²⁶ *Buhârî*, Cihad 182, *Tirmizî*, Fiten 63.

¹²⁷ *Ebü Davud*, Cenaiz 5.

ilgilendirilmiştir. Çünkü ibadetlerin neler olduğu ve nasıl yapıldığı hususunda çocukları bilgilendirmek yeterli olmaz. Bu sebeple Hz. Peygamber, ibadetle ilgili bilgileri öğretmenin yanında, hem kendisi ibadetlerini yerine getirerek örnek olmuş, hem de etrafındaki insanların ibadetlerini yerine getirmelerini önemsemiştir.

Bu bağlamda, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, çocukların ibadet eğitimi ve öğretiminde de aynı hassasiyeti gösterdiğini, erişkinlikle beraber, ibadetlerini severek ve isteyerek yapan insanlar olabilmeleri için, küçük yaşlardan itibaren onlarla ilgilendiğini ve rehberlik ettiğini görmekteyiz.

Hz. Hasan, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kendisine şu tavsiyede bulunduğunu haber vermektedir: *“Hasan! Beş vakit namazını aksatmadan kıl. Sana şüpheli gelen her şeyi terk et. İçinde şüphe uyandırmayan şeye yönel. Çünkü doğruluk insanın gönlüne huzur verir. Yalan ise huzursuzluk uyandırır.”*¹²⁸

*“Yedi yaşına geldiklerinde çocuklarınıza namazı öğretin...”*¹²⁹

Yukarıdaki rivayetlerle beraber, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in çocukları ibadete alıştırmada dikkatli davrandığını; tek secde ile de olsa çocukların namaza alıştırmalarına, vakit namazları yanı sıra bayram, Cuma¹³⁰ ve cenaze namazlarına¹³¹ götürülmelerine ilişkin rivayetlerden de anlamak mümkündür.

Yine bir seferinde çocuğunu kaldırarak Hz. Peygamber (s.a.v.)'e “Bunun için de hacc caiz olur mu?” diye soran bir kadına, “Evet, ayrıca senin için de ecir vardır”¹³² şeklinde cevap verilmesinden, kadın ve çocuklarla beraber hacc ibadetinin yapıldığına dair başka rivayetlerden,¹³³ çocukların hacc ibadetine de alıştırdığını anlamaktayız.

Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde çocukların oruç ibadetiyle de küçük yaşlardan itibaren tanıştıklarını ve oruca alıştırdıklarını görmekteyiz. Oruç tutmaya heveslenen ve buna güç yetirebilecek durumda olan çocukların, bu ibadete teşvik

¹²⁸ Muhammed b. İsmâ et-Tirmizî, *es-Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, Kıyamet 61.

¹²⁹ *Ebû Davud*, Salat 25, *Tirmizî*, Mevakit 182.

¹³⁰ *Buhârî*, İdeyn 16.

¹³¹ *Buhârî*, Cenaiz 59.

¹³² *Müslim*, Hacc 409, *Nesâî*, Menasik 15, *İbn Mace*, Hacc 11.

¹³³ *İbn Mace*, Hacc 68.

edildikleri, hatta iftar saatine doğru eğlenmeleri için çeşitli eğlencelerin tertip edildiği, böylece bu saatlerde artan açlığa tahammül etmelerini sağlama hedefinin gözetildiği dikkat çekmektedir.¹³⁴

Müslüman bir bireyin namaz kılması, oruç tutması, hacca gitmesi vs. diğer dünya görüşüne sahip insanları ilgilendiren bir durum değildir. Bu davranışlar Müslümanların kendilerini ilgilendiren ve Allah ile olan ilişkilerinde öneme sahip davranışlardır. Halbuki yine İslâm'ın emri olan, insanlığa faydalı olma, aldatmama, adaletli olma, zulme karşı çıkma, güvenilir olma, insanları sevme vs. davranışlar, Müslümanların kendilerini ilgilendirmesi ve Allah ile olan ilişkilerinde dikkate değer olmasının yanında, diğer dünya görüşüne sahip insanlarla olan ilişkilerinde de önemlidir. Böylece ister kendi ailemize ve çocuklarımıza veya Müslümanlara ve onların çocuklarına, isterse diğer insanlara, İslam'ın emir ve yasaklarını tebliğ etmede başarı elde etmek için, diğer ibadet ve davranışların yanında, “İnsanî Değerler” dediğimiz hususlarda da örnek teşkil etmek kaçınılmaz bir durumdur diyebiliriz. Diğer bir ifade ile İslâmî değerlerle kişinin donanması bir bina inşa etmek gibi düşünülürse, insanî değerlerle donanması da bu bina için jeo-fizik etütleri yapılmış sağlam bir arsa temin etmektir denilebilir.¹³⁵

Hz. Peygamber çocuğa çok ilgi gösterirdi. Kendilerine ilgi gösterildiğini gören çocuklar da Resûlullah (s.a.v.)'e yaklaşır, çoğu zaman ondan ayrılmak istemezlerdi. Torunu Ümame'nin gördüğü ilgi neticesinde Resûlullah (s.a.v.)'in omzundan inmeyerek, camiye kadar gelmesi buna güzel bir örnektir.

Yine torunları Hz. Hasan ile Hüseyin'in cemaati yararak, hutbe okumakta olan Efendimiz'e (s.a.v.)'e ilerlemeleri, kendilerine gösterilen ilgiden kaynaklanır. Hz. Muhammed, torunu Hz. Hasan'ı sırtına alıp oynatmış, savaş dönüşü çocukları binitine bindirmiş ve çocuklar Peygamber'in bu davranışları karşılığında O'na sevgiyle mukabele etmişlerdir. Hz. Peygamber'in hasta olan Yahudi çocuğu ziyaret

---

¹³⁴ *Buhârî*, Savm 47, *Müslim*, Sıyam 36.

¹³⁵ İsmail Sağlam, “Hz. Peygamber'in Çocuk Eğitiminde Öne Çıkardığı Hususlar”, *UÜİF Dergisi*, UÜİF Yay., Bursa, 2002, c. 11, sy. 2, s. 169-170.

etmek sûretiyle ilgi göstererek, İslâm'ı benimsemesini sağlaması çocuğa gösterilen ilginin ne kadar önemli olduğunu gözler önüne serer. ¹³⁶

Peygamber (s.a.v.), Habeşistan'da doğan ve Hayber'in fethinden sonra ailesiyle birlikte Medine'ye gelen, o sıralarda henüz temyiz yaşında bulunan Ümmü Halid'e elbise giydirerek özel ilgi göstermiş, Ümmü Halid bu duruma çok sevinmiştir.

Bu davranışların yanı sıra Peygamber Efendimiz, “*iki kulaklı, bakla, ufaklık*” vb. ilginç ifadelerle de çocuklara yakından ilgi gösterir, diğer taraftan da onların dikkatini çekerdi. Hz. Muhammed böylece çocukların ilgi sahasına girer ve onları eğitirdi. ¹³⁷

Hız. Peygamber'in çocuklarla bu derece ilgili olması ebeveynlerin dikkatini çekmesi gereken bir durumdur. Çünkü o yetişkinlerin ve çocukların eğitiminde etkili olan yöntemleri herkesten daha iyi bilmekte idi. Peygamber'in çocuklara gösterdiği yoğun ilgi ve alaka onların sevgisini kazanmasında çok etkili olmuştur. Anne-babaların da çocuklarının sevgisini kazanabilmeleri için onlara duygusal anlamda yeteri kadar ilgi göstermeleri ve onlara değer verdiklerini hissettirmeleri oldukça önemlidir. Ayrıca çocuklarının günlük hayatta yaşadıkları olayları takip etmeleri, yeri geldiğinde okulda veya ev dışındaki ortamlarda neler yaşadıklarını veya günü nasıl geçirdiklerini sormaları çocuğun üzerinde kendisini takip eden birilerinin olduğu izlenimini oluşturur ve davranışlarını daha kontrollü sergilemesini sağlar. Ailenin çocuğun yapması gerekenler konusunda onu başıboş bırakmamaları, görevlerini hatırlatarak yapıp yapmadıklarından haberdar olmaları çocuğun görev bilinci kazanmasında veya olumlu davranışlarının devamlılık kazanmasında son derece önemlidir.

---

¹³⁶ Bekir Demir, *Peygamber Efendimiz'in Çocuklara Davranışları*, Adım Yay., İstanbul, 1999, s. 182-183.

¹³⁷ Demir, *Peygamber Efendimiz'in Çocuklara Davranışları*, s. 182-183.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ÇOCUĞUN DİN EĞİTİMİNDE AİLE DIŞINDAKİ SOSYAL ÇEVRENİN TAKLİT VE ÖZDEŞLEŞMEYE ETKİSİ

Çocuğun aileden sonra hayata dair pek çok bilgiyi öğrendiği ortam ailesi dışındaki sosyal ortamlardır. Her ne kadar aile bireyleri çocuğun ilk sosyal çevresini oluştursa da, sosyal çevre denilince insanların aklına genelde aile dışındaki ortamlar, bireyler veya uyarıcılar gelir. Biz de bu bölümde çocuğun ailesi dışındaki sosyal çevresini oluşturan okul ve arkadaş çevresi ile birebir etkileşim içinde olduğu kitle iletişim araçlarının onun taklit ve özdeşleşme davranışları ile kişisel gelişimine etkisi üzerinde duracağız.

3.1. OKULDA VE ARKADAŞ ÇEVRESİNDE TAKLİT VE ÖZDEŞLEŞME

3.1.1. Eğitim Öğretimde Kullanılan Taklit Etkinlikleri ve Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi

Oyunun, çocuğun ve gencin sağlıklı gelişimi için yaşamın vazgeçilmez bir parçası olduğu bilinen bir gerçektir; Gelişmekte olan çocuk ve gencin fiziksel, duygusal ve zihinsel gelişimi üzerindeki olumlu etkileri oyunun, her zaman eğitimin bir parçası olarak görülmesini sağlamıştır. Toplumun gelenek ve göreneklerini topluluğun yeni bireyelerine, düzenledikleri çeşitli ritüellerle aktaran, böylece eğitime oyunu dahil eden ilk insanlardan bu yana eğitimde çeşitli oyunlardan yararlanılmıştır. Fiziksel aktiviteye dayanan oyunlar, zekâ oyunları, dramatik oyunlar ve tiyatro temsilleri bu oyunların en yaygın olanları arasındadır. Okullarda bu oyunlar, özellikle de tiyatro, 19. yüzyıldan itibaren yaygınlaşmış ve okul temsilleri giderek eğitimin bir parçası haline gelmeye başlamıştır. Ancak 20. yüzyılın başlarına kadar oyun ve tiyatronun öğrenmeyle doğrudan ilişkilendirilmediği ve sınıflarda bir öğrenme aracı olarak yer almadığı bilinmektedir. Bunlar birbirinden ayrı konular olarak görülmüş; öğrenme bir sınıf içi faaliyeti iken, oyun bir boş zaman faaliyeti

olarak ele alınmıştır.¹³⁸

20. yüzyılın başlarında, eğitim anlayışındaki önemli bir değişim oyun ve tiyatronun okullarda yer alma biçimini de değiştirmiştir. Geleneksel eğitim anlayışının çağın gereklerine uygun düşmediği, çağın gereksinmelerini karşılamakta yetersiz olduğu saptamasını izleyen bu değişim, en genel anlamıyla eğitimin merkezine bilginin yerine çocuk ve gencin konulmasını öngörür. Geleneksel eğitimin ağırlıklı olarak bilgi aktarımına dayandığı; bilgi aktarımının çocukları edilgin, ezberci ve özgür düşünemeyen bireyler haline getirdiği; dolayısıyla eğitimde asıl hedef olması gereken insan malzemesinin ihmal edildiği gerçeği eğitimcileri harekete geçirmiştir. Eğitimin çocuğun kişilik gelişimini de göz önüne alarak biçimlendirilmesi ve zevkli olması, çocuğun edilgenlikten kurtarılıp etkin hale getirilmesi ve öğrenmeyi isteyen bireyler olarak yetiştirilmesi bu eğitimcilerin en önemli hedeflerindendi. Böylece, çağdaş eğitim anlayışının merkezine birey konulmuş ve eğitime onun olduğu yerden başlanması çağdaş eğitimin gereği olarak kabul edilmiştir. Bu anlayış değişikliği okullarda oyun ve tiyatronun artık bir boş zaman değil, sınıf içi etkinliği olarak sınıfların içine girmesini sağlamıştır.¹³⁹

Dramatik eğitim başta İngiltere ve Amerika olmak üzere birçok ülkede, 20. yüzyılın ilk yarısından başlayarak yapılan çalışmalar yoluyla yaygınlaşmış, yerleşmiş ve eğitim sisteminin bir parçası haline gelmiştir. Şu anda birçok ilk, orta ve lise düzeyinde okulların ders programlarına girmiş olan drama, ya belli konuların öğretilmesi amacıyla bir öğretme yöntemi olarak ya da çocuğun veya gencin kişilik gelişimi için başlı başına bir ders olarak programlarda yer almakta; ya da her iki amaç için bir arada kullanılmaktadır.

Çocuğa eğlenirken öğrenme fırsatı sunan tiyatro, drama ve kukla oyunu gibi etkinlikler kısa sürede ve daha kalıcı öğrenme sağladığı için eğitimciler tarafından sıklıkla kullanılmaktadır. Taklide dayalı bu etkinliklerin öğreticiliğinden faydalanmak çocuğun eğitimi için oldukça gereklidir. Çocuğa kalıcı izli davranışlar ve alışkanlıklar kazandırmak isteyen din eğitimcilerinin de bu yöntemden

---

¹³⁸ <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/fulltext/261.htm> 18/10/2009

¹³⁹ a.y.

faydalanmaları, din eğitiminin kalitesini ve etkinliğini artıracaktır. Çocuğun hayatı boyunca kullanacağı dinî ritüellerin ve ibadetlerin öğrenimini sıkıcılıktan kurtarıp zevkli hale getirmek ve çocuğu dine daha çok ısındırmak açısından bu etkinliklerin din eğitiminde kullanılmasını daha da yaygınlaştırmak gerekmektedir.

İlköğretimde din eğitiminde drama ve tiyatro etkinliklerinin kullanılabilmesi için öncelikle yeterli ders saatinin sağlanması gerekmektedir. Şu anki uygulamaya göre din kültürü ve ahlâk bilgisi derslerine iki ders saati ayrılmaktadır. Bu süre içerisinde eğitimcilerin hem müfredatı yetiştirmesi hem de bu tür etkinliklere yer vermesi pek mümkün görünmemektedir. Ancak din eğitimcilerinin tiyatro ve drama ile ilgili gerekli eğitimleri aldıktan sonra ders dışı sosyal etkinlik olarak bu tür çalışmaları yapmaları din eğitiminin kalitesini oldukça yükseltecektir.

3.1.2. Çocuğun Öğretmen Ve Arkadaşlarını Taklit Eğilimi ve Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi

Çocuğun eğitim yaşının gelmesiyle birlikte hayatında yeni bir dönem başlar. Daha önce aile bireyleri ve akrabalarından oluşan sosyal çevre genişler, bu çevreye öğretmenler ve arkadaşlar eklenir. Çocuğun etkileşim kurduğu insanların sayısı artar hatta yaşın ilerlemesiyle birlikte anne-baba, çocuk için ideal tipler olmaktan çıkar ve onların yerini öğretmenler ve arkadaşlar alır. İlköğretim çağındaki bir çocuk için öğretmeninden daha mükemmel bir kimse yoktur. Öğretmeninin her söylediği ve yaptığı tartışmasız doğrudur ve hiç kimse öğretmeninden daha çok şey bilemez. Bu yaşlarda çocukta öğretmene karşı aşırı bir ilgi ve bağlılık gelişir. Çocuk öğretmenin yaptığı ve söylediği her şeyi zihnine kaydeder, zamanla bu söz ve davranışları benimseyerek davranış biçimi haline getirir. Başlarda bilinçsiz bir taklitle başlayan bu süreç, öğretmene karşı sevginin, bağlılığın artmasıyla birlikte özdeşleşmeye dönüşür. Yani önceleri öğretmenin belli davranışlarını seçerek taklit eden öğrenci zamanla öğretmeni gibi hareket etmeye, onun gibi düşünmeye ve davranmaya başlar.

Sağlam, çocukla öğretmen arasındaki özdeşleşmeye örnek olarak yaptığı bir gözlemi makalesinde şöyle anlatmaktadır:

“1992-1996 yılları arasında bir İlköğretim okulunda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenliği yaptığım esnada, bu okulda ilköğretim birinci kademedeki, Beden Eğitimi, Resim İş, Müzik ve Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi gibi branş derslerinin dışında, birinci sınıftan beşinci sınıfa kadar bütün dersleri tek öğretmen okutmaktaydı. Böylece aynı öğretmen ve öğrenciler beş yıl boyunca beraber olmaktadır. Bu durum öğretmen-öğrenci arasındaki etkileşimin belirgin bir hale gelmesini sağlamaktaydı. Söz konusu 4. ve 5. sınıfların bütün şubelerinde Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersini okutmakta olduğumdan, bu sınıftaki öğrencileri gözlemleme imkânına sahiptim. Birkaç şubeden oluşan bu sınıflardaki öğrencilerin davranışlarındaki, jest ve mimiklerindeki hatta ses bükümlerindeki farklılık dikkatimi çekti. Tespitim, bu farklılığın sınıf öğretmenlerinin davranışındaki, jest ve mimiklerindeki hatta ses bükümlerindeki farklılığın öğrenciler tarafından özümseyerek kendilerine mâl edilmesi yönündeydi.”¹⁴⁰

Bu gözlemden yola çıkarak eğitimcinin, çocuğun nasıl olmasını istiyorsa, o şekilde bir davranış sergilemesi gerektiği söylenebilir. Nitekim Akabe b. Ebî Süfyan’ın, oğlunu teslim ettiği eğitimciye: “Çocuğumu islah etmeye önce kendini islah ile başla. Çünkü çocukların gözleri senin gözüne bağlı kalır. Onlara göre iyi ve güzel, senin iyi ve güzel kabul ettiğin şeylerdir.”¹⁴¹ demesi çocuğun eğitimciyi taklit etmesi açısından önem arz etmektedir.

Bilgin, çocuğun yetişkinleri örnek alması hususunda şöyle demektedir: “...Çocuk nasıl üzüntüyü ağlayan, üzülen kişilerin yüzlerinde görüp, hissedip öğreniyorsa, onların dua ve ibadet ederken, yüzlerinde de, dini, duyguyu, yüce Tanrıya yönelişi, kutsalı, göreceği, duyacağı ve öğrenecektir...Büyüklerin iyilik, doğruluk, temizlik ve yardımseverlik ile ilgili davranışları da, başlangıçta çocuklar tarafından hep taklit edilir. Bu hareketler giderek benimsenir ve onların kendi duyguları haline gelir.”¹⁴²

¹⁴⁰ İsmail Sağlam, “Okulöncesi Eğitimde Taklit Etkinlikleri ve Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi”, *UÜİF Dergisi*, Furkan Ofset, Bursa, 2000, c. 9, sy. 9, s. 559.

¹⁴¹ Abdullah Nasih Ulvan, *İslâmda Aile Eğitimi* (çev. Celal Yıldırım), Uysal Yay., Konya, 1981, c. 1, s. 107.

¹⁴² Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, yay. y. Ankara, 1988, s. 94.

Çocuğun sosyalleşmesinde belirleyici olan bir başka unsur da çocuğun akranlarıyla etkileşime girmesi ve arkadaş ilişkileridir. Gelişmekte olan çocuğun sosyal çevresinde aile bireylerinden sonra en çok birlikte olduğu kişiler, genellikle civarındaki diğer çocuklardır. Çocuğun sosyalleşmesinde önemli rol oynayan bu çocuklar genellikle akraba veya komşu çocuklarıdır. Daha sonraları, okul öncesi eğitimi görme fırsatı olan çocuklar için arkadaşlık edebildiği kişiler, okul öncesi eğitim kurumlarındaki diğer çocuklardır. İlköğretim yıllarında da sınıf ve okul arkadaşları çocuğun sosyal hayata hazırlanmasında yaşantı zenginliği ve deneyim kazandıran kişilerdir.¹⁴³

Çocuk etkileşime girme fırsatı bulduğu akranlarıyla birlikte olduğu zaman, davranışlarını ve isteklerini arkadaşlarıyla, onların arzu ve davranışlarıyla bağdaştırma durumundadır. Çocuk arkadaşlarının davranışlarına ve isteklerine uyum sağlamak zorunda kalmaktadır. Bu anlamda çocukların birbirine model olmaları, pekiştireç olmaları söz konusu olabileceği gibi, bazı davranışlarında da değişiklikler meydana gelir. Çocuk paylaşmayı, farklı görüşlerin varlığını da fark edip akranlarıyla birlikte yaşamayı ve çocuklar arası çatışmaları çözümlenmeyi de öğrenir.¹⁴⁴

Araştırmaların verileri doğrultusunda, gerek doğal ortamda gerekse laboratuvar ortamındaki araştırma sonuçları birbirlerini destekler mahiyette bulunmuştur. Ayrıca doğal ortam çalışmalarında akranların pekiştireç özelliğindeki tepkilerinin çocukların davranışlarını artırıcı veya azaltıcı yönde etkilediği görülmüştür. Bu sebeple, akranlar davranış değiştirmede temel alınabilecek bir etkidir. (Patterson, Littman, Bricker, 1979)¹⁴⁵

Çocukların akranlarıyla etkileşimleri gözlem ve taklit boyutunda da irdelenmiştir. Pekiştireç kullanmaksızın sadece modelin izlenmesinin de çocuklardaki sosyalleşmeyi etkileyen bir husus olduğu tespit edilmiştir. (Cheyne, 1971; Ross, 1971) Çocuklar akranları ve hemcinsleri olan erkek modellerin davranışlarından, erişkin olan ve kız olan modellerin davranışlarına nispeten daha

¹⁴³ Betül Aydın, *Çocuk ve Ergen Psikolojisi*, Nobel Yay., 2. bs., İstanbul, 2004, s. 147-148.

¹⁴⁴ Aydın, a.g.e., s. 148.

¹⁴⁵ a.y.

çok etkilenmişlerdir. Bu itibarla çocuğun yaşına uygun akran modellerin, çocukların davranışlarını daha etkili bir şekilde değiştirdiği tespit edilmiştir. Ancak çocuklar akran modelleri içinde de kendisine benzer bulduklarını taklit etmişlerdir. Aynı çocuklar özdeşleşme kuramadıkları akran modelleri taklit etmemişlerdir.¹⁴⁶

Okul öncesi ve son çocukluk dönemleri içerisinde çocukların sosyalleşmesini, olumlu sosyal davranışlar kazanmasını belirleyen önemli bir husus da çocuğun akranlarıyla etkileşimidir. Çocuğun yeni davranışlar kazanması veya davranışlarını değiştirmesi arkadaş ilişkileri ile doğrudan ilişkili bir konudur. Çocuğun okula başlamasıyla çocuğun aile ile birlikteliği nispeten azalmakta ve çocuk zamanının büyük bir çoğunluğunu arkadaşları ile bir arada geçirmektedir. Dolayısıyla da arkadaşların çocuk üzerindeki etkisi artmış olmaktadır.

3.1.3. Tiyatro, Kukla Ve Drama Etkinliklerinin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi

Tiyatro; drama, komedi vb. piyeslerin temsil edildiği yer, tiyatrodaki sahneye konulan oyundur.¹⁴⁷ Kelime olarak tiyatro Yunanca'da teatron "görme yeri" anlamına gelir. Kısacası dramanın gösterildiği binaya verilen addır. Tiyatro, konuşma, beden dili ve eyleme dayanan bir gösteri sanatıdır. Drama; trajedi ile komedi arasında bir sahne eseridir.¹⁴⁸ Dramatik oyun; çocukların, tek tek veya küme halinde kendilerini başkalarının yerine koyarak, başkalarına veya kendilerine özgü bir yaşantıyı canlandırmaları yahut dramatize etmeleri esasına dayanan oyun¹⁴⁹ olarak isimlendirilirken, dramatisasyon; çocukların, hareket, konuşma ve taklit gibi unsurlardan yararlanarak, gerçek tabiat ve toplum sahnelerini fantastik bir ortam içinde canlandırmaları¹⁵⁰ şeklinde tarif edilmektedir. Kukla ise; kuklacıların

¹⁴⁶ Aydın, *Çocuk ve Ergen Psikolojisi*, s. 148-149.

¹⁴⁷ Muharrem Ergin, *Büyük Türk Sözlüğü*, İstanbul, ts., s. 1179.

¹⁴⁸ Ergin, *a.g.e.*, s. 301.

¹⁴⁹ Ruşen Alaylıoğlu ve ark., *Ansiklopedik Eğitim Sözlüğü*, İstanbul, 1976, s. 298.

¹⁵⁰ a.y.

parmaklarının ucuna takıp, kendileri arkasında saklandıkları perdenin üstünde oynattıkları ilginç bebekler¹⁵¹ şeklinde izah edilmektedir.

Okulöncesi eğitimdeki öğretim yöntemlerinden birisi de, öykünme ile öğretim yöntemidir.¹⁵² Öğretmen, öğretmek istediği şeyin şeklini, hareketini veya sesini, öğrencilere taklit ettirerek, çocukların öykünme yolu ile öğrenmelerini sağlar. Bu öykünme yaptırılacak şey bir araba, hayvan, insan veya herhangi bir nesne olabilir. Mesela tavukla tilki arasında geçen bir olayı canlandırmak veya bu hayvanları öğrencilere tanıtmak için bunların ses ve hareketlerinin taklidi yaptırılarak öykünme yöntemiyle öğretim yaptırılabilir.

Gerek tiyatro, gerekse drama ve kukla etkinlikleri çocuğun ruhuna hoş gelen, eğlendiren ve öğreten etkinliklerdir. İstenilen düzeyde verim elde edebilmek için çocuğun bizzat etkin olduğu faaliyetlere yer verilmelidir. Çocuk gerçek hayattaki özlemlerini, psikolojik arzu ve eğilimlerini bu etkinlikler sayesinde dışa vurma imkânı elde edecektir. Hem çocuğun şahsî istidat ve kabiliyetlerini geliştirmesi için, hem de eğitimcilerin çocuğu çeşitli yönleriyle tanınması için bu durum önemli bir fırsattır.

Çocuklara yönelik tiyatro, kukla ve drama etkinlikleri genellikle çeşitli hikâye ve masallardan seçilmektedir. Seçilen bu hikâye ve masalların niteliğine göre çocuğun gelişimi desteklenebilir. Ayrıca bunların yanı sıra tarih boyunca insanlığa fazilet, ilim ve kahramanlık yönleriyle ışık tutmuş peygamberlerin, sahabenin, salih kimselerin biyografileri, bunların örnek tutum ve davranışları çocukların seviyesine uygun olarak kaleme alınıp, taklit etkinlikleri içerisinde sahnelenebilir. Yine gerek inanç esaslarıyla, gerek ibadetlerle ve gerekse ahlâk konularıyla ilgili bilgi ve davranış kazandırmaya yönelik taklit etkinlikleri sahnelenebilir. Bu etkinliklerle toplumumuzun dinî yaşantısı, örf ve adetleri aktarılacağı gibi, kardeşlik duygusunun geliştirilmesi hedeflenerek, millî birlik ve beraberliğin tohumları da atılabilir.

İnanç esaslarıyla ilgili olarak kaleme alınacak tiyatro eserlerinde çocukların içinde buldukları gelişim döneminin özellikleri dikkate alınmalıdır. Somut

---

¹⁵¹ Ruşen ve ark., *a.g.e.*, s. 759.

¹⁵² Hilmi Seyrek ve ark., *Okulöncesi Eğitimde Oyun Dersi*, Mey Yay., İzmir, 1971, s. 97.

işlemler döneminde yer alan çocuklar için Allah'ın varlığı, somut olan Allah'ın yarattığı şeylere çevrilerek anlatılabilir. Yine çocuğun günlük hayatında geçen Allah kavramı, melek kavramı esas alınarak sahnelenecek bir metin yazılıp oynatılırsa çocuğun zihinsel gelişimine uygun hareket edilmiş olur. İbadetlerle ilgili konuların sahnelenerek çocuklara oynatılması, inanç konularına göre daha kolay olabilir. Mesela oruçla ilgili olarak bir taklit etkinliği düşünüldüğünde, çocukların çeşitli vesilelerle tanık oldukları sahur ve iftar anlarını anlatan etkinlikler çocuklara oynatılabilir. Özlü ifadeler içeren dua cümleleri çeşitli taklit etkinlikleri içerisinde kullanılarak dua konusu işlenebilir. Ayrıca cami atmosferini çocuklara tattırarak namaz ibadetini tanımasını sağlanabilir.¹⁵³

Yine çocuklara örnek modeller sunmak için, dinî gelişimlerine uygun olacak nitelikte bazı kişilerin biyografilerini, hayat hikâyelerini taklit etkinlikleri olarak değerlendirmek mümkündür. Mesela Hz. Ömer'in Müslüman oluşu ve hicreti bu konuda örnek olarak verilebilir. Yine birçok peygamber ve ilim irfan ehli şahsiyetlerin hayat hikâyeleri, çocuklara özgü bir yapı içerisinde sahnelenebilir. Erzurumlu İbrahim Hakkı, bu şekilde çocuğa eğitim verilince, çocukta o kimselere karşı bir sevgi ve sempati oluşacağını ve çocuğun onlara benzemeye gayret edeceğini belirtmektedir. Bunun yanı sıra çocuğa özgün taklit etkinliklerinin dil, sosyalite, dinlemesini öğrenme, kendine güven duyma, üreticiliğin ortaya çıkması ve zihinsel gelişimi temin gibi birçok yararları da olacağı düşünülebilir. Çünkü psikologların çoğu taklit ve özdeşleşmeyi çocuğun sosyalleşmesinde temel bir süreç olarak görürler. Çocuklar çevrelerinde bulunan ve kendilerine sunulan önemli insanları örnek alarak tutum ve davranış geliştirmektedirler.¹⁵⁴

Dramatik eğitim, ister bir araç isterse bir amaç olarak görülsün, yetkin ellerde katılımcıya, zihinsel, fiziksel ve duygusal katılım yoluyla dramatik bir ortamda var olma olanağı sunacaktır. Bu ortam, kendi potansiyelini fark etme, kendini ifade etme, yaratıcılık gelişimi, kendini başkalarının yerine koyarak düşünebilme gibi becerilerin gelişimine önemli bir katkı sağlamanın yanı sıra, belki de en önemlisi içinde yer

---

¹⁵³İsmail Sağlam, "Okul Öncesi Dönemde Taklit Etkinlikleri ve Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi", *UÜİF Dergisi*, Furkan Ofset., Bursa, 2000, c. 9, sy. 9, s. 561-562.

¹⁵⁴Sağlam, *a.g.m.*, s. 562.

alan bireyleri mutlu edecektir. Bu mutluluk sadece oyun oynamanın neşesinden değil, aynı zamanda farkındalığın (bireye, topluma ya da bilimsel bir gerçeğe ilişkin) gerçekleşmesinden kaynaklanır ve tamamlanır.¹⁵⁵

Çocukların gelişim düzeyleri göz önünde bulundurularak hazırlanan çocuk tiyatroları onları eğlendirirken bir şeyler öğretmenin en güzel yollarından biridir. Çocuklar tiyatro ortamında kendi gelişim düzeylerine uygun uyarıcılarla yüz yüze geldikleri için orada anlatılanları zihinlerinde daha kolay anlamlandırır. Çocuklara toplumda uyulması gereken görgü kuralları, dinî ve ahlakî kurallar, okulda ve sınıfta uyulması gereken kurallar konusunda eğlendirirken bilgilendiren skeçler hazırlanması pek çok eğitim yönteminden daha etkili olacaktır. Özellikle okullarda tiyatro kulüplerinde yetenekli öğrencilerle hazırlanan eğitici piyesleutr çocukların tiyatro sayesinde faydalı bilgiler edinmesine yardımcı olacaktır

3.2. KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARININ ÇOCUĞUN TAKLİT VE ÖZDEŞLEŞME DAVRANIŞLARINA ETKİSİ

Kapsamı, içerikleri ve fonksiyonları açısından en zengin kavramlardan birisi, kuşkusuz iletişim kavramıdır. Bildirim, aktarım, haberleşme, komünikasyon gibi kelimelerle de ifade edilebilen iletişim, hemen her disiplinde farklı anlamlar yüklenmesine karşın genel anlamda “bir ya da daha çok kişinin, bir veya birden çok kişiye belli amaçlara ulaşmak için bir aracı ile ilişki kurmalarıyla ilgili süreçlerin tümü” şeklinde tanımlanabilir.¹⁵⁶ Araç ve gereçlere bağlı olarak kaynak-hedef ya da verici-alıcı ilişkisi bağlamında hem tek yönlü, hem de çift yönlü bir ilişkiyi içeren iletişim süreci, “bir yerden, bir kişiden, bir makineden bir başkasına herhangi bir ortamdan yararlanarak bilgi gönderme” yi ifade ederken “haberleri, düşünceleri, duyguları vb. bildirme, düşünceleri paylaşma ya da değiş tokuş etme etkinliğini; bilgi, haber, düşünce veya görüş alış-verişi”ni de ifade eder.¹⁵⁷

---

¹⁵⁵ Bk. <http://www.egitimaileforum.com/forums/cocuk-tiyatrosu-ve-etkileri-t12391.htm>, 18.08.2009

¹⁵⁶ Remzi Öncül, *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü*, MEB Yay., Ankara, 1999, s. 601.

¹⁵⁷ Aysel Usluata, *İletişim*, İletişim Yay., İstanbul, 1994, s. 11.

İletişimin biri bireysel, diğeri toplumsal olmak üzere iki temel işlevi söz konusudur: genel olarak bireysel işlevi altında kaynak/gönderici açısından ihtiyaçlarını karşılama, amaçlarını ve arzularını gerçekleştirme, kendini ifade etme; hedef/alıcı açısından ise, çevreyi ve kendini tanıma, bilgilenme, eğlenme gibi yönelişler sıralanabilir. İletişimin toplumsal işlevi ise, kaynak açısından toplu bilgilendirme, öğretme, eğlendirme, önerme ya da ikna etme; hedef kitle açısından ise, ortak anlama, öğrenme, anlama ve karar verme gibi temel yönelişler çerçevesinde ele alınabilir.¹⁵⁸

Kitle iletişimde hedef, toplumun tümüdür. Amaç, iletiyi nüfus yoğunluğu büyük ve geniş insan topluluklarına ulaştırmaktır. TV, radyo, gazete, dergi gibi kitle iletişim araçları, pratik olarak toplumun tüm kesimlerine ulaşabilecek nitelikleri nedeniyle söz konusu amacın gerçekleşmesinde en büyük rolü üstlenmiş teknolojik vasıtalar arasında yer alır. Aynı amaca hizmet ettikleri sürece kaset ve disk çalar (VCD-DVD), bilgisayar, kitap gibi diğeri iletişim araçlarını da kitle iletişim bağlamında değerlendirmek mümkündür.

Bir taraftan hem toplumu kendi öz kimliği içerisinde tanımlayacak ortak bir kültürün ya da ideolojinin oluşup yaygınlık kazanmasında, hem de yeniliklerden ve olup bitenden tüm bireylerin haberdar olmasında; diğeri taraftan ise, bilgilenme, öğrenme ve eğlenme gibi toplumsal dinamiklerin gerçeklik kazanmasında kitle iletişim araçları, başka herhangi bir olguyla kıyaslanamayacak ölçüde büyük ve etkili bir görev yürütür. Özellikle diğeri kitle iletişim araçlarına göre görüntü gücü ve uyarıcı zenginliği avantajıyla büyük bir ayrıcalığa sahip olan TV, bu tür toplumsal hizmetlerin sürdürülmesinde yeri doldurulamayacak eşsiz bir teknolojik araçtır.

3.2.1.Radyo Ve Televizyonun Çocuğun Davranışlarını Şekillendirmedeki Etkisi

Modern çağın ürünleri arasında en hızlı değişim ve yeniliğin yaşandığı alan ulaştırma ve iletişim teknolojileri alanıdır. Bu köklü gelişmelerin doğal bir sonucu

---

¹⁵⁸ Geniş bilgi için bk. Usluata, *İletişim*, 23-26.

olarak 31 Ocak 1968 yılında Türk toplumunun hayatına giren TV, artan özel kanalları ve zenginleşen yayınları ile günümüzde çocuk-yetişkin, batılı-doğulu, fakir-zengin gibi toplumun her kesimine ayırım gözetmeksizin ulaşabilen en güçlü iletişim aracıdır.¹⁵⁹

Gazetelerde ve haber bültenlerinde çıkan bazı haberler taklit ve özdeşleşme davranışlarının ne kadar önemli sonuçlar doğurduğunu göstermesi açısından önemlidir: “Amasya’da izlediği filmde etkilenen 7 yaşındaki çocuk, oyun oynadığı sırada dizideki intihar sahnesini canlandırırken, boğazına bağladığı ip ile intihar etti.”¹⁶⁰ “Mersin’de izlediği pokemon çizgi filminin etkisinde kalan küçük çocuk kendisinin oyunun uçan kahramanlarından 'Cheristır' olduğunu düşünerek 7. kattaki evlerinin penceresinden aşağıya atladı.”¹⁶¹ “Adana’da 12 yaşındaki bir çocuk, televizyonda izlediği Örümcek Adam filmine özenerek tavandaki vantilatöre bağladığı ip ile uçmak istedi. Bağladığı ip boynuna dolanan çocuk, yaşamını yitirdi.”¹⁶²

Sadece ülkemizde değil dünyada da sayısı her geçen gün artan yukarıda verilen türden haberler, hayatın en naif ve saf dönemi olan çocukluk döneminde televizyon ve çizgi filmlerin bireylerin hayatında ne kadar etkili olduğunu göstermesi açısından oldukça düşündürücüdür. Medya haberlerine konu olanlar, çocukluk döneminde fiilî olarak ortaya çıkan en uç örneklerdir. Bunların dışında TV ve çizgi filmlerden kişilikleri etkilenip söz konusu etkinin, hayatlarının ileri döneminde kendini göstereceği çocukların sayısı tahmin edilemeyecek ve azımsanamayacak kadar çoktur.

Çocuk gelişimi açısından "kişilik gelişiminde ve toplumsal rollerin öğrenilmesinde anne-babanın ve çocuğun çevresinde model alabileceği diğer olumlu ya da olumsuz özdeşim karakterlerinin önemi" klâsik psikolojinin temel tartışmalarından biridir. Günümüzde televizyon ve çizgi film kahramanlarının da

---

¹⁵⁹ Abdülkerim Bahadır, “Çocukluk Dönemi Din ve Değer Yapılanmasında TV Yayınlarının Olumsuz Etkileri Ve Çözüm Önerileri”, *SÜİF Dergisi*, Sebat Matbaacılık, Konya, 2005, sy. 20, s. 33.

¹⁶⁰ Bk. http://www.haber7.com/haber.php?haber_id=235931, 18.08.2009.

¹⁶¹ Bk. <http://www.aksam.com.tr/arsiv/aksam/2000/10/30/yasam/yasam6.html>, 18.08.2009.

¹⁶² Bk. <http://www.stargazete.com/index.asp?haberID=84789>, 18.08.2009.

özdeşim kurması yönünde çocuk dünyasında birer aktör olarak yer aldığını, belki de anne-babalardan daha etkili modeller teşkil ettiğini iddia etmek bir abartı olmayacaktır. Çünkü TV'nin açık kalma süresinin 1 ile 18 saat arasında değiştiği ülkemizde çocuğun zihinsel dünyasının ve kültürünün inşasında TV etkisi küçümsenmeyecek öneme sahiptir.¹⁶³

Televizyon çocuğun duygularına, heyecanlarına ve hayallerine hitap ederek onu etki altına almaktadır. Televizyon hissettirmeden yavaş yavaş çocuğun hayatına nüfuz etmekte ve ona belli anlayışlar, belli değerler, belli tutumlar kazandırarak onu yönlendirmektedir. Televizyon çocuk karşısında etkin ve hâkim durumda, çocuk ise edilgen ve mahkum durumdadır.¹⁶⁴

Ülkemizde yapılan çalışmalar televizyon aracılığıyla, çocukların edilgen bir şekilde popüler tüketim kültürünün hedefi haline geldiğini işaret etmektedir. Bu araştırmaların sonucunda çocukların TV izleme oranıyla, dilde yaşadığı kültürel yabancılaşma arasında doğru orantılı bir ilişki olduğu görülmüş ve bu doğrultuda yapılan değerlendirmelerde çocukların kitle iletişim aracı olarak TV'den aldıkları iletileri farkındalıktan yoksun olarak içselleştirdikleri yorumu yapılmıştır.¹⁶⁵

İlk çocukluk dönemlerinden itibaren çocuklar, kendilerine model olarak seçtikleri, televizyondaki dizi kahramanlarının özelliklerini günlük yaşamlarına ve oyunlarına yansıtmaya başlarlar. Televizyon dizi kahramanı, çeşitli davranış ve hareketleriyle, çocuktaki saldırganlık dürtülerini harekete geçirebilir ve onu saldırgan yapabilir. Çünkü çocukta dürtülerini dizginleme yeteneği çok zayıftır. Amerika'da Christan Science Monitor tarafından yapılan bir araştırmada, 2-7 yaşları arasında 26 milyon çocuğun izleyeceği saatlerde yayınlanan programlarda, her 16.3 dakikada bir şiddet olayı yer almaktadır.¹⁶⁶

---

¹⁶³ Sevim Cesur-Oya Paker, "Televizyon ve Çocuk: Çocukların TV Programlarına İlişkin Tercihleri", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, y.y., , 2007, c. 6, sy. 19, s.107.

¹⁶⁴ Hüseyin Peker, *Çocuğun Dini Eğitiminde Medya, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1998, s.166.

¹⁶⁵ Cesur-Paker, *Çocukların TV Programlarına İlişkin Tercihleri*, s.109.

¹⁶⁶ Haluk Yavuzer, *Çocuk ve Suç*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998, s.247.

Bunların ötesinde çizgi filmlerde de şiddet öğelerinin çok fazla olduğu görülmekte ve çocuklarda, şiddetle şaka arasındaki ilişki düzeyinin büyük oranda arttığı dikkat çekmektedir. Çizgi film kahramanları çoğunlukla vuran, kıran, rakibini kılıçla parçalara ayıran, buldozerle üzerinden geçen, ne olduğu belli olmayan korkunç yaratıklar ve cadılardır. Bu tür programları seyreden çocukların zamanla bunları olağan bir olay gibi kabul edip benimsemelerine ya da bu film kahramanlarının yaşantılarını ve özelliklerini özümseyerek bunları kendi oyunlarına ve yaşantılarına yansıtmalarına neden olabilmektedir.¹⁶⁷ Bu durum, çizgi filmler üzerinden değerler aktarımının çocuğun karakterini şekillendirmede ne denli güçlü olduğunu göstermesi açısından önemli bir örnektir.

Klinik gözlemler, olumsuz TV- çocuk ilişkisinde, özellikle bebeklik dönemini içine alan 0-3 yaş aralığına dikkat çekmektedir. Bu yaş dilimi, hayat boyunca işlerliğini sürdüreceği önemli psiko-sosyal ve psiko-motor özelliklerin temellendiği evreye karşılık gelmektedir. Dolayısıyla bu süreçte ortaya çıkacak herhangi bir sorun, sonraki dönemdeki gelişim özelliklerini de olumsuz yönde etkileyecektir.¹⁶⁸

Bilgilenme ihtiyacı, insan için en temel ayırıcı özelliklerden biridir. Tecrübeler dışında zihinsel içeriklerin büyük bir kısmı bilgilenmeye dayanır. Piaget'in Assimilation (Özümlenme) ve Accomodation (Uyum) kavramlarıyla sistemleştirdiği şemalara bağlı zihinsel kazanımlar,¹⁶⁹ daha çocukluğun ilk yılında ortaya çıkar ve öğrenmeye paralel olarak organize bir zenginliğe ulaşırlar. Duyu organlarının fark edişe yol açtığı andan itibaren TV, renkli ekranı ve ses efektleri ile çocukların ilgilerini üzerine toplayan ve zihinsel hayatlarını etkileyen birincil faktör konumuna yükselebilmektedir. Doğal olarak bu kuşatılmışlığın, arzulanmayan yansımaları gündeme gelmektedir.

Her şeyden önce, zamanlarının önemli bir kısmını TV karşısında geçiren çocuklarda bağımsız düşünme yeteneği yeterince gelişme imkânı bulamaz.¹⁷⁰ Ancak

---

¹⁶⁷ Cesur-Paker, *a.g.e.*, s. 167.

¹⁶⁸ Bahadır, *a.g.m.*, s. 35.

¹⁶⁹ Haluk Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, Remzi Yay., 7. bs., İstanbul, 1992, s. 76

¹⁷⁰ Mustafa Köylü, "Televizyonun Olumsuz Etkileri", *Din Öğretimi Dergisi*, Ankara 1999, sy. 25, s. 76.

sorun bu kadarıyla kalmaz. Zihinsel bağımsızlığını yitirdiği ölçüde çocuk, programlardaki çeşitlilik ve etki gücü nedeniyle psikolojik bağımlılık kavramıyla ifade edilen yeni bir bağımlılık türü geliştirir.¹⁷¹ Her iki durumda, başkalarının yaptığını aynen taklide çalışan uyuşumcu/konformist¹⁷² kişilik tipini destekler. Bu kişilik tipinde, kendine güven, kendini ifade, girişkenlik gibi organize kişilik yapısına işaret eden karakteristik özellikler, yerini güvensizlik, taklit, geri çekilme gibi edilgenliğe işaret eden özelliklere bırakır.

Özdeşleşme ya da model alma eğilimi, çocuklukta başlayıp ergenlik döneminde büyük ölçüde tamamlanan kimlik kazanma sürecinin en kayda değer psikolojik gelişim özelliklerinden birisidir. Daha 3-4 yaşlarından itibaren çocuk, farkında olarak ya da olmayarak güçlü gördüğü, ilgi duyduğu, benimsediği, menfaat beklediği ya da birlikte olduğu kişileri model olarak taklide çalışır. İlk dönemlerde bilinçsizce ya da anlamaksızın sürdürülen taklit eğilimi, zamanla bağımlılığa ve bilinçli özdeşleşmeye dönüşür. Böyle bir gelişmeyle birlikte çocuk, benzemeye çalıştığı modelin inanç ve değerlerini de içselleştirmeye başlar. Bu durum benimsenen modele sadece dış görünüşü itibariyle benzemenin ötesinde, onun tutum ve davranışlarını, ardındaki motivasyonlarla kabul etmeyi içerir.¹⁷³

Gelişim çağının bir gereği olarak çocuk için asıl olan, özdeşim örneklerinin ön plana çıkmasıdır. Kişilik gelişimini olumlu yönde desteklediği sürece özdeşim örnekleri, çocuğun ideal benliğini oluşturmasında ve geleceğini olumlu anlamda belirlemesinde önemli katkılar sağlar. TV, hem öne sürdüğü kişisel modeller açısından, hem de sunduğu davranış kalıpları açısından en güçlü özdeşim kaynakları arasında yer alır.

Bilinçsizce ve kontrolsüz olarak TV'nin sakıncalı yanıyla yüz yüze gelen çocuklar ve gençler, doğal olarak yersiz ve yararsız özentilere kapılarak neticede öz kazanımları ve kültürel değerleriyle çatışmaya düşebilir. Zira ekranlarda model

---

¹⁷¹ Feyzullah Eroğlu, “Kitle İletişiminden Kitle Toplumuna”, Türk Yurdu Yay., Ankara, 1990, c. X, sy. 36, s. 21-22.

¹⁷² Kavram için bk. Victor Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı* (çev. S. Budak), Öteki Yay., Ankara, 1992, s. 95.

¹⁷³ Kerim Yavuz, *Günümüzde Din Eğitimi*, ÇÜİF Yay., Adana, 1998, s. 234-235.

olarak seçilen tipler, çoğu zaman gerçekliğin ötesinde farklı hayat felsefelerini temsil etmektedirler.¹⁷⁴

Çocukluk dönemi din ve değer yapılanması açısından TV yayınlarının en sakıncalı yönlerinden birisi, genelde iman ve ahlâk ilkeleri; özelde ise, Allah inancı ile ilgili İslâm dininin öngördüğü kabullerde sapmalara yol açmasıdır. Özellikle çocukları TV ekranına kilitleyerek tüm enerjisini kullanan çizgi filmlerin bu noktada yol açtığı karmaşa, diğer yayınlara oranla oldukça düşündürücüdür. Çocukların enerjik, değişime açık ve yenilik arayan dinamizmini önceleyen psikolojik yapılarına uygun olarak hazırlanan çizgi filmlerin pek çoğunda, insan ötesi figürler, tanrısal özelliklere sahip karakterler olarak çocukların ilgi dünyasına sunulmaktadır. Örneğin, yüzyıllar boyu yaşayabilen, uçabilen, büyü yapabilen, nefesiyle yıldırım çaktırıp, alev saçabilen İskeletor, her şeyi alt üst ederek, dünyayı kasıp kavuran Malmot, “gölgelerin gücü adına” klişesiyle bilinen He-Man, istediği kılığa girerek düşmanlarını yok eden Pokemon-Digimon gibi çizgi film karakterleri günlük hayatta insan tarafından gerçekleştirilmesi imkânsız eylemlere girişebilmektedirler. Henüz gerçekçi bir tanrı tasavvuru geliştirmemiş, gerçek ile gerçeküstü ya da mümkün ile imkânsız ayrımı yapamayan, somut olgulara yönelik zihinsel yapılarıyla olayların ardındaki nedenleri kavrayamayan çocukların böylesi içerikler karşısında dinî metinlerle uyuşmayan çarpık ya da saplantılı bir tanrı kabulü geliştirecekleri güçlü bir ihtimaldir.

Sözü edilen bu tür çizgi filmlerin, çocukların oyun anlayışlarını da büyük ölçüde etkilediğini gösteren çok sayıda olay kaydedilmiştir. Örnek olarak 5 yaşındaki bir kız çocuğu, kendisini uçan bir çizgi film kahramanı olan Picachu yerine koyarak tek katlı evin terasından aşağıya bırakmıştır; Örümcek Adam’ı taklit eden 6 yaşındaki bir erkek çocuğu balkon demirlerine asılı hareketlerde bulunurken birinci kattan düşmüştür. Aynı bağlamda 7 yaşında bir çocuk, kendi balkonlarından komşu balkonuna atlamayı denediği sırada apartman boşluğuna düşüp ağır yaralanmıştır. Başka bir olayda 5 yaşında bir çocuk kolları kanat gibi açık sağa sola koşarken birden bire yoldan geçen özel bir otonun önüne fırlar. Kazayı yaralanmayla atlatan

---

¹⁷⁴ Bahadır, *a.g.m.*, s. 38.

çocuğa bu davranışının nedeni sorulduğunda, o sırada Süperman'ı oynadığını, arabayı kurtarmak istediğini, kendisine herhangi bir şey olmayacağını düşündüğünü ifade eder.¹⁷⁵

Çocukların dinî yapılanmalarında saplantılara ve dinî şüphelere yol açan yayınlar arasında özellikle Hıristiyan kültürünü önceleyen misyonerlik yönelişi yayınların payı küçümsenemeyecek boyuttadır. Başta Hollywood sinema yapımları olmak üzere, gizem, korku-gerilim, bilim-kurgu konulu filmlerde dünyayı ya da insanları içinde buldukları zor durumlardan kurtarıp huzura ulaştıran senaryoların çoğunda Hıristiyan misyonerliği, ya kişilik modeli bağlamında; ya da davranış ve uygulama bağlamında, özgürce işlenir. Hıristiyan kişilik modellerine yapılan vurgu açısından Batı kaynaklı yayınlara yaklaşıldığında, konuyla ilgili özel bir hassasiyetin gözetildiği belirlenebilir. Örneğin pek çok sinema, dizi ve çizgi filmlerinde ortak tutum olarak rahip, rahibe, papaz vb. din adamları, sevgi ve merhamet, yardımlaşma ve paylaşma, özveri ve empati, sabır ve metanet gibi erdemlerin bütünleştiği istisna modeller olarak takdim edilir.¹⁷⁶

Daha çocukluk döneminden itibaren kontrolsüz bir şekilde TV ekranlarından geleneksel değerlere ters düşen batı kültürü ve yaşam tarzına muhatap olan çocukların, millî öğeler yerine yıllarca içselleştirdiği yabancı öğeleri tercih etmesi, anormal fakat doğal bir gelişme olarak kabul edilmelidir. Çocuklarda görülen marka merakı, rahatlığa, harcamaya ve bağımsızlığa düşkünlük bu bağlamda değerlendirilebilir. Toplumsal geleceğimizin teminatı olan çocuklarımızın kişiliklerinde gittikçe ağırlık kazanan yabancı kültür unsurları, ahlâkî değerlerle yoğrulmuş millî kimliğimizi tehdit edebilecek bir potansiyele ulaşmış bulunmaktadır.

Sinema ve dizi filmlerin büyük bir kısmında içki, sigara ve bazen de uyuşturucu, olmazsa olmaz bir ilke olarak önemli ve kritik anların vazgeçilmez öğeleri olarak takdim edilir. Öyle ki bu öğeler, hem eğlence, başarı, kutlama gibi mutluluğun hâkim olduğu; hem de sıkıntı, başarısızlık, yıkım gibi mutsuzluğun hâkim olduğu an ve ortamlarda zorunlu öğeler olarak gündeme gelirler. Zararlı

¹⁷⁵ Bahadır, “Çocukluk Dönemi Din ve Değer Yapılanmasında TV Yayınlarının Olumsuz Etkileri Ve Çözüm Önerileri”, SÜİF Dergisi, s. 55.

¹⁷⁶ Bahadır, a.g.m., s. 42-43.

alışkanlıklara biçilen bu hayatî rol, bilinçsizce yetiştirilmiş çocukların zihin dünyasında model olarak kaydedilir ve koşullar ortaya çıktığı zaman genellikle herhangi bir dinî-ahlâkî kaygı hissetmeksizin ekranda sunulduğu şekliyle uygulamaya konur.¹⁷⁷

3.2.2. Yazılı Basının Çocuğun Davranışlarını Şekillendirmedeki Önemi

Matbaanın gelişmesiyle birlikte yazılı materyaller, toplumun bilgi edinme ve haberleşmesinde önemli bir yer edinmiştir. Özellikle okul çağı çocuklarının en önemli bilgilenme yollarından birisi yazılı materyallerdir. İlk kez okuma-yazma öğrenen bir çocuğun en çok muhatap olduğu şey okuma kitaplarıdır. Rengârenk resimlerle süslenmiş hikâye kitapları çocukların en çok ilgisini çeken uyarıcılarıdır. Gerek okul kitapları gerekse günlük hayatta okunmak amacıyla alınmış kitap, dergi, gazete gibi yazılı materyaller çocuğun davranışlarının şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir.

Bu tür yazılı materyallerde yer alan resimler ve görseller konusuna göre çocuğun ilgisini çekmektedir. Örneğin şiddete dayalı bir resim çocuğun o kareyi zihnine yerleştirmesine, psikolojik olarak olumsuz etkilenmesine veya bunu davranış olarak sergilemesine sebep olabilmektedir.

Yazılı basının okul öncesi çocuklarını doğrudan ilgilendirmediği söylenebilir. Ancak, gerçekte eve giren her türlü yayın organı, doğrudan veya dolaylı olarak, kısa veya uzun vadede, bütün aile fertlerini ve tabiatıyla çocukları ilgilendirmektedir.

Bazı ailelerin çocuklarına aldıkları boyama kitaplarında, çizgilere veya noktalara göre resimler boyandıktan sonra bazen bir hayvan bazen bir insan resmi ortaya çıkar. Bazen bu resim bir “noel baba” da olabilmektedir. Resmin altında da “Kim bu?” sorusu yer almakta ve cevabı da verilmektedir. Dolayısıyla çocuklar daha küçük yaşta başka dinlere ait unsurlarla tanışmakta ve onları benimsemektedir.

---

¹⁷⁷ Bahadır, *a.g.m.*, s. 57-58.

Bu durumun önüne geçebilmek için, çocuk yayınları içinde alternatif yayınlar geliştirilmelidir. Boyama kitabı olarak, cami, minare resimleri veya dince kutsal sayılan yerlerin veya sembollerin resimleri hazırlanmalıdır. Eğer insan resimleri çizilecekse de, Noel Baba yerine kendi kültürümüze ait kişilerin veya kahramanların resimleri çizilmelidir.¹⁷⁸

Bazı aileler hikâye veya masal kitapları alıp, çocuklarına kendileri okumakta ve izah etmektedirler. Bunlar da bazen, herhangi bir eğitici-öğretici niteliği olmayan, sadece maddî çıkar gözetilerek yazılmış kitaplar olabilmektedir. Dolayısıyla çocuklara millî ve manevî değerlerimiz açısından herhangi bir şey kazandırmamaktadır.

Çocuklar için masallar, hikâyeler, özellikle Peygamber kıssaları, velî menkıbeleri, sadeleştirilerek, basitleştirilerek hazırlanmalıdır. Çünkü çocuklar masallara, hikâyelere, menkıbelere büyük ilgi duyarlar. Ayrıca masallar ve hikâyeler, onların hayal güçlerinin gelişmesine yardımcı olduğu gibi, eşyanın içerisinde veya ötesinde bir takım kuvvetlerin olduğu düşüncesine hazırlanmada da yardımcı olmaktadır. Basit ifadeli çocuk ilâhileri, şükür cümleleri ve dualar içeren kitaplar da çocuklar için faydalı olacaktır.¹⁷⁹

Çocuk gelişim uzmanları küçük yaşlardan itibaren çocuklara eğitici masal ve hikâyelerin anlatılması veya okunması gerektiğini söylemektedirler. Anne-babalar çocuklarının zihinsel ve ruhsal gelişimini sağlıklı bir şekilde tamamlamalarını istiyorlarsa, bu süreci çocuğun dinî ve ahlakî gelişimine yardımcı olacak nitelikte eserleri onlara okuyarak ya da onların okumalarını sağlayarak desteklemelidirler. Ancak çocuklarının etkileşim içinde olacağı bu yazılı materyallerin içeriğinin, üslubunun ve içinde yer alan görsel uyarıcıların çocuğun içinde bulunduğu gelişim düzeyine uygun olması ve gelişimini olumsuz etkilememesi gerekmektedir. Bu yüzden anne-baba ve eğitimciler çocuklarına kitap yada yazılı materyal alırken oldukça seçici davranmalıdırlar.

---

¹⁷⁸ Mustafa Öcal, “Ailede Çocukların Dinî ve Ahlâkî Eğitimlerinde Karşılaşılan Problemler”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, UÜİF Yay., İstanbul, 1996, sy. 3, s. 204-205.

¹⁷⁹ Kerim Yavuz, *Çocukta Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişimi*, DİB Yay. Ankara, 1978, s. 40.

3.2.3. Bilgisayar/İnternetin Çocuğun Davranışlarını Şekillendirmedeki Önemi

Çağdaş teknolojinin en önemli iletişim araçlarından biri de bilgisayarlardır. Eğitim bir iletişim sürecidir. İletişim olmaksızın eğitim yapmak imkânsızdır.

Matbaanın icat edilmesiyle ortaya çıkan yazılı iletişim, öğrenmenin yaygınlaştırılmasında etkili olmuştur. Elektriğin keşfedilmesiyle kullanım alanına giren sesli ve görüntülü kitle iletişim araçları insanlığın değişiminde ve eğitimin yaygınlaşmasında önemli çevresel etki meydana getirmektedir. XX. yüzyılın en önemli teknolojik ürünlerinden olan bilgisayar ise öğretme ve öğrenme çevresini köklü bir şekilde değiştirmektedir. Sözlü, yazılı ve kitle iletişim kültürlerinde öğretme biçimi genellikle aktif, öğrenme biçimi ise pasiftir. Öğrenmede bireysel ilginin bulunması ve öğrencinin bu ilgi sonucu öğrenmeye aktif olarak katılmasının gerekliliği eğitimciler tarafından bir zorunluluk olarak görülmektedir. Öğrenmede bilgisayar kullanan bir öğrenci, kendi eğitim sürecine aktif olarak katılmaktadır.¹⁸⁰

Bilgisayar etkileşimli bir iletişim aracı olduğu için öğrencinin etkinliklerine önceden belirlenmiş seçenek tepkilerinden birini ya da bir kaçını gösterebilmekte, öğrencinin tepkisine göre de yönlenebilir ve yönlendirilmektedir. Doğru tepkileri pekiştirmekte, yanlışlara göre hazırlanmış ipuçlarını ve önerileri iletirmektedir. Böylece çocuk öğrenme sürecinde bir bakıma mükâfat ya da ceza görerek daha kolay öğrenebilmektedir.

Günümüzde din eğitimi öğretmen merkezlidir. Öğrenciler genellikle pasif bir dinleyicidir. Bu da onların daha az katılımcı ve daha az sorumlu olmalarına yol açmaktadır. Hâlbuki öğrenme öğrencinin görevidir. Bilgisayar vasıtasıyla din eğitimine aktif bir şekilde katılan çocuk hevesle öğrenmeyi sürdürecektir. Özellikle okulöncesi dönem çocuğu için din eğitiminin gayesi bilgi vermektense çok ilgi uyandırmak olmalıdır. Bu ilgi de dinî motifleri olan bilgisayar oyunları ile daha

---

¹⁸⁰ M. Akif Kılavuz, “Çocuğun Dini Eğitimi ve Öğretiminde Bilgisayarın Yeri Ve Önemi”, *UÜİF Dergisi*, UÜİF Yay., Bursa, 1998, c. 7, sy. 7, s. 373-374.

kolay uyandırılabilir. Çünkü bu yaş çocuğunun en temel ihtiyaçlarından birisi de oyundur. Bilgisayar oyun aracı olarak kullanılsa bile çocuğa pek çok olumlu davranışlar kazandırmaktadır. Çocuğun dikkat, algı, göz ve el koordinasyonunu sağlamakta ve muhakeme kabiliyetini geliştirmektedir.¹⁸¹

Bilgisayar, çocuğun zihinsel ve duygusal gelişiminde de etkili olmaktadır. Bu durum çocuğun din eğitimi açısından önemli fırsatlar ortaya koymaktadır. Psikolojik araştırmaların tespitlerine göre dinî duygu ve düşünce beynin yaratıcılık, sezgi ve bilinç kabiliyetlerinin merkezi olan sağ yarısı tarafından yönetilmektedir. Konuşma, kavrama ve bilme yetisi ise beynin sol tarafının, mantıklı ve metodolojik düşünmenin merkezi olan tarafın etkisi altındadır. Kitle iletişim araçları genellikle beynin sağ tarafına hitap ederken sesli ve görüntülü bilgisayar beynin her iki tarafına hitap etmektedir. Eğer bilgisayar din eğitiminin hizmetinde olursa çocuğun hem zihinsel hem duygusal bakımdan dengeli bir şekilde yetişmesine yardımcı olacaktır. Bu bakımdan özellikle uzun süreli eğitim programlarının ilgiyi dağıtmasını engellemek ve çocuğun dinî duygularını uyarabilmek için uygun müziğin ve efektlerin kullanılması gerekmektedir.¹⁸²

Bilgisayarın, çocuğun dinî pratikleri öğrenmesinde oldukça faydalı olduğu söylenebilir. Namaz, oruç, hac, zekât gibi ibadetlerin tanınıp uygulanma aşamalarının öğrenilmesinde ve bir takım ahlâkî tutum ve davranışların edinilmesinde, çocukların gelişim seviyelerine uygun olarak hazırlanmış oyun, yarışma, film ve çizgi filmler oldukça etkilidir. Çocuk hem görsel hem de sesli olarak hazırlanmış bu programlar sayesinde hem eğlenecek hem de dinî pratikler konusunda bilgi sahibi olacaktır. Bu şekilde öğrenilen davranışlar günlük hayatta da uygulanarak tekrar edildiği takdirde oldukça kalıcı bir öğrenme gerçekleşecektir. Bu konuda elbette ailelere de büyük görevler düşmektedir. Çocuğun bu şekilde öğrendiği davranışları destekleyerek, pratiğe dökmelerini sağlamada ailenin gösterdiği ilgi de oldukça önemlidir.

---

¹⁸¹ Kılavuz, *a.g.m.*, s. 375.

¹⁸² Kılavuz, *a.g.m.*, s. 376.

Bilgisayarın bahsedilen pek çok avantajlarının yanı sıra bazı sınırlılıkları da vardır. Bilgisayar çocuğun dinî şahsiyetinin oluşumunda tek başına belirleyici ve değiştirici bir unsur değildir. Çocuğun dinî şahsiyetinin uyarılması, pekiştirilmesi ve güçlendirilmesinde yardımcı bir araçtır. Örgün eğitimin eksikliğini giderici, zenginleştirici ve tamamlayıcı niteliktedir. Bilgisayar çocukta öğrenme isteği, sürekliliği ve hareketliliği sağlar. Öğrenmede güdülenme meydana getirir. Bir başka deyişle ancak birey dinî konularda ilgili ve istekli ise bu yolla uyarılabilir ve harekete geçirilebilir. Yoksa çocuğun bilgisayar yardımıyla din fikrinin şekillenmesi mümkün değildir.

Bilgisayarın çocuğun davranışlarını şekillendirmede olumlu olduğu kadar olumsuz etkileri de söz konusudur. şiddete dayalı olarak hazırlanmış bilgisayar oyunları günümüzde oldukça gündemdedir. Bu tür oyunlar çocukların o kadar çok ilgisini çekmektedir ki saatlerce bilgisayarın başında kalan çocuklarda bedensel, zihinsel ve sosyal yönden gelişim sorunları ortaya çıkmaktadır. Ayrıca çocuklar vurma, öldürme, kesme, kan dökme gibi olumsuz davranışları o kadar çok görmektedir ki, bu davranışlar onlar için zamanla sıradan hale gelmektedir. Çocuk hoşuna gitmeyen bir durumla karşılaştığında, karşı tarafa öfkelerini saldırgan davranışlarla ifade etmektedir. İnternetin oldukça yaygınlaşmış olması da çocukların bu tür oyunlara ulaşmalarını kolaylaştırmaktadır. Ayrıca internette rahatlıkla ulaşılabilecek pek çok program çocukların ahlâkî gelişimlerini olumsuz etkilemekte, çocuklar ve gençlerde ahlâkî çöküntü ortaya çıkmaktadır.

Çocuğun psikolojisini olumsuz etkileyen bu tür programlara karşı ailelerin ve eğitimcilerin oldukça bilinçli olmaları gerekmektedir. Çocukların bilgisayarın başında geçirdikleri saatler süresince hangi sitelere girdikleri ya da ne tür oyunlar oynadıkları kontrol edilmelidir. Çocukların, ahlâkî ve psikolojik yapılarına zarar verecek her türlü uyarıcıdan mümkün olduğunca uzak kalmalarına özen gösterilmelidir.

SONUÇ

İnsanın tüm davranışları çocukluğunun bir ürünüdür. Bu itibarla insana çocukluk yıllarında başta olmak üzere, hayatın her safhasında örnek bir davranış sergilemek ve aşılacak gerekir. Çünkü aile ve cemiyette görülen olumsuz davranışların çoğu, yapılanın yanlış olduğunu bilmemek ve uygun örnek davranışı bulamamaktan kaynaklanır.

Gelişmekte olan her çocuk, örnek aldığı kimselerle özdeşleşir. Bu model insanlardan aldığı güven ve değer verme duygusuna dayanarak, kendi özbenliğine kavuşur. Kendini özdeşleştirmek ve örnek almak insanoğlunun fitratında vardır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de Allah Rasûlü'nün, inananlar ve Allah'ı çokça zikredenler için bir örnek, yani bir hayat modeli olduğu bildirilmektedir.

Özbenliğini geliştirebilmek için her çocuğun bir modele, örnek alacağı ve taklit edeceği bir insana ihtiyacı vardır. Normal aile ortamında bu görevi anne- baba ve çocuğun yakınındaki kişiler karşılar. Çocuk, kendini ifade edebilmeyi, kendi kendini yöneten bir birey olabilmeyi, ailesinden öğrenir. Özellikle anne-baba, çocuğun kişiliğinin oluşumunda temel rolü olan özdeşim modelleridir. Çocuk bu özdeşim modellerini kendine örnek alır ve adeta onların yaşam biçimlerini taklit yoluyla öğrenir.

Aile tarafından çocuğa verilen isim de çocuğun karakterini belirlemede önemli bir etkidir. Çünkü çocuklar kendilerine verilen ismin anlamıyla veya aynı ismi taşıdıkları ünlü ya da önemli kişilerle özdeşleşirler. Peygamber efendimiz de çocuklarımıza güzel isimler vermemiz hususunda bizleri uyarmıştır. Bu sebeple ebeveynlerin çocuklarına isim verirken daha titiz davranmaları, sadece kulağa hoş ve farklı gelen isimleri değil güzel anlamlı ve karakteristik isimleri tercih etmeleri gerekmektedir.

Ailede verilecek din eğitiminin etkili olabilmesi için anne-babanın uygulaması gereken bir takım prensipler vardır. Çocuğa dinî/ahlâkî konularda bilgi vermek, onunla birlikte vakit geçirmek, onu dinlemek, ödül ve cezayı yerinde ve

ölçülü kullanmak, ona iyi bir model olmak gibi kuralları uygulamak, onunla daha iyi iletişim kurulmasına ve eğitimin daha verimli olmasına vesile olacaktır.

Okul eğitiminin başlamasıyla birlikte çocuğun sosyal çevresi genişler ve davranışlarını şekillendirecek uyarıcıların sayısı da artar. Arkadaşları ve öğretmenleri onun öğrenmelerinde anne-babadan daha etkili hale gelir. Bu yüzden bu dönemlerde anne-babanın çocuğun akran çevresine dikkat etmesi ve çocuğunun arkadaşlarının hepsini tanması gerekmektedir. Ayrıca eğitimcilerin de çocuklar tarafından sürekli gözlemlendiklerinin ve örnek alındıklarının bilincinde olarak davranışlarını şekillendirmeleri önem arz etmektedir.

Çocuğun davranışlarını şekillendiren bir diğer dış etmen de kitle iletişim araçlarıdır. İnternet, televizyon, radyo, kitap, dergi, gazete gibi iletişim araçları da çocuğu pek çok sesli ve görsel uyarıcı ile buluşturur. Vaktinin pek çoğunu bunlarla geçiren çocuğun ahlâkı, tutum ve davranışları elbette maruz kaldığı uyarıcılardan etkilenir. Bu sebeple bu iletişim araçlarının çocuğun gelişimini olumlu yönde etkileyecek şekilde düzenlenmesi ve kullanılması oldukça önemlidir. Bu konuda anne-babalara ve eğitimcilere önemli görevler düşmektedir. Ayrıca çocuklar için programlar hazırlayan programcıların ya da yönetmenlerin çocukların taklit ve özdeşleşme davranışlarını göz önünde bulundurarak onların zihinsel ve ruhsal gelişimlerini olumsuz etkileyecek materyaller kullanmaktan kaçınmaları gerekmektedir.

Çocukların ve gençlerin taklit ve özdeşleşme davranışları, doğru yönlendirildiği takdirde aslında onların kişisel gelişimlerini olumlu yönde etkileyen en önemli ve pratik yöntemlerden biri haline gelebilir. Çünkü özdeşleşme davranışı bir duygusallık içerir. Yani çocuk ya da genç kendisine model olarak seçtiği kişiye duygusal olarak bağlanır ve içten gelen bir istekle onu taklit eder. Bu durum anne-babalar ve eğitimciler tarafından iyi değerlendirildiğinde yani çocuğun doğru kişiyle özdeşleşim kurması sağlandığında aslında çok da çaba sarfetmeden onun doğru davranışlara yönlendirilmesi sağlanabilir. Çocukları herkes tarafından sevilen, saygı gören, başarılı insanlarla tanıştırmak ya da onlar hakkında bilgi vermek onları doğru şekilde yönlendirmenin en kolay yoludur. Özdeşleşmede yanlış bir karakteri örnek

alma da söz konusu olabilir. Bu durumda özdeşleşme davranışı çocuğun ya da gencin tamamen yanlış yollara sapmasına sebep teşkil eder. Bu nedenle ebeveynlerin çocuklarının kimi model olarak seçtiklerini iyi takip etmeleri ve onları başıboş bırakmamaları gerekir.

Aileler ellerinden geldiğince çocuklarının doğru insanlarla muhatap olmalarını sağlamalı veya onları, sahip oldukları enerjiyi faydalı şekilde kullanacakları ortamlara sevk etmelidir.

Ailenin dinî hassasiyetleri çocuğu etkiler ve aile ortamında yerine getirilen ibadetler, çocuğun ibadet alışkanlığı kazanmasında etkilidir. Anne-babalar ve eğitimciler, çocuğun karakterinin ve dinî hayatının şekillenmesinde onlar için birer model teşkil eder. Bu sebeple çocuğun ahlâkı şekillendirilirken anne-babanın öncelikle kendi davranışlarını düzenlemesi gerekir. Radyo, televizyon, internet ve yazılı basın, çocuğun davranışlarının şekillenmesinde büyük rol oynar. Çocuğun izlediği çizgi filmler, programlar, sanal ortamda oynadığı oyunlar, yazılı basında gördüğü resim, fotoğraf ve yazılar ve bunların çocuğa empoze ettiği düşünce ve duygular çocuğun taklit yeteneğiyle birleşince, onun kişilik oluşumunda önemli bir hale gelir.

Taklit ve özdeşleşmeyi tüm bu yönleriyle düşünüp ele aldığımızda bu davranışların çocukların gelişiminde küçümsenemeyecek kadar büyük öneme sahip olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu yüzden taklit ve özdeşleşme davranışlarını yönlendiren her türlü faktörün iyi analiz edilmesi, tüm ebeveynlerin ve eğitimcilerin bu konuda bilgilendirilmesi ve onların da kendini bu alanda donanımlı hale getirmeleri, insanlık yönünden iyi bir neslin yetiştirilmesi açısından önem arz etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

I. Faydalanılan Eserler

ADASAL, Rasim, *Yeryüzü Tanrıları, Liderler, Komutanlar ve Kahramanlar Psikolojisi*, Minnetoğlu Yay., İstanbul, 1979.

ALAYLIOĞLU, Ruşen ve ark., *Ansiklopedik Eğitim Sözlüğü*, İstanbul, 1976.

ARMANER, Neda, *Din Psikolojisine Giriş*, yay. y., Ankara, 1980.

ARTHUR, T. Jersild, *Çocuk Psikolojisi* (çev. Gülseren Günçe), "S" Yay., Ankara, 1968.

AYDIN, Betül, *Çocuk ve Ergen Psikolojisi*, Nobel Yay., 2. bs., İstanbul, 2004.

AYHAN, Halis, *Din Eğitimi ve Öğretimi*, MÜİF Yay., 3. bs., İstanbul, 1997.

BAYMUR, Feriha, *Genel Psikoloji*, İnkılap ve Aka Yay., İstanbul, 1978.

BİLGİN, Beyza, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, yay. y. Ankara, 1988.

BUHÂRÎ, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahihu'l Buhârî*, I-III, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

DEMİR, Bekir, *Peygamber Efendimiz'in Çocuklara Davranışları*, Adım Yay., İstanbul, 1999.

DODURGALI, Abdurrahman, *Ailede Çocuğun Din Eğitimi*, MÜİF Yay., İstanbul, 1998.

EBÛ DÂVUD, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, I-IV, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

ONUR, Bekir, *Ergenlik Psikolojisi*, 2. bs., Hacettepe-Taş Yay., y.y., 1987.

ERGİN, Muharrem, *Büyük Türk Sözlüğü*, İstanbul, ts.

FRANKL, Victor, *İnsanın Anlam Arayışı* (çev. S. Budak), Öteki Yay., Ankara, 1992.

GARRISON, Karl C., *Benlik Gelişimi* (çev. Uğur Öner), 6. bs., yay. y., Ankara, 1975.

GÖVSA, İbrahim Alaettin, *Çocuk Psikolojisi*, Hayat Yay., İstanbul, 1998.

GÜLÇÜR, Musa Kazım, *Kur'an'da Karakter Eğitimi*, Işık Yay., İzmir, 1984

HÖKELEKLİ, Hayati, *Ergenlik Çağı Gençlerinin Dinî Gelişimi* (UÜİF Basılmamış Doktora Tezi), Bursa, 1983.

KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem, *İnsan ve İnsanlar, Sosyal Psikolojiye Giriş*, Sevinç Yay., Ankara, 1979.

KILAVUZ, Mehmet Akif, *Ergenlerde Özdeşleşme ve Din Eğitimi* (UÜİF Basılmamış Doktora Tezi), Bursa, 1993.

KÖKNEL, Özcan, *Cumhuriyet Gençliği ve Sorunları*, Baha Yay., İstanbul, 1979.

MÜSLİM, Ebu'l Hüseyin b. Haccac el-Kuşeyrî en-Nîsabûrî, *es-Sahihu'l Müslim*, I-III, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

NESÂÎ, Ebû Abdurrahman Ahmed, *es-Sünen*, I-III, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

OKTAY, Ayla, *Okul Öncesi Eğitim ve Aile, Milli Eğitim ve Din Eğitimi*, yay. y., Ankara, 1981.

ÖNCÜL, Remzi, *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü*, MEB Yay., Ankara, ts.

PEKER, Hüseyin, *Çocuğun Dini Eğitiminde Medya, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1998.

SEYREK, Hilmi ve ark., *Okulöncesi Eğitimde Oyun Dersi*, Mey Yay., İzmir, 1971.

FREUD, Sigmund, *Kitle Psikolojisi* (çev. Kamuran Şipal), y.y., İstanbul, 1975.

ŞEMİN, Refia, *Gençlerimizin Psiko-Pedagojik Problemleri*, İÜEF Yay., İstanbul, 1973.

- TİRMİZÎ, Muhammed b. İsâ, *es-Sünen*, I-III, Çağrı yay., İstanbul, 1992.
- ULVAN, Abdullah Nasih, *İslamda Aile Eğitimi* (çev. Celal Yıldırım), Uysal Yay.,I-II, Konya, 1981.
- USLUATA, Ayseli, *İletişim*, İletişim Yay., İstanbul, 1994.
- YAKUPOĞLU, Mehmet Yakut, *Aile ve Çocuk Terbiyesi*, Demir Yay., 2. bs. İstanbul, 1976.
- YAVUZ, Kerim, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 1978.
- YAVUZ, Kerim, *Günümüzde Din Eğitimi*, ÇÜİF Yay., Adana, 1998.
- YAVUZER, Haluk, *Çocuk ve Suç*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998.
- YAVUZER, Haluk, *Çocuk Psikolojisi*, Remzi Yay., 7. bs., İstanbul, 1992.
- YAZIR, M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Yay., I-X, İstanbul, ts.
- YEŞİLYAPRAK, Binnur *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*, Pegem A Yay., Ankara, 2002.

II. Faydalanılan Makaleler

- AY, M. Emin, “Aile Ortamında Yerine Getirilen İbadetlerin Çocuk Üzerindeki Etkileri”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, UÜİF Yay., İstanbul, 1994, sy. 1, s. 163-170.
- AY, M. Emin, “Ailede Verilecek Din Eğitiminde Genel Prensipler”, *İslam'da Aile ve Çocuk Terbiyesi*, Ensar Yay., İstanbul, 1996, s. 317-327.
- BAHADIR, Abdülkerim, Çocukluk Dönemi Din ve Değer Yapılanmasında TV Yayınlarının Olumsuz Etkileri Ve Çözüm Önerileri, *SÜİF Dergisi*, Sebati Matbaacılık, Konya, 2005, sy. 20, s. 29-64.
- BAYRAKTAR, Faruk, “Ailenin Eğitim Görevi”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* (Edt. Bayraktar Bayraklı), MÜİF Yay., İstanbul, 1995, sy. 2, s. 117-135.

CESUR, Sevim-Paker, Oya, “Televizyon ve Çocuk: Çocukların TV Programlarına İlişkin Tercihleri”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, y.y., 2007. c. 6, sy. 19, s. 98-116.

EROĞLU, Feyzullah, “Kitle İletişiminden Kitle Toplumuna”, Türk Yurdu Yay., Ankara, 1990, c. X, sy. 36, s. 18-32.

KASAPOĞLU, Abdurrahman, “Kur’an’a Göre Ailenin Din Eğitimi Görevi”, *Diyanet İlmi Dergisi*, Desen Ofset, Ankara, 2008. c. 44, sy. 2, s. 7-26.

KILAVUZ, Mehmet Akif, “Anne Babanın Örnek Davranışlarının Çocukların ve Ergenlerin Dini Kişiliğinin Oluşumuna Etkileri”, UÜİF Yay., Bursa, 2005, c. 14, sy. 2, s. 41-58.

KILAVUZ, M. Akif, “Çocuğun Dini Eğitimi ve Öğretiminde Bilgisayarın Yeri Ve Önemi”, *UÜİF Dergisi*, UÜİF Yay., Bursa, 1998, c. 7, sy. 7, s. 373-377.

KOÇ, Ahmet, “Okul Çağı Çocuklarının Ailede Din Eğitimi”, *İÜİF Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Matbaası, İstanbul, 2008, sy. 17, s. 145-176.

KÖYLÜ, Mustafa, “Televizyonun Olumsuz Etkileri”, *Din Öğretimi Dergisi*, Ankara 1999, sy. 25, s. 72-89.

ÖCAL, Mustafa, “Çocuk Terbiyesi ve Peygamberimizin Eğitim Metodu”, *Diyanet Dergisi*, Bursa, 1998, c. XXV, sy. 4, s. 172-195.

ÖCAL, Mustafa, “Ailede Çocukların Dînî ve Ahlâkî Eğitimlerinde Karşılaşılan Problemlerin Başlıca Sebepleri ve Çözüm İçin Bazı Teklifler”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 1996, sy. 3, s. 187-206.

PEKER, Hüseyin, “Okul Öncesinde Çocuğun Dini Gelişimi ve Eğitimi”, *Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğretimi İlmi Toplantısı*, Türk Yurdu Yay., Ankara, 1999, s. 300- 321.

SAĞLAM, İsmail, “Hz. Peygamber’in Çocuk Eğitiminde Öne Çıkardığı Hususlar”, *UÜİF Dergisi*, UÜİF Yay., Bursa, 2002, c. 11, sy. 2, s. 167-190.

SAĞLAM, İsmail, “Okulöncesi Eğitimde Taklit Etkinlikleri ve Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi”, *UÜİF Dergisi*, Furkan Ofset, Bursa, 2000, c. 9, sy. 9, s. 557-564.

III. Faydalanılan Web Siteleri

<http://www.egitimaileforum.com/forums/cocuk-tiyatrosu-ve-etkileri-t12391.htm>, 18.08.2009.

http://www.haber7.com/haber.php?haber_id=235931, 18.08.2009.

<http://www.aksam.com.tr/arsiv/aksam/2000/10/30/yasam/yasam6.html>, 18.08.2009.

<http://www.stargazete.com/index.asp?haberID=84789>, 18.08.2009.

<http://www.mehmetzekiaydin.com/bilimselmakaleler/ailedeçocuğunahlakeğitimi/300-200742-.html> 26/04/2009

<http://sosyalb.gop.edu.tr/6.sayi/3-akpinar.pdf> 16/05/2010